ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΟΡΥΖΗ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΔΗΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΟΡΥΖΗ

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΔΗΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Αθανάσιος Γιαννούδης, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Γιαννούδης Αθανάσιος

(Αριθμός μητρώου: 1184803838)

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής:

‘’Η περίοδος της Πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή’’

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις κι εγκρίθηκε στις …….. από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος): Αντώνης Κλάψης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κατερίνα Παπαζαχαρία, Λέκτορας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Γιαννούδης Αθανάσιος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο <<Η περίοδος της Πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή>> αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική διατριβή επιχειρεί να εξετάσει αναλυτικά και πολυεπίπεδα την περίοδο της Πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή που ανέλαβε τη θέση του Πρωθυπουργού στις 29 Ιανουαρίου του 1941 και παρέμεινε σ' αυτήν μέχρι και την αυτοκτονία του στις 18 Απριλίου του ίδιου έτους. Η ως τώρα βιβλιογραφία για την ιστορική εκείνη φάση της ελληνικής συμμετοχής στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν εστιάζει στη μορφή και την περίοδο της διακυβέρνησής του, αφήνοντας τα συνειδητά στην άκρη, όπως εξετάζεται στην εισαγωγή, έλλειψη που η συγκεκριμένη μελέτη φιλοδοξεί να υπερκαλύψει.

Στις σελίδες της διατριβής, σκιαγραφείται, αρχικά, η εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων και των διπλωματικών παιχνιδιών μέχρι και το θάνατο του Ιωάννη Μεταξά, ενώ εν συνεχεία περιγράφεται η μορφή του Κορυζή και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αναλαμβάνει την εξουσία. Διατρέχοντας, τώρα, τις εσωτερικές κινήσεις του και τις ομιλίες του, από κοινού με τις εξελίξεις του πολέμου και τις διπλωματικές μάχες στη βαλκανική, επιχειρούμε να τοποθετήσουμε τους πρώτους μήνες του 1941 στους πραγματικούς τους άξονες, θέτοντας ανοιχτά ερωτήματα ως προς την εξάρτηση της Ελλάδας από τη βρετανική πλευρά και τη δυνατότητα αποφυγής ή μη της γερμανικής επίθεσης. Διαπερνώντας τις επισκέψεις των Βρετανών αξιωματούχων στον ελλαδικό χώρο, την εαρινή ιταλική επίθεση και τα σύμφωνα των Βαλκανίων, εισερχόμαστε στο ''δεύτερο ΟΧΙ'' του Κορυζή στη ναζιστική πλευρά και στην κήρυξη του ελληνογερμανικού πολέμου, ενώ περιγράφουμε αναλυτικά τις ημέρες και τις συνθήκες της κατάρρευσης που οδηγούν τον Έλληνα Πρωθυπουργό στην αυτοκτονία. Ο κύριος κορμός της μελέτης κλείνει με τη διερεύνηση των θεωριών γύρω από την αυτοκτονία του Κορυζή και με την πλαισίωση της έρευνας με απόψεις εναλλακτικών φωνών και με απηχήσεις της περιόδου στην τέχνη.

Για την έρευνά μας αξιοποιήθηκε ως πρωτογενές υλικό πληθώρα ελληνικών εφημερίδων της περιόδου, καθώς και ημερολογιακές κι αρχειακές καταγραφές των πρωταγωνιστών της εποχής, ενώ, παράλληλα, συνεξετάστηκε και πλήθος εργασιών, τεκμηρίων, γελοιογραφιών και μελετών για την περίοδο από την ελληνική και την ξένη βιβλιογραφία, παλαιότερη και νεότερη, είτε με τη μορφή βιβλίων είτε με τη μορφή άρθρων είτε μέσω πηγών αναρτημένων στο διαδίκτυο. Ένα ελάχιστο μόνο

τμήμα τους πλαισιώνει την εργασία στο τελευταίο της τμήμα, με τη μορφή παραρτήματος.

Στόχος της συγκεκριμένης διπλωματικής διατριβής είναι η συμβολή της στη δόμηση ενός πιο ολιστικού σχήματος στην εγχώρια ιστοριογραφία ως προς τη συμμετοχή της Ελλάδας στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, με τη συνεξέταση της περιόδου της υποχώρησης δίπλα σ' εκείνη της προέλασης, με την προβολή της μορφής του Αλέξανδρου Κορυζή από κοινού με τον προκάτοχό του Ιωάννη Μεταξά και με τη διατύπωση ευρύτερων εκτιμήσεων για το καθεστώς της 4ης Αυγούστου, το ρόλο του στέμματος και των Συμμάχων που εντέλει το άνυσμά τους υπερβαίνει κατά πολύ την υπό εξέταση εποχή.

Abstract

The present master thesis attempts to thoroughly examine the period of Alexandros Koryzis's premiership, who took on the mantle of Prime Minister of Greece in the 29th January 1941, serving in this position until his suicide in 18th April of the same year. The hitherto bibliography for this historical time of the Greek participation in the Second World War does not focus on the form and period of his governance and information is deliberately being left out, the lack of which this particular study aspires to overcome, as investigated in the opening Preface.

In the pages of this dissertation, the advancements of the war operations and the diplomatic games until the death of Ioannis Metaxas are initially outlined, whilst the form of Koryzis and the conditions under which he rises to power are subsequently described. Looming over his insider moves and speeches, combined with the development of the war and the diplomatic battles given in the Balkan Peninsula, we attempt to place the first months of 1941 under their real axes, establishing open inquiries as to Greece's dependence on the British side and the potentiality of altogether avoiding a German attack. Going through the visits of the British dignitaries in mainland Greece, the Italian Spring Offensive and the treaties of the Balkan countries, we are stepping into a "second NO" - Koryzis's act of defiance against the Nazis and the declaration of the Greco-German war, while we extensively describe the days and the conditions of the collapse that lead the Greek Prime Minister to commit suicide. The main body of this study concludes with the investigation of theories concerning Koryzis's suicide and with the framing of this research with alternative opinions and the resonance this era had to all forms of art.

For our research, a plethora of contemporary Greek newspapers, as well as diary entries and archival records of the protagonists of the time period were deployed as primary sources, while at the same time we cross-examined a wealth of essays, evidence, caricatures and studies of the era, all originating in both Greek and foreign bibliography, older and newer alike, either in the form of books or that of articles, or other sources available on the Internet. Only a tiny amount of them compiles the last part of this study, as an Appendix.

The purpose of this particular senior thesis is to contribute in structuring a more holistic image in the national historiography concerning Greece's participation in the Second World War, with the cross-examination of the time of retreat next to that of the advance, with the projection of Alexandros Koryzis personality combined to that of his predecessor, Ioannis Metaxas and with the formulation of extended evaluations for the regime of the 4th August, the part the Crown played, and the part of the Allies, whose vector after all greatly exceeds the researched era.

Ευχαριστίες – Αφιέρωση

Ο συντάκτης της παρούσας μελέτης αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει τον Επόπτη Καθηγητή κ. Αντώνη Κλάψη για τις πολύτιμες συμβουλές, τη βοήθειά του, τις χρήσιμες υποδείξεις του, αλλά ακόμα και την…ψυχολογική υποστήριξή του όπου αυτό κρίθηκε αναγκαίο καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και της συγγραφής της διατριβής που έλαβαν χώρα υπό καθεστώς πανδημίας, καθώς και την Αθηναία πεζογράφο Κατερίνα Χατζηροδίτη για την επίβλεψη των λεκτικών ατοπημάτων της αγγλικής περίληψης στην οποία προέβη. Ευχαριστίες αξίζουν, ακόμα, έστω και για την πρόθεση για βοήθεια, στον Ηρακλή Λούφη, τέως Γραμματέα του Ιστορικού Αρχείου Θεσσαλονίκης, έστω κι αν ο αιφνίδιος θάνατος του Προέδρου του Αρχείου, Μάνου Μαλαμίδη, κατά το καλοκαίρι του 2020 δεν κατέστησε δυνατή την προσπέλαση του σχετικού με την περίοδο υλικού.

Η εργασία αφιερώνεται στην Αρετή (Χαρέτα) Πασχάλη - Χατζηαστερίου, θεία του συγγραφέα, η οποία και ήρθε στη ζωή κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου. Στη μορφή, στον τρόπο σκέψης, ζωής και δράσης της –ογδοντάχρονης πλέον- θείας Χαρέτας, μιας γυναίκας αποφοίτου Δημοτικού Σχολείου που γνωρίζει, ωστόσο, πολύ βαθύτερα κι εμπειρικότερα τη ζωή από τον συντάκτη της παρούσας μελέτης, αποτυπώνεται μια Ελλάδα που τείνει πλέον να εκλείψει εντελώς, εκείνη της ανόθευτης απλότητας και λαϊκότητας, της ειλικρίνειας και της σκληρής δουλειάς, της ομόνοιας κάτω από μια συνεκτική αφήγηση, ακόμα και στις πιο δύσκολες των ιστορικών περιόδων.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή 2

α) Από το ξέσπασμα του πολέμου στο θάνατο του Ιωάννη Μεταξά 6

i) Ένας λαός σε κοινό παλμό – ένας στρατός που προελαύνει 6

ii) Ο γερμανικός παράγοντας και οι απόπειρες μεσολάβησης 10

iii) Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά 15

β) Η επιλογή Κορυζή και η ανάληψη της εξουσίας 17

i) Ένας υπερδραστήριος Τραπεζίτης 17

ii) Η επιλογή Κορυζή και οι αντιδράσεις 20

iii) Η κυβερνητική αλλαγή στον Τύπο, οι πρώτες δηλώσεις και ο επικήδειος 24

γ) Οι ‘’μάχες’’ του Φεβρουαρίου και το διπλωματικό παρασκήνιο 27

i) ‘’Μάχες’’ του Κορυζή στο εσωτερικό, στασιμότητα στο μέτωπο 27

ii) Διπλωματικό παιχνίδι στη Βαλκανική, η στάση των γειτόνων της Ελλάδας 31

iii) Η βρετανική στρατηγική και η Ελλάδα: περίοδος Μεταξά - περίοδος Κορυζή 35

δ) Οι δύο επισκέψεις Ήντεν – Ντηλ και οι εξελίξεις στα Βαλκάνια 41

i) Η ‘’μυστική’’ πρώτη επίσκεψη στα τέλη Φεβρουαρίου 41

ii) Διαπραγματεύσεις στα Βαλκάνια και ένταξη της Βουλγαρίας στον Άξονα 44

iii) Η ‘’επίσημη’’ δεύτερη επίσκεψη Ήντεν – Ντηλ στις αρχές Μαρτίου 47

ε) ‘’Πόλεμος νεύρων’’ του Μαρτίου και Εαρινή Επίθεση- Ο ρόλος του Κορυζή 52

i) Αναμονή της γερμανικής επίθεσης και εσωτερικά μέτωπα 52

ii) Η εαρινή επίθεση των Ιταλών και η απόκρουσή της 57

στ) Οι δύο χαρακτηριστικότερες ομιλίες του Αλέξανδρου Κορυζή 60

i) Ομιλία στις εργατοϋπαλληλικές οργανώσεις 60

ii)Η επετειακή ομιλία του Κορυζή στην ΕΟΝ 63

ζ) Από το πραξικόπημα στη Γιουγκοσλαβία στη Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα69

i) Οι εξελίξεις στη Γιουγκοσλαβία και ο απόηχός τους 69

ii)Η ναζιστική εισβολή και το ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’ 73

η) Η ταχύτατη κατάρρευση 77

i) Η μάχη των οχυρών και η κατάληψη της Θεσσαλονίκης 77

ii) Μάχες στη ‘’γραμμή Αλιάκμονα’’ –Σχέδια αναχώρησης της Κυβέρνησης 81

iii) Ένα κράτος σε απόλυτη αποσάθρωση 85

θ) Γύρω από την αυτοκτονία Κορυζή 90

i) Η τελευταία πράξη της ζωής ενός Πρωθυπουργού 90

ii) Αυτοκτονία Κορυζή: οι εκδοχές και οι θεωρίες συνωμοσίας 94

iii) Τα γεγονότα αμέσως μετά την αυτοκτονία 97

ι) Μια πολυπρισματική αποτίμηση 101

i) Συμπεράσματα, κρίσεις και εικασίες για την περίοδο Κορυζή 101

ii) Ο Κορυζής και η περίοδος με βάση άλλες ιδεολογικές κι εθνικές αφετηρίες 105

iii)Τρεις εκφάνσεις της περιόδου στο χώρο των Τεχνών 108

Επίλογος 112

Παράρτημα 115

Βιβλιογραφία 121

->''Une nation n'a de caractère que lorsqu'elle est libre''

- Madame de Staël

->''Αυτό που μας συνέβη χτες
ποιος να το καταλάβει;
Οι νικημένοι νικητές
και τα λιοντάρια σκλάβοι…''
-Πυθαγόρας

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, ελλείψει ενδεχομένως και νεότερων γεγονότων που ανατέμνουν τόσο ριζικά το εγχώριο σύστημα, η ιστορική έρευνα του ελληνόφωνου κόσμου επανεξετάζει επισταμένως κι υπό πολλαπλά πρίσματα την περίοδο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, της τριπλής κατοχής και της Αντίστασης, καθώς και του πολύνεκρου Εμφυλίου Πολέμου που ακολούθησε, με σειρά βιβλίων, επιστημονικών άρθρων, μελετών, παράθεσης ντοκουμέντων και αναμνήσεων, δημιουργίας ιστορικών ντοκιμαντέρ, ακόμα και ταινιών μυθοπλασίας. Οι νεότερες αυτές προσπάθειες συνιστούν αρκετά συχνά απόπειρες επανερμηνείας των γεγονότων με μετανεωτερικά επιστημονικά εργαλεία που θέτουν ισότιμα σε έναν παραδειγματικό άξονα ετεροβαρείς αφηγήσεις, ενώ σχεδόν ποτέ δεν είναι άμοιρες επικαιρικών στοχεύσεων και πολιτικών σκοπιμοτήτων. Παρατηρούμε, οπότε, το χώρο της Αριστεράς να εστιάζει συνειδητά στην Εαμική αντίσταση και τους αγώνες του Δημοκρατικού Στρατού, τους απολογητές απολυταρχικών καθεστώτων να επιμένουν στην προσωπικότητα και το ‘’ΟΧΙ’’ του Ιωάννη Μεταξά, ενώ και στην ίδια ακόμα την περίοδο της ναζιστικής κατοχής συχνά γίνεται προβολή επικαιρικών αιτημάτων που έχουν να κάνουν με τις τωρινές σχέσεις της Ελλάδας με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κοινός τόπος, ωστόσο, προς τον οποίο συγκλίνουν σχεδόν όλες οι προαναφερθείσες απόπειρες, παραμένει, αν όχι η πλήρης αποσιώπηση, τουλάχιστον η υποτίμηση των πρώτων μηνών του 1941 και της γερμανικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας που επέφερε μοιραία και τη στρατιωτική ήττα στον αγώνα που η χώρα μας είχε εμπλακεί από τις 28 Οκτωβρίου του 1940. Στο επίσημο εθνικό αφήγημα, τις νίκες και την προέλαση στο αλβανικό μέτωπο διαδέχονται συγκεχυμένες εικόνες ηρωισμού στα οχυρά της ανατολικής Μακεδονίας και κατορθωμάτων στη Μάχη της Κρήτης, με την Ελλάδα ξαφνικά από νικήτρια να εμφανίζεται υποδουλωμένη, ενώ στις νεότερες αποσπασματικές θεωρίες η περίοδος έχει απλά εξοβελιστεί, σχεδόν σα να μην υπήρξε ποτέ.

Στο πλαίσιο αυτό, η μορφή και η περίοδος της πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή που κυβέρνησε από το θάνατο του Ι. Μεταξά στα τέλη Ιανουαρίου μέχρι και την αυτοκτονία του στις 18 Απριλίου του 1941 φαίνεται πως τοποθετούνται εξ ολοκλήρου στο περιθώριο, έχοντας επενδυθεί εκ των προτέρων με

αρνητικότατες συνδηλώσεις ήττας κι υποχώρησης, με το διάστημα της διακυβέρνησής του, μικρό ως προς το χρονικό του άνυσμα, αλλά πληρέστατο ως προς τις πολυεπίπεδες εξελίξεις που έλαβαν χώρα εντός του, να έχει ως επί το πλείστον λησμονηθεί. Αποτελεί σαφέστατα ίδιον της εγχώριας ιστοριογραφίας να αποκρύπτει ή να περιθωριοποιεί περιόδους ή μάχες το αποτέλεσμα των οποίων δεν υπήρξε τιμητικό για τον ελληνισμό ως προς το χειρισμό τους ή ως προς την πολεμική τους έκβαση αντίστοιχα, χαρακτηριστικό του οποίου τα βαθύτερα ψυχολογικά αίτια προφανώς κι εκφεύγουν των ορίων της παρούσας μελέτης. Μία μόνο ματιά στα ενδότερα της Μικρασιατικής Εκστρατείας, αλλά και στο λεγόμενο ‘’Ατυχή’’ ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 είναι κάλλιστα σε θέση να λειτουργήσει προς επιβεβαίωση των λεγομένων μας.

Την περίοδο ακριβώς αυτή είναι που θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε αναλυτικότερα σε τούτη τη μελέτη, λαμβάνοντας πάντοτε υπ’ όψιν μας τόσο την έκταση όσο και τη στόχευσή της. Θα διατρέξουμε εξελίξεις που εκκινούν ακόμα και πριν το θάνατο του Μεταξά και δένουν την Ελλάδα, τις χώρες του Άξονα, τους Συμμάχους, αλλά κι ευρύτερα τα Βαλκάνια σε ένα πολυεπίπεδο νήμα πολέμου και διπλωματίας, σε μια χρονική φάση οριακή για το ‘’ξαναμοίρασμα’’ του κόσμου και των σφαιρών επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων. Έχοντας πάντοτε ως άξονα τις δράσεις, τις δηλώσεις, τις κινήσεις, αλλά και την προσωπικότητα του Αλέξανδρου Κορυζή, ενός τεχνοκράτη που βρισκόταν εκτός του πολιτικού φάσματος και κλήθηκε σε στιγμές ιστορικές να αναλάβει βαρύτατες ευθύνες, θα εξετάσουμε την πρόοδο των μαχών στο αλβανικό μέτωπο έως και την εαρινή ιταλική επίθεση, το παιχνίδι πίεσης των Βρετανών έως και την οριστική πρόσδεση της Ελλάδας στο άρμα τους, τις παράλληλες διπλωματικές κινήσεις στη βαλκανική χερσόνησο, τα ποικίλα εσωτερικά μέτωπα στην Ελλάδα, με αποκορύφωμα όλων των παραπάνω το ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’ στη ναζιστική επίθεση και την ταχύτατη κατάρρευση της ελληνοβρετανικής άμυνας. Παράλληλα, παρακολουθώντας μέσα από τον Τύπο της εποχής τις εσωτερικές κινήσεις του Κορυζή, τις ομιλίες του, τη μέριμνά του για τον Κυπριακό ελληνισμό, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τα χαρακτηριστικά της εξουσίας του, την ταύτισή του ή μη με το Τετραυγουστιανό καθεστώς που κλήθηκε να συνεχίσει, πάντα υπό τη βαριά σκιά του προκατόχου του, ένα κομμάτι στο οποίο η ως τώρα ιστορική έρευνα έχει ασχοληθεί εξαιρετικά αποσπασματικά και πάντοτε στο περιθώριο άλλων στοχεύσεων. Κλείνοντας τη μελέτη, θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε και

διαφορετικής εθνικής ή ιδεολογικής προέλευσης κρίσεις για την εποχή, διατρέχοντας παράπλευρα κι απηχήσεις της σύντομης εκείνης περιόδου στη Λογοτεχνία, τη Μουσική και τον Κινηματογράφο, αλλά και σε αφηγήσεις εναλλακτικών εθνικών ή ιδεολογικών αφετηριών.

Πολύτιμο σύμβουλο και βοηθό στην προσπάθειά μας αυτή πρόκειται να αποτελέσουν ποικίλες ιστορικές μελέτες (άλλες εγγύτερα στα γεγονότα κι άλλες με μεγαλύτερη χρονική απόσταση) Ελλήνων ή ξένων ιστορικών στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδίως ως προς τα εξειδικευμένα τμήματά τους που αφορούν ακριβώς εκείνη την περίοδο που μας απασχολεί. Παράλληλα, πληθώρα άρθρων στο διαδίκτυο[1], αφιερώματα και μελέτες σε επιστημονικά και ερευνητικά περιοδικά, καθώς και αποσπάσματα από τα Ημερολόγια του Ι. Μεταξά και του διπλωμάτη Γ. Σεφέρη (τόσο το πολιτικό όσο και το προσωπικό) και από το αρχείο του μετέπειτα Πρωθυπουργού Εμμ. Τσουδερού από εκείνη την εποχή θα πλαισιώσουν την έρευνά μας ως πρωτογενές υλικό. Κύρια, ωστόσο, βάση μας αποτελεί η –όσο το δυνατόν πιο πλήρης- αποδελτίωση του Τύπου της εποχής Ιανουαρίου - Απριλίου 1941[2], μέσω του οποίου θα εξετάσουμε την άμεση

[1]Όχι, ωστόσο, της ίδιας βαρύτητας και σοβαρότητας ως προς το σύνολό τους.

[2]Προσπελάσαμε σχεδόν στο σύνολό τους τις αθηναϊκές εφημερίδες της εποχής που ήταν διαθέσιμες μέσω της ειδικής πλατφόρμας της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, στο: <https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/09/2020) και συγκεκριμένα τα έντυπα: *Ακρόπολις*, *Ασύρματος*, *Βραδυνή*, *Έθνος* (διαθέσιμο ψηφιακά μέχρι και τις 30/03/41*), Εστία*, *Πρωία*, καθώς και την εφημερίδα *Μακεδονία* της Θεσσαλονίκης (κυκλοφόρησε μέχρι και τις 7/4/41, καθώς εν συνεχεία η πόλη της Θεσσαλονίκης κατελήφθη από το γερμανικό στρατό), με τη μελέτη μας στην περίπτωση αυτή να εστιάζει σε θέματα που αφορούν τη συμπρωτεύουσα και τη Βόρεια Ελλάδα που υπήρξε και η πιο εκτεθειμένη στη ναζιστική επίθεση. Μελετήθηκε επίσης η εβδομαδιαία προπαγανδιστική πολεμική εφημερίδα της εποχής *Η Νίκη* που περιείχε πλούσιο φωτορεπορτάζ, ενώ συνειδητά και λόγω της έκτασης της μελέτης δεν επεκταθήκαμε σε εφημερίδες της επαρχίας και της ελληνικής ομογένειας. Δεν κατέστη δυνατό να προσπελάσουμε τις εφημερίδες *Αθηναϊκά Νέα* και *Ελεύθερον Βήμα* του –πάλαι ποτέ- *Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη* εξαιτίας της τιμολογιακής πολιτικής που ακολουθούν στο θέμα της έρευνας των αρχείων τους (μεσούσης της έρευνάς μας, η εφημερίδα *Το Βήμα* κυκλοφόρησε έκδοση με ορισμένα πρωτοσέλιδα του *Ελευθέρου Βήματος* από τους μήνες της πολεμικής αναμέτρησης, εντούτοις αποσπασματικά κι εστιασμένα ιδίως στην πρώτη περίοδο του πολέμου), καθώς και την κομμουνιστική εφημερίδα *Ριζοσπάστης* (που τότε εκδιδόταν στην παρανομία και από δύο ξεχωριστές ομάδες λόγω της διείσδυσης της μεταξικής Ασφάλειας σε τμήμα των κόλπων του κόμματος), εξαιτίας του ιδιαίτερου τρόπου με τον οποίο

επίδραση των γεγονότων στο ιστορικό γίγνεσθαι, τον τρόπο και τις στοχεύσεις της παρουσίασής τους, αλλά –κυρίως- αναλυτικά τα έργα και τις ημέρες του Αλέξανδρου Κορυζή ως Πρωθυπουργού της Ελλάδας.

Ήταν, άραγε, αναπόφευκτη η γερμανική επίθεση κι αν όχι πώς μπορούσε να αποφευχθεί χωρίς να φθαρούν οι ελληνοβρετανικές σχέσεις; Ήταν σε θέση η Ελλάδα να εξέλθει νικήτρια από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο δίχως περαιτέρω τραυματισμούς; Μπορούσε το καθεστώς της 4ης Αυγούστου να εξακολουθήσει το βίο του με έναν άλλο ηγέτη μετά το θάνατο του ιδρυτή του κι ήταν αυτός ο ηγέτης σε θέση να εμπνεύσει εξίσου και να δομήσει μια συνεκτική αφήγηση; Σαφέστατα το άνυσμα των ερωτημάτων στα οποία θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια τεκμηριωμένη απάντηση μπορεί να επεκταθεί πολύ περισσότερο[3], σε μια περίοδο που εξάλλου ο καταιγισμός των γεγονότων, των πλάνων που ακυρώνονταν εν μία νυκτί και των διαρκών εναλλαγών στη στρατηγική και τις συνειδήσεις βρισκόταν στην ημερήσια διάταξη, σε μια περίοδο εντέλει πολύ χρήσιμη στο να μας υπενθυμίζει την ικανότητά μας ως χώρα και λαό να γκρεμίζουμε μέσα σε ελάχιστα εικοσιτετράωρα όσα χτίζουμε με κόπο κι αγώνες πολλών ετών, γι' αυτό και διαρκώς επίκαιρη…

προσεγγίζει και παρουσιάζει τη μελέτη του παρελθόντος του το Κομμουνιστικό Κόμμα, απώλεια που, ωστόσο, στερεί μια πολύτιμη εναλλακτική ματιά στην έρευνά μας. Κατ' εξαίρεση, μέσω της συλλογικής έκδοσης του *Πολεμικού Τύπου* (και συγκεκριμένα των τευχών 1-11), προσεγγίζονται φύλλα και τρίτων εφημερίδων, όπως το *Ελληνικόν Μέλλον*, η *Καθημερινή* και η *Νέα Ελλάς*. Συνειδητή επιλογή μας, τέλος, αποτέλεσε η μετατροπή στο μονοτονικό κάθε αποσπάσματος εφημερίδων (καθώς και επιστολών και ημερολογιακών καταγραφών), διατηρώντας μόνο τις ορθογραφικές επιλογές των συντακτών τους και της εποχής.

[3] Η δε ιδεολογική τοποθέτηση του συντάκτη της παρούσας μελέτης στον προοδευτικό χώρο καθιστά το ενδιαφέρον του για ένα καθεστώς πέραν των οικείων σ' εκείνον προσλαμβανουσών ακόμα μεγαλύτερο.

α) Από το ξέσπασμα του πολέμου στο θάνατο του Ιωάννη Μεταξά

i) Ένας λαός σε κοινό παλμό – ένας στρατός που προελαύνει

Για να είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε καλύτερα την κατάσταση που επικρατούσε όταν παρέλαβε την εξουσία ο Αλέξανδρος Κορυζής τον Ιανουάριο του 1941, οφείλουμε σαφέστατα να διατρέξουμε τους μήνες που προηγήθηκαν, μιας και οι εξακτινώσεις των γεγονότων των δύο περιόδων συνδέονται οργανικά μεταξύ τους. Ο πόλεμος στον οποίο η Ελλάδα δίχως τη θέλησή της εισήλθε την 28η Οκτωβρίου του 1940[4] με την επίδοση του τελεσιγράφου από τον Ιταλό Πρέσβη Εμ. Γκράτσι στον Ιωάννη Μεταξά και την περίφημη πια απάντησή του: ‘’Alors, c’ est la guerre!’’[5]που έμεινε στο εξής στα χρονικά με το μονολεκτικό μόριο ‘’ΟΧΙ’’, κινητοποίησε μια σειρά δυνάμεων που λίγοι φαντάζονταν και δημιούργησε στο εσωτερικό της χώρας μια κατάσταση ομόνοιας και σύμπνοιας πρωτόγνωρη[6] έπειτα από δεκαετίες ολέθριου εθνικού διχασμού[7]. Ο κοινός παλμός εκείνων των μηνών, η απίστευτη λαϊκή

[4] Βλ. σχετικά: Ευάγγελος Ν. Δρακόπουλος, ‘’Πόλεμος, 1940-1941’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941*, εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σ. 168, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: 1830-198*1, Εστία, Αθήνα, 2014 ([2]2017), σ. 213, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ΄: Νεότερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941, εκδ. Αθηνών, Αθήνα, 1978, σσ. 414-15, Θάνος Μ. Βερέμης, *1940-1941: Ο πόλεμος των Ελλήνων*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2019, σσ. 83-88 (για το ίδιο το τελεσίγραφο).

[5] ‘’Λοιπόν, αυτό σημαίνει πόλεμος!’’ δήλωσε ο Μεταξάς στα γαλλικά που θεωρούνταν η κατ’ εξοχήν γλώσσα της διπλωματίας.

[6] Βλ.: Ευάνθης Χατζηβασιλείου, ‘’Εισαγωγή’’, στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 9, Heinz A. Richter*, Η Ιταλο-Γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος*, Γκοβόστης, Αθήνα, 1998, σ. 134, *Βερέμης*, (ό.π., σημ. 4), σσ. 9. 100-01.

[7] Για τον Εθνικό Διχασμό και τη βαριά σκιά του πάνω στο Μεσοπόλεμο, βλ. τις εξαιρετικές –παρά την προφανή τους μεροληψία- μελέτες του Γεώργιου Μαυρογορδάτου: Γεώργιος Θ. Μαυρογορδάτος, *1915: Ο Εθνικός Διχασμός*, Πατάκης, Αθήνα, 2015 και: Γεώργιος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922: Η παράταση του Διχασμού*, Πατάκης, Αθήνα, 2017 (στο εξής: Μαυρογορδάτος 2). Ο ίδιος, πάντως, ο Μεταξάς με την κήρυξη του πολέμου θέλησε να δώσει τέλος στις παλαιότερες έριδες όπως δήλωσε σε εκπροσώπους του Τύπου, αν κι εντέλει η Κατοχή και τα όσα θα ακολουθήσουν είναι εκείνες που θα διαμορφώσουν πια ένα τελείως διαφορετικό σύστημα.

ομοθυμία, οι πανηγυρικές εκδηλώσεις στην Πρωτεύουσα και σε όλες τις πόλεις του εθνικού κορμού και της ομογένειας, η βεβαιότητα για το δίκαιο του αγώνα και τη νίκη δημιούργησαν μια πρωτοφανή συνεκτική αφήγηση που συγκλόνισε τον Ελληνισμό κι –εν μέρει- κατόρθωσε να αποκαθάρει στη λαϊκή συνείδηση το καθεστώς της 4ης Αυγούστου που είχε επιβληθεί δικτατορικά το 1936[8] και να δημιουργήσει γύρω από τον Κυβερνήτη-δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά μια τεράστια δημοφιλία κι έναν ιδιότυπο μύθο[9]. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι ακόμα και ο έγκλειστος από το καθεστώς Γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Νίκος Ζαχαριάδης καλεί με επιστολή του αμέσως μετά την κήρυξη του πολέμου το λαό σε αγώνα ‘’εθνικοαπελευθερωτικό’’, αποδεχόμενος πως ο αγώνας αυτός εκ των πραγμάτων διευθύνεται από την μεταξική κυβέρνηση[10].

Το πανηγυρικό αυτό κλίμα πυροδότησαν και συντήρησαν αν μη τι άλλο οι επιτυχίες και η προέλαση του ελληνικού στρατού, κόντρα στο λογικώς αναμενόμενο βάσει των δυνάμεων των δύο χωρών[11]. Έπειτα από τις πρώτες μέρες της άμυνας και μια ελαφρά στρατηγική υποχώρηση ορισμένων χιλιομέτρων στο έδαφος της Ηπείρου, ο ελληνικός στρατός κατόρθωσε μετά από την πλήρη επιτυχία της γενικής επιστράτευσης να αντιστρέψει την πορεία των πραγμάτων και να εξαπολύσει από τα

[8] Για τις συνθήκες και τα αίτια που δημιούργησαν το καθεστώς της 4ης Αυγούστου και για το πώς αυτό επιβλήθηκε, βλ.συγκριτικά: Ευάνθης Χατζηβασιλείου, ‘’Η πτώση του δημοκρατικού πολιτεύματος’’, στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.),* (ό.π., σημ. 4), σσ. 17-34, Γιάννης Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση – Δικτατορία – Πόλεμος: 1935 – 1941. Ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, Εστία, Αθήνα, 1985, σσ. 77-79, Γιώργος Αναστασιάδης, ‘’Η κατολίσθηση προς τη δικτατορία’’, *Ιστορικά, τ. 42: Ο Μεταξάς και η ‘’αυτοκτονία’’ της δημοκρατίας*, Ελευθεροτυπία, 3/8/2000, σσ. 6-9.

[9] *Βερέμης*, (ό.π., σημ. 4), σ. 104

[10] Βλ. επ’ αυτού: Ιωάννα Παπαθανασίου, ‘’Αριστερά και δικτατορία’’, στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 142, Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου, *Η μάχη της Ελλάδος: 1940-1941*, εκδ. Kabanas – Hella, Αθήνα, 1971, σ. 198 (με εμφανή εδώ τον αντικομμουνισμό του συγγραφέα, απότοκου και της ψυχροπολεμικής εποχής που γεννά την –εμβριθέστατη κατά τ’ άλλα- μελέτη του), Φοίβος Οικονομίδης, ‘’Το <<Σύμφωνο>> Μεταξά – Ζαχαριάδη’’, *Ιστορικά* (ό.π., σημ. 8), σσ. 32-33.

[11] Νεότεροι ιστορικοί, βέβαια, όπως ο Χανς Ρίχτερ αμφισβητούν το αν και κατά πόσο η μάχη Ελλάδας – Ιταλίας συνιστούσε αγώνα ‘’Δαυίδ με Γολιάθ’’ και συγκλίνουν προς το συμπέρασμα ότι οι δυνάμεις του μετώπου ήταν μάλλον σχετικά ισορροπημένες.

μέσα Νοεμβρίου μια γενική αντεπίθεση που όχι μόνο εξεδίωξε τους Ιταλούς από τα εθνικά όρια, αλλά τους ανάγκασε σε σειρά υποχωρήσεων (των πρώτων χρονικά για στρατό του Άξονα) εντός της –κατεχόμενης από το καθεστώς Μουσολίνι- Αλβανίας. Μία - μία οι πόλεις της Βόρειας Ηπείρου καταλαμβάνονταν από τον ελληνικό στρατό, με τον εκεί ελληνισμό να τον αντιμετωπίζει ως ελευθερωτή, ενώ η κατάληψη της Κλεισούρας στις 10 Ιανουαρίου σηματοδοτεί και το έσχατο όριο της προέλασης του στρατού που πλέον είχε να αντιμετωπίσει κι έναν πολύ σκληρό κλιματολογικά χειμώνα[12]. Παρόλο που η αποφασιστική νίκη που θα ανάγκαζε τους Ιταλούς σε συνθηκολόγηση κι αποδοχή της ντε φάκτο στρατιωτικής τους ήττας δεν ερχόταν[13], στον ελληνικό λαό είχε διαμορφωθεί βαθιά η πεποίθηση πως ο εθνικός στρατός ήταν ικανός για τα πάντα, πως νομοτελειακά θα ‘’έριχνε τους Ιταλούς στη θάλασσα’’[14] και πως η μάχη της Ηπείρου θα ήταν εντέλει εκείνη που θα άλλαζε το ρου της Ιστορίας του Παγκόσμιου Πολέμου που είχε ξεσπάσει το 1939.

Στον προαναφερθέντα αγώνα και κοινό σκοπό συστρατεύονταν όλες οι εκφάνσεις της δημιουργικής πνοής του λαού, με τις τέχνες, τη μουσική, την ποίηση, το θέατρο να αγκαλιάζουν από την πρώτη στιγμή το μέτωπο και τους αγωνιστές του.

---

[12] Για τις πολεμικές εξελίξεις στο ελληνοϊταλικό μέτωπο, το διάστημα Οκτωβρίου 1940 – Ιανουαρίου 1941, βλ. συγκριτικά: Ευάγγελος Ν. Δρακόπουλος, στο: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4), σσ. 168-76, *Σβολόπουλος*, (ό.π., σημ. 4), σσ. 214-15, Κώστας Π. Κωστής, *<<Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας>> : Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτους, 18ος-21ος αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα, 2015 (1η έκδοση Πόλις: 2013) , σσ. 649-50, Γιάννης Μπαζός, ‘’Generalli εναντίον Στρατηγών: Το δυναμικό των δύο εμπόλεμων και η ποιότητα των ηγητόρων τους’’, *HotDoc History, τ. 24: ΟΧΙ: Ποιοι το πίστεψαν – ποιοι το υπέσκαψαν,* 29/10/2017, σσ. 22-25, *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σσ. 126 κ.ε., *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 18-19, 101, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 17-37, 79-189. (Η ελληνική προέλαση είχε ως αποτέλεσμα και συνεχείς αλλαγές διοικητών από πλευράς των Ιταλών, βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 71.)

[13] Βλ.: Γιώργος Μαργαρίτης, ‘’Ενισχύονται οι ιταλικές δυνάμεις: Οι παγωμένες αλβανικές βουνοπλαγιές επιφυλάσσουν σειρά δυσάρεστων εκπλήξεων στα ελληνικά στρατεύματα’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 4. Και μάλιστα η μη έλευσή της είχε αποτελέσει και σημείο προστριβών μεταξύ του Ι. Μεταξά και του Αρχιστράτηγου Αλέξανδρου Παπάγου: βλ.: *Βερέμης*, σ. 120.

[14] Φράση – απότοκο και της ολέθριας για τον ελληνισμό- κατάληξης της Μικρασιατικής Εκστρατείας που στο υποσυνείδητο του Νεοέλληνα ενδεχομένως να γεννούσε και την ελπίδα για μία αντίστοιχου τύπου ελληνική προέλαση-εξιλέωση για την προσβολή στην εθνική υπερηφάνεια.

Βασικότατο ρόλο στη δημιουργία του κλίματος αυτού διαδραμάτισε σαφέστατα ο Τύπος της εποχής που αποτέλεσε την ομπροσθοφυλακή του αγώνα. Αν και με το νόμο 1092 του 1938 το δικτατορικό καθεστώς ασκούσε ιδιαίτερη λογοκρισία στην ελευθερία του Τύπου[15], η έναρξη του πολέμου δημιούργησε ένα εντελώς διαφορετικό τοπίο, εντός του οποίου οι εφημερίδες κατόρθωσαν να ανεβάσουν κατακόρυφα το τιράζ και να εμπνεύσουν το λαό[16]. Συμφωνώντας με το καθεστώς να καταργήσουν για τις ανάγκες της λαϊκής ομοθυμίας τις ως τότε λευκές τους στήλες-αποτέλεσμα της λογοκρισίας[17], οι εφημερίδες επιστράτευσαν ζωγράφους, ποιητές, λογοτέχνες, ανταποκριτές και δημιούργησαν ορισμένα από τα πιο λαμπρά πρωτοσέλιδα της ιστορίας τους, με την τέχνη της γελοιογραφίας, μάλιστα, που στόχευε στην υποτίμηση του αντιπάλου και στην τόνωση του εθνικού φρονήματος να κυριαρχεί και να φτάνει σε ιδιαίτερα ύψη[18]. Όσο, ωστόσο, ο ελληνικός λαός βίωνε την –οξύμωρη λόγω της σφοδρότητας του πολέμου- πανηγυρική αυτή ατμόσφαιρα, ο γερμανικός παράγοντας είχε στραμμένα τα μάτια του στην ελληνική προέλαση που δημιουργούσε αναμφίβολα περιπλοκές στα συμφέροντά του στη Βαλκανική.

---

[15] Βλ.: ‘’Χρονολόγιο’’, στο: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4), σ. 13, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 32-33, Άννα Καρακατσούλη, ‘’Η πειθαρχημένη ελευθερία του Τύπου: Η λογοκρισία της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου’’, *Πολεμικός Τύπος,* τ. 1.

[16] Γι’ αυτή την προσπάθεια ‘’αποκατάστασης αμοιβαίας εμπιστοσύνης’’ Καθεστώτος – Τύπου, βλ.: Μιχάλης Κατσίγερας, *Οι πρώτες Σελίδες: Ελλάδα, 20ος αιώνας,* Ποταμός, [Αθήνα], 1999, σ. 115, *Καρακατσούλη*, (ό.π., σημ. 15).

[17] *Καρακατσούλη*, (ό.π., σημ. 15).

[18] Για τη γελοιογραφία της εποχής ειδικότερα, βλ.: *28 Οκτωβρίου 1940 έως 8 Μαΐου 1945. Κορόιδο Μουσολίνι: Ανθολόγιο Αντιφασιστικής Γελοιογραφίας*, Ελευθεροτυπία, Αθήνα, χ.χ. [2009], Γιάννης Παπαθεοδώρου, ‘’Οι Ήττα-λοι και η τσαρουχοβροχή: Η προσωποποίηση του εχθρού στη λαϊκή φαντασία’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 3. Για τις απηχήσεις σε άλλες τέχνες, όπως στη Λογοτεχνία, βλ. ενδεικτικά: Ηλίας Μαϊδάτσης, ‘’Η λογοτεχνία την περίοδο (1940-1941) του Ελληνοϊταλικού Πολέμου, *Στρατιωτική Ιστορία, τ. 278: Ελληνοϊταλικός Πόλεμος: 1940-1941*, Οκτώβριος 2020, σσ. 88-89.

ii) Ο γερμανικός παράγοντας και οι απόπειρες μεσολάβησης

Η κήρυξη του πολέμου εναντίον της Ελλάδας από πλευράς του πιο στενού τους συμμάχου, Μπενίτο Μουσολίνι, φαίνεται πως θορύβησε ιδιαίτερα τη ναζιστική Γερμανία και τον Αδόλφο Χίτλερ που αρχικά δεν επιθυμούσε καθόλου την επέκταση του πολέμου στα Βαλκάνια[19], δεδομένης της πίεσης που ήδη ασκούσε στη Βρετανία αλλά και των σχεδίων που κατέστρωνε για την ανατολική εκστρατεία εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι, η Γερμανία είχε πλέον στη σύνθετη πολεμική εξίσωση κι ένα νέο ανοιχτό μέτωπο εντός της συμμαχίας του Άξονα, το οποίο με την πάροδο των μηνών δεν έβαινε υπέρ των συμφερόντων της φασιστικής Ιταλίας. Το γεγονός αυτό την ανάγκαζε να αναλάβει την ευθύνη να ‘’ξελασπώσει’’ εκείνη τον υπερφίαλο συνεργάτη της που φαίνεται πως είχε ενοχληθεί από τη γερμανική διείσδυση στη Ρουμανία κι είχε αποφασίσει να δράσει μονομερώς ως αντιστάθμισμα[20].

Με τη Ρουμανία να αποτελεί ουσιαστικά γερμανικό προτεκτοράτο και τις πετρελαιοπηγές της να καθίστανται ζωτικής σημασίας για τον ανεφοδιασμό των ναζιστικών αεροσκαφών, η Γερμανία αισθάνεται να διακυβεύονται τα ζωτικά της συμφέροντα, μιας κι η εξακολούθηση του ελληνοϊταλικού πολέμου και η ελληνική προέλαση στο μέτωπο της Ηπείρου δεν αποτελούσαν ευχάριστες εξελίξεις. Όσο ο περιφερειακός αυτός πόλεμος εκτεινόταν στο χρόνο, τόσο μεγεθυνόταν η πιθανότητα να αποκτήσουν οι Βρετανοί μια ολοένα και μεγαλύτερη ανάμειξη σ’ εκείνον, απειλώντας ανοιχτά αεροπορικά τα –κρίσιμα για την επικείμενη προς ανατολάς επίθεση- ρουμανικά κοιτάσματα[21], με την ανάμνηση του μακεδονικού μετώπου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην περιοχή βόρεια της Θεσσαλονίκης να είναι ακόμα

[19] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 62.

[20] *Βερέμης,* (ό.π. σημ. 4), σ. 68.

[21] Βλ. σχετικά: *The German Campaigns in the Balkans,* εκδ. Da – Pam (αμερικανικού στρατού), 1953, επανέκδοση: εκδ. Fascimile, 1984, διαδικτυακά προσβάσιμο στο: <<https://history.army.mil/books/wwii/balkan/intro.htm>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 15/11/2020), part 1, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 86-87, 151, 158, 169, 195, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 75, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* , τ. ΙΕ΄, σσ. 426-28, *Παπακωνσταντίνου*, (ό.π., σημ. 10), σ. 167.

νωπή. Έτσι, από το Δεκέμβριο κιόλας του 1940[22] και παράλληλα με το σχεδιασμό της αντισοβιετικής ‘’Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα’’, το επιτελείο του Αδόλφου Χίτλερ καταστρώνει σχέδιο πολέμου-αστραπής[23] στα Βαλκάνια, αρχικά σχεδιαζόμενο για τον επερχόμενο Μάρτιο, με την κωδική ονομασία ‘’Επιχείρηση Μαρίτα’’[24], που θα είχε ως βασικό σκοπό να απομακρύνει εξ ολοκλήρου τη βρετανική επιρροή από αυτή την τόσο κρίσιμη περιοχή.

Ο σχεδιασμός, ωστόσο, της επιθετικής αυτής επιχείρησης δεν εμπόδισε διόλου τη Γερμανία να διατηρεί παράλληλα άριστες διπλωματικές σχέσεις με την εμπόλεμη Ελλάδα[25] θεωρώντας -επίσημα τουλάχιστον- τον πόλεμο ως μια αμιγώς ελληνοϊταλική υπόθεση κι εξακολουθώντας την παράδοση του ανοιχτού διαύλου των δύο χωρών που υφίστατο καθ’ όλη την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας[26], με την ελληνική κυβέρνηση να προσπαθεί, μάλιστα, να μην προκληθεί επ’ ουδενί η

[22] Για κάποιους μελετητές ήδη ακόμα κι από το Νοέμβριο του 1940 με τις πρώτες ελληνικές νίκες.

[23] Το περίφημο ‘’blitzkrieg’’ που έδωσε στη ναζιστική πολεμική μηχανή σειρά καταιγιστικών νικών σε μικρό χρονικό διάστημα κατά τα πρώτα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

[24] Βλ. επ’ αυτού: Νίκος Γιαννόπουλος, *Η Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα: Το ξεχασμένο <<ΟΧΙ>>,* εκδ. Historical Quest, Αθήνα, [2]2019, σσ. 8-9, Γιάννης Χρονόπουλος, ‘’Επέδρασε στην ήττα στη Ρωσία; Πόσο κόστισε στον Χίτλερ η <<παράκαμψη>> στην Ελλάδα’’, *HotDoc History, τ. 76: ΟΧΙ. Το διπλωματικό παρασκήνιο*, 27/10/2019, σ. 34, David Horner, ‘’Britain and the Campaigns in Greece and Crete in 1941’’, *2013 International Forum on War History*, National Institute for Defense Studies, Τόκιο, σ. 36, Robin Higham, ‘’Duty, Honor and Grand Strategy: Churchill, Wavell and Greece, 1941’’, *Balkan Studies*, 8 (1967), τ.1, σ. 158, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 168-69.

[25] Βλ. επ’ αυτού: *The German Campaigns in the Balkans* (ό.π., σημ. 21), part 1, Αριστοτέλης Καλλής, ‘’Αβέβαιο το μέλλον της γερμανικής κοινότητας: Περιμένοντας την εισβολή’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 7 (στο εξής: Καλλής 1), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 195.

[26] Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, ‘’Εξωτερική και αμυντική πολιτική, 1936-1940’’, στο: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4) (στο εξής: Πλουμίδης 1), σσ. 151-53. Οι στενές σχέσεις, μάλιστα, που εκπορεύονταν κι από τις σχετικές ομοιότητες των δύο απολυταρχικών καθεστώτων, είχαν επισφραγιστεί κι από επίσημη επίσκεψη του Γερμανού Υπουργού Προπαγάνδας Γιόζεφ Γκέμπελς στον ελλαδικό χώρο κι από σειρά εμπορικών συμφωνιών που δεν κατόρθωσαν, ωστόσο, να απομακρύνουν την Ελλάδα από την ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση από το βρετανικό άρμα, για την οποία θα γίνει αναλυτικά λόγος σε μεταγενέστερο τμήμα της εργασίας μας.

Γερμανία[27], αλλά και να μην στιγματίζονται κοινωνικά οι Γερμανοί υπήκοοι που διαβιούν στο εσωτερικό της[28]. Την προσπάθεια ‘’προστασίας’’ των εν Ελλάδι Γερμανών θα εξακολουθήσει και ο Αλέξανδρος Κορυζής, μέχρι και την επίσημη έναρξη του ελληνογερμανικού πολέμου.

Μεγάλων διαστάσεων παιχνίδι, ωστόσο, έλαβε χώρα τους μήνες εκείνους στο επίπεδο της μυστικής διπλωματίας, με μια ιδιότυπη προσπάθεια γερμανικής διαμεσολάβησης στην ελληνοϊταλική διαμάχη να συντελείται, πάντα, ωστόσο, εμμέσως και υπογείως[29], είτε μέσω ουγγρικής ενδιάμεσης παρέμβασης στον Έλληνα Πρέσβη της Μαδρίτης[30] είτε μέσω επαφών του Έλληνα Πρέσβη του Βερολίνου[31], αλλά και επιφανών προσωπικοτήτων με πρόσβαση στο μεταξικό περιβάλλον[32], είτε μέσω των κινήσεων του Γερμανού στρατιωτικού ακολούθου –αμφιλεγόμενης- ελληνικής καταγωγής Βίλ. φον Κανάρη[33] και σχετικής επίσκεψής του στην Ελλάδα. Η διαμεσολάβηση αυτή αφορούσε τον τερματισμό του πολέμου με γερμανική

---

[27] *Σβολόπουλος*, (ό.π., σημ. 4), σσ. 215-16. Και στις αναρτήσεις του ίδιου του Μεταξά το τελευταίο διάστημα πριν φύγει από τη ζωή, παρατηρούμε να προσπαθεί να αποφύγει τη γερμανική επίθεση, βλ.: Φαίδων Βρανάς (επιμ)., *Ιωάννης Μεταξάς, Το προσωπικό του Ημερολόγιο, τ. Δ΄: 1933-1941. Η Τετάρτη Αυγούστου – Ο Πόλεμος, 1940-1941*, Ίκαρος, Αθήνα 1960, διαδικτυακά προσβάσιμο στο: <<http://www.ioannismetaxas.gr/Hmerologio.html>> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 15/11/2020) (στο εξής: Μεταξάς), σ. 550.

[28] *Καλλής 1* (ό.π., σημ. 25).

[29] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 195, *Χρονόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 34-36, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 123, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* , τ. ΙΕ΄, σσ. 428-32, Αριστοτέλης Καλλής, ‘’Συμβιβασμό αντί για πόλεμο προτιμά ο Χίτλερ. Διπλωματικό παρασκήνιο: Έντονες οι προσπάθειες γερμανικής διαμεσολάβησης‘’ (στο εξής: Καλλής 2), *Πολεμικός Τύπος*, τ. 3.

[30] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 198-99, 201-02. (Πράξη που είχε ως αποτέλεσμα και την ιδιαίτερη ενόχληση των Βρετανών).

[31] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 202-03.

[32] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 203.

[33] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 200-01.

διείσδυση δυνάμεων ανάμεσα στα δυο μέτωπα και τη δυνατότητα της Ελλάδας να κρατήσει τα εδάφη της Βορείου Ηπείρου που είχε κυριεύσει, με προϋπόθεση την αυστηρή στο εξής ουδετερότητα και την άμεση απομάκρυνση του βρετανικού παράγοντα από την περιοχή. Αν και οι προτάσεις αυτές φαίνεται πως απασχόλησαν και τον ίδιο το Μεταξά και -λέγεται πως- προκάλεσαν σχετικές συσκέψεις[34], εντέλει δεν έλαβε χώρα ούτε κάποια περαιτέρω συζήτησή τους ούτε κάποια πιο επίσημη διατύπωση, καθώς από τη μία η ελληνική προέλαση της περιόδου εκείνης άφηνε περιθώρια για μια καθοριστική νίκη που θα έκρινε τον πόλεμο χωρίς διαμεσολάβηση κι από την άλλη δεν αποκλείεται καθόλου να αποτελούσαν απλά κινήσεις ενταγμένες στο πλαίσιο της προπαγάνδας με στόχο τη χαλάρωση και τη διάσπαση της ελληνικής προσοχής ενόψει της –ήδη σχεδιαζόμενης- επικείμενης εκστρατείας[35]. Το παρασκήνιο των επαφών θα συνεχιστεί –σε μικρότερη κλίμακα- και το επόμενο διάστημα, όπως θα εξεταστεί εν συνεχεία.

Θετική, πάντως, στη γερμανική όχι μόνο μεσολάβηση αλλά εν γένει και στη γερμανική επικυριαρχία εμφανιζόταν κατά τη διάρκεια του πολέμου μια μικρή κάστα φιλογερμανών κι επιχειρηματικών παραγόντων που δρούσαν ως μια ιδιότυπη ‘’πέμπτη φάλαγγα’’ εντός του ελληνικού κράτους[36]. Με συνδετικό κρίκο τον επιχειρηματία Ιωάννη Βουλπιώτη, φιλοναζιστικοί παράγοντες εξέταζαν από τα τέλη του 1940, πραγματοποιώντας μυστικές συναντήσεις –για τις οποίες η Ασφάλεια είχε γνώση- ,την αλλαγή της Κυβέρνησης στην Ελλάδα, με σκοπό την ειρήνη με την Ιταλία και την εγκαθίδρυση φιλογερμανικής κυβέρνησης, πρόθυμης να προσδέσει τη χώρα στο ναζιστικό άρμα. Για το στόχο τους αυτό φαίνεται να προσέγγισαν και τον διάδοχο πρίγκηπα Παύλο, με δεδομένη την άκαμπτη φιλοβρετανική στάση του

[34] Αναλυτικότερα εκθέτει αυτές τις θεωρίες, η –ρέπουσα προς τη συνωμοσιολογία- μελέτη του Ιάκ. Χονδροματίδη: Ιάκωβος Π. Χονδροματίδης, *Η συνωμοσία της Αγγλίας κατά της Ελλάδος: 1935-1944,* εκδ. Θούλη, Αθήνα, 2012. Αποτελεί, πάντως, γεγονός πως ο Μεταξάς είχε λάβει τηλεγράφημα για τις κινήσεις του Κανάρη κι ήταν ενήμερος, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 201-02.

[35] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 207.

[36] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 312.

βασιλιά Γεωργίου Β΄[37]. Ο πυρήνας που δομούν, ο οποίος θα δημιουργήσει εσωτερικά προβλήματα με την έναρξη του ελληνογερμανικού πολέμου και θα στήσει αργότερα και τις δοσιλογικές κατοχικές κυβερνήσεις, προβλημάτιζε εκτός των άλλων και τον ίδιο το Μεταξά που επεδίωκε μια απεμπλοκή από την πολύπλοκη κατάσταση, η ζωή, εντούτοις, έθεσε για εκείνον τους δικούς της κανόνες.

[37] Βλ. σχετικά: Παναγιώτης Μαυρέλης, ''Η μπελ επόκ της πέμπτης φάλαγγας: Βουλπιώτης, Χριστοφοράκος, Λογοθετόπουλος και η γερμανόφιλη <<παροικία>>'', *Hot Doc History, τ. 14: Ιωάννης Βουλπιώτης, Το μακρύ χέρι του Ράιχ*, 28/5/2017, σσ. 11-13, Γιάννης Μπαζός, ''Προικισμένος τυχοδιώκτης: Ναζιστής προπολεμικά, γκεσταπίτης στην Κατοχή, θεμελιωτής της διαπλοκής μεταπολεμικά'' (στο εξής: Μπαζός 2), (στο ίδιο), σ. 34, Αρτέμης Ψαρομήλιγκος, ''Δράση της <<5ης φάλαγγας>>: Γερμανόφιλοι και ιταλόφιλοι στα μετόπισθεν'', *HotDoc History*, τ. 24 (ό.π., σημ. 12), σσ. 11-12.

iii) Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά

Στην καρδιά του χειμώνα, μεσούντος του πολέμου και σχεδόν δέκα μέρες αφού έχει απορρίψει τη βρετανική πρόταση για πολεμική ενίσχυση[38], ο Ιωάννης Μεταξάς φεύγει στις 29 Ιανουαρίου του 1941 από τη ζωή σε ηλικία 70 ετών, έπειτα από ολιγοήμερη νοσηλεία και μάχη με φλεγμονή του φάρυγγα που δημιούργησε σειρά επιπλοκών στον καταπονημένο από την υπερκόπωση των περιστάσεων οργανισμό του[39]. Σε σειρά αναρτήσεων στο *Ημερολόγιό* του, ιδιαίτερα από την κήρυξη του πολέμου κι έπειτα, μπορούμε να κατανοήσουμε την υπερένταση των στιγμών, το βάρος των ευθυνών, αλλά και την ολοένα και μεγαλύτερη ανησυχία του για την επερχόμενη γερμανική ανάμειξη και την περιπλοκή του πολέμου, καταστάσεις που έφθειραν το ήδη βεβαρημένο ιατρικό ιστορικό του[40]. Το δε γεγονός ότι ο θάνατός του εξυφαίνει μέχρι και σήμερα σειρά συνωμοσιών και εναλλακτικών αφηγήσεων[41] δηλώνει αν μη τι άλλο το οριακό των στιγμών και τις συνέπειες που εκ των πραγμάτων είχε η απώλειά του τη δεδομένη χρονική στιγμή και συγκυρία.

---

[38] Στην οποία θα επανέλθουμε αργότερα πιο αναλυτικά.

[39] Βλ. επ' αυτού: Δρακόπουλος σε: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4), σ. 177, ''Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά. Γιατί κάποιοι υποστηρίζουν ότι τον δολοφόνησαν Άγγλοι πράκτορες;'', στο: << https://www.mixanitouxronou.gr/o-thanatos-tou-ioanni-metaxa-giati-kapii-ipostirizoun-oti-ton-dolofonisan-angli-praktores/>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 15/11/2020), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 246, 248, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 124, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 433, Άγγελος Φ. Βλάχος, ''Η εμπειρία του Νέου Κράτους: Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά σημαίνει το τέλος μιας ολόκληρης εποχής'', *Πολεμικός Τύπος*, τ. 4 (στο εξής: Βλάχος 1), *Παπακωνσταντίνου (*ό.π., σημ. 10), σσ. 201-09.

[40] Βλ. σχετικά τις καταγραφές στο Ημερολόγιο Μεταξά μετά την 28η Οκτωβρίου του 1940, *Μεταξάς* (ό.π., σημ. 27), τ. Δ΄, σσ. 516 κ.ε. Για την επιβάρυνση της υγείας του, βλ. και: *Βερέμης*, (ό.π., σημ. 4), σ. 77.

[41] Δεν είναι λίγες οι φωνές που μιλούν για εγκληματική αμέλεια ή ακόμα και για δολοφονία από τους ίδιους τους Βρετανούς, όπως θα διαπιστώσουμε και στα τέλη της παρούσας μελέτης , όπου συνεξετάζονται οι περιπτώσεις θανάτου Μεταξά και Κορυζή ως πηγές θεωριών συνωμοσίας. Αποτελεί, πάντως, γεγονός πως ο θάνατός του δίνει την ευκαιρία στους Βρετανούς να αναμειχθούν πιο ενεργά στα τεκταινόμενα στη Βαλκανική, βλ. (με ιδιαίτερη περίσκεψη ως προς την ακρίβεια και τη

Πράγματι, ο θάνατος του Μεταξά ακριβώς τη στιγμή της μεγαλύτερης δημοφιλίας και αποδοχής του, τεσσεράμισι χρόνια μετά την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος, συγκλονίζει συθέμελα την Ελλάδα και εγείρει κομβικά ερωτήματα για την εξέλιξη της κατάστασης και την επόμενη μέρα ενός έθνους που βρίσκεται τρεις μήνες σε εμπόλεμη κατάσταση. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως για να μην δημιουργηθεί σύγχυση κι ανησυχία η ασθένειά του αποκρύπτεται από τις εφημερίδες των ημερών εκείνων[42], έως ότου ο θάνατός του αποτελεί πια γεγονός τετελεσμένο κι αναπότρεπτο. Τότε πλέον, σύσσωμος ο Τύπος πλέκει το εγκώμιό του, με σειρά αφιερωμάτων κι εξυμνητικών κατευοδίων, με πλήρη προφανώς σύμπνοια, αλλά και προσπάθεια διατήρησης του ηθικού στα ύψη και του πνεύματος του μετώπου στο ακέραιο. Στο πλαίσιο αυτό συμβάλλει και η ήδη ομαλά σχεδιαζόμενη από το βασιλιά επόμενη μέρα, με τον Αλέξανδρο Κορυζή να αναλαμβάνει την ίδια κιόλας στιγμή Πρωθυπουργός της Ελλάδας, στη ‘’βαριά’’ λόγω του μεγέθους των ευθυνών καρέκλα του Μεταξά.

σοβαρότητα των όσων παραθέτει) το: ‘’Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;’’, 17/6/2011, στο: <http://ermionh.blogspot.com/2011/06/0_17.html>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

[42] Ασχολούνται -αντ’ αυτής- με ρεπορτάζ από το μέτωπο και με ανακοινώσεις του βασιλιά.

β) Η επιλογή Κορυζή και η ανάληψη της εξουσίας

i) Ένας υπερδραστήριος Τραπεζίτης

Το όνομα του Αλέξανδρου Κορυζή[43] σαφώς και δεν είναι άγνωστο όταν καλείται να αναλάβει τις τύχες της χώρας, δίχως, ωστόσο, να έχει πρωταγωνιστήσει ή ‘’φθαρεί’’ στον κομματικό στίβο της μεσοπολεμικής εποχής. Αρβανίτικης καταγωγής ο ίδιος[44] και γεννημένος το 1885 στον Πόρο[45] από ιστορική οικογένεια εθνικών αγωνιστών[46] και από πατέρα που είχε διατελέσει Δήμαρχος του νησιού[47], πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους ως έφεδρος ανθυπολοχαγός (προήχθη και σε υπολοχαγό κατά τη διάρκειά τους) και μάλιστα παρασημοφορήθηκε με Αργυρό Σταυρό από τον βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄[48]. Παράλληλα, σπουδάζει Νομική κι από το

---

[43] Συναντάται συχνά και ως ‘’Κοριζής’’, με τις δύο ορθογραφικές επιλογές να είναι εξίσου θεμιτές. Ο Τύπος της περιόδου της πρωθυπουργίας του επιλέγει τη γραφή ‘’Κοριζής’’, ενώ η μεταγενέστερη ιστορική έρευνα τη γραφή με Ύψιλον.

[44] Βλ.: Μπάμπης Κανατσίδης, ‘’Γιατί αυτοκτόνησε ο Α. Κορυζής; Τι λένε τα σενάρια’’, 18/4/2013, στο: <https://www.onalert.gr/enoples-dynameis/giati-aytoktonise-o-koryzis-ti-lene-ta-senaria/100972/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

[45] Βλ.: *Κανατσίδης* (ό.π., σημ. 44), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52.

[46] ‘’Ο Έλληνας πρωθυπουργός που αυτοκτόνησε 12 μέρες αφού είπε το δεύτερο «ΟΧΙ» στους Γερμανούς. Γιατί πολλοί πιστεύουν ότι τον δολοφόνησαν οι Βρετανοί, τι έλεγαν οι φήμες της εποχής.’’ , στο: << https://www.mixanitouxronou.gr/o-ellinas-prothypoyrgos-poy-aytoktonise-12-meres-afoy-eipe-to-deytero-ochi-stoys-germanoys-giati-polloi-pisteyoyn-oti-ton-dolofonisan-oi-vretanoi-ti-elegan-oi-fimes-tis-epochis/>> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020). Για το οικογενειακό δέντρο του Κορυζή, βλ.: ‘’Οικογένεια Κορυζή’’, στο: <http://www.koutouzis.gr/korizi.htm>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

[47] *Κανατσίδης* (ό.π., σημ. 44).

[48] Βλ.: *‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(…)’’* (ό.π., σημ. 46), ‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός που δεν άντεξε τη γερμανική εισβολή και αυτοκτόνησε’’, 18/4/2020, στο: <https://www.cretalive.gr/istoria/o-ellinas-prothypoyrgos-poy-den-antexe-ti-germaniki-eisboli-kai-aytoktonise> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

1903 κιόλας εντάσσεται στο δυναμικό της Εθνικής Τράπεζας[49], ανερχόμενος σταδιακά στην ιεραρχία της. Γενικός επιθεωρητής από το 1919[50], αναλαμβάνει οικονομικός Σύμβουλος του Ύπατου Αρμοστή της Σμύρνης Αριστείδη Στεργιάδη στην απόπειρα των ετών 1919-1922, ιδρύοντας μάλιστα υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στην πόλη[51]. Μετά την κατάρρευση του Μικρασιατικού οράματος και της Μεγάλης Ιδέας, πρωτοστατεί στην ίδρυση του Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού το 1925 του οποίου διατελεί πρώτος πρόεδρος[52], ιδρύει το 1929 την Αγροτική Τράπεζα[53], ενώ αναπτύσσει και συναφή με το αντικείμενό του συγγραφική δραστηριότητα[54]. Πατέρας τεσσάρων παιδιών και οικογενειάρχης, ενσαρκώνει πλήρως την αφήγηση του αυτοδημιούργητου αστού και το πρότυπο της σκληρής δουλειάς και καταξίωσης.

Όντας προσωπικότητα ευρύτερης αποδοχής, αναλαμβάνει το 1933 για ένα βραχύβιο χρονικό διάστημα ορισμένων ημερών, μετά την αποτυχία του στρατιωτικού

---

[49] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52.

[50] ‘*’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)’’* (ό.π., σημ. 48).

[51] ‘*’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)’’* (ό.π., σημ. 48). Ειδικότερα για την προσπάθεια της Εθνικής Τράπεζας στη Σμύρνη τα χρόνια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, βλ. το: Θάνος Βερέμης – Κώστας Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία, 1919-1922*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1984. (δεν συμπεριλαμβάνεται στην εκτενή *Βιβλιογραφία* της μελέτης, καθώς δεν κατέστη δυνατή η προσπέλασή του, είμαστε πάντως βέβαιοι πως θα παρείχε πολύτιμες πληροφορίες ως προς την ολοκλήρωση της σκιαγράφησης της εν γένει περσόνας του Αλέξανδρου Κορυζή και του παρελθόντος του).

[52] *’’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)’’* (ό.π., σημ. 48).

[53] *Κατσανίδης* (ό.π., σημ. 44).

[54] ‘’Ο αιφνίδιος θάνατος Του [sic] Πρωθυπουργού Αλέξανδρου Γ. Κορυζή’’, στο: <http://methanatv.gr/%CE%BF-%CE%B1%CE%B9%CF%86%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B8%CE%AC%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CF%81%CF%89%CE%B8%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%8D/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

κινήματος του Ν. Πλαστήρα[55] και το σχηματισμό Οικουμενικής Κυβέρνησης, το Υπουργείο Οικονομικών[56] υπό την Πρωθυπουργία του Αλ. Οθωναίου, ενώ με την επιβολή της δικτατορίας της Τετάρτης Αυγούστου ορίζεται από το Μεταξά Υπουργός Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως[57] επιφορτισμένος με τον τομέα της Κοινωνικής Πρόνοιας, όπου προβαίνει σε σειρά φιλεργατικών μέτρων, σύμφυτων πάντα με τα προτάγματα και τα οράματα του καθεστώτος, στο οποίο φαίνεται πως κι ο ίδιος πλέον είχε προσχωρήσει απόλυτα ιδεολογικά όπως θα διαφανεί κι εν συνεχεία. Έπειτα από τρία χρόνια στη θέση, αναλαμβάνει το 1939 -και λίγο πριν τη γερμανική εισβολή στην Πολωνία που προκαλεί τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο- Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας[58], ολοκληρώνοντας την άνοδο του στην ιεραρχία. Οι διαρκείς επιτυχίες του και το κύρος του σίγουρα διαδραμάτισαν κομβικό ρόλο στην απόφαση του βασιλιά Γεωργίου Β΄ να του προτείνει την Πρωθυπουργία, η εξίσωση, ωστόσο, ήταν περισσότερο πολύπλοκη και οι αντιδράσεις ποικίλες.

[55] Για το κίνημα του 1933 και την αποτυχία του, βλ.: *Μαυρογορδάτος 2* (ό.π., σημ. 7), σσ. 71-76, Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων: 1923-1940*, εκδ. Το Βήμα, Αθήνα, 2020 (επανέκδοση με υπότιτλο: *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο επίκεντρο της Ιστορίας*), τ. Β΄, σσ. 596-613.

[56] Βλ.: *Δαφνής* (ό.π., σημ. 55), τ. Β΄, σ. 613-14, *Μεταξάς* (ό.π., σημ. 27), τ. Δ΄, σ. 245, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 322-23.

[57] Βλ. σχετικά: Σπυρίδων Πλουμίδης, ‘’Το καθεστώς Μεταξά, 1936-1940’’, στο *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4) (στο εξής: Πλουμίδης 2), σ. 57, *Δαφνής* (ό.π., σημ. 54), τ. Γ΄, σσ. 847-50, *’’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)’’* (ό.π., σημ. 48), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52.

[58] ‘*’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)’’* (ό.π., σημ. 48), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 322-23.

ii) Η επιλογή Κορυζή και οι αντιδράσεις

Η απώλεια του Ιωάννη Μεταξά αποδεικνύει περίτρανα τον ακραία προσωποπαγή χαρακτήρα και τα ‘’πήλινα πόδια’’ του δικτατορικού καθεστώτος της 4ης Αυγούστου[59] που είχε στηθεί ολοκληρωτικά με άξονα τη μορφή του λεγόμενου ‘’Εθνικού Κυβερνήτη’’. Στελέχη όπως οι Μανιαδάκης[60], Νικολούδης[61], Κοτζιάς[62] επιτελούσαν ένα σημαντικό ρόλο στον κρατικό μηχανισμό, κανένας, ωστόσο, ισάξιος διάδοχος δεν είχε εμφανιστεί στο προσκήνιο και δεν είχε μπορέσει (ή αφεθεί) να ξεχωρίσει, μιας και δεν υπήρχε από πλευράς Γεωργίου Β΄ - Μεταξά καμία απολύτως πρόβλεψη για την όποια ενδεχόμενη επόμενη μέρα στην ιδιότυπη ‘’δυαρχία’’ τους την τετραετία που είχε μεσολαβήσει[63]. Κύριο μέλημα των ανακτόρων τώρα που ο Μεταξάς βρισκόταν εκτός εξίσωσης ήταν η διατήρηση της βρετανικής εύνοιας, με τη στήριξη της οποίας, εξάλλου, είχε λάβει χώρα η παλινόρθωση και η επαναφορά του

[59] Βλ.: *Κωστής* (ό.π., σημ. 12), σ. 651, ‘*’Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;’’* (ό.π., σημ. 41), *Βλάχος,* (ό.π., σημ. 39).

[60] *Πλουμίδης 2*, (ό.π., σημ. 4), σσ. 53-54.

[61] *Πλουμίδης 2*, (ό.π., σημ. 4), σσ. 54-55.

[62] *Πλουμίδης 2*, (ό.π., σημ. 4), σ. 56.

[63] Βλ. σχετικά: *Πλουμίδης 2*, (ό.π., σημ. 4), σ. 72, ‘*’Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;’’* (ό.π., σημ. 41). Αξίζει να σημειωθεί πως με την άποψη αυτή διαφωνούν σημερινοί απολογητές του μεταξικού καθεστώτος που αποδίδουν την καθυστέρηση της διαδοχής και του ‘’νέου Συντάγματος’’ που το καθεστώς θα προετοίμαζε απλά και μόνο στην πολεμική εμπλοκή, βλ.: ‘’Το πολίτευμα του <<Μέλλοντος Συντάγματος>>, στο: <http://ioannismetaxas.gr/Politevma.html> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

Γεωργίου Β΄ στο θρόνο[64]. Έτσι, ο Έλληνας βασιλιάς διστάζει να κάνει το μεγάλο βήμα εθνικής συμφιλίωσης αποκαθιστώντας τη Δημοκρατία και να δώσει εντολή σε μια κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας κι ευρείας κοινωνικής πλειοψηφίας, φοβούμενος όχι τόσο την αναταραχή δεδομένης της πολεμικής κατάστασης όσο τη σταθερότητα της δικής του θέσης στην όποια επόμενη –και μοιραία περισσότερο ‘’πολυφωνική’’- μέρα[65]. Έτσι, αποφασίζει να συνεχίσει ακέραιο το μεταξικό καθεστώς χωρίς τον ίδιο το Μεταξά πλέον παρόντα, αντικαθιστώντας απλά τον Πρωθυπουργό της 4ης Αυγούστου και καθιστάμενος μ’ αυτόν τον τρόπο κατά πολλούς ο απόλυτος κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού ή ακόμα και ο ‘’μοναδικός δικτάτορας’’ της Ελλάδας[66].

Εντούτοις, η επιλογή Κορυζή συνδεόταν με ένα έντονο παρασκήνιο και με εμφανή την ανάμειξη του αγγλικού παράγοντα[67]. Ο Γεώργιος φαίνεται πως εξέταζε την προοπτική διορισμού Αντιπροέδρου ήδη από τις ημέρες που η κατάσταση της υγείας του Μεταξά έβαινε επί τα χείρω[68], ενώ του προτάθηκε και η λύση του Αρχιστράτηγου Αλέξανδρου Παπάγου που είχε αποκτήσει τεράστια λαϊκή δημοφιλία

---

[64] Βλ. επ’ αυτού: ‘’Γεώργιος Β΄, βασιλιάς της Ελλάδας’’, 1/4/2017, στο: <https://www.timesnews.gr/%CE%B3%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B2%CE%84-%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CE%AC%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020), *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 23, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σσ. 51-66.

[65] Βλ. συγκριτικά: Δρακόπουλος στο: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.), (ό.π., σημ. 4), σ. 181, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΣΤ΄ (*Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000), σ. 72, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 250-53.

[66] Βλ.: *Βλάχος 1* (ό.π., σημ. 39), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 251, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 13.

[67] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 433.

[68] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 433.

με την ελληνική προέλαση στο αλβανικό μέτωπο[69], για να καταλήξει εντέλει στον τεχνοκράτη μεγαλοτραπεζίτη. Στην επιλογή του, ο ηγεμόνας λαμβάνει υπ' όψιν τόσο την ακεραιότητα του χαρακτήρα, τη στράτευσή του στα κυρίαρχα εθνικά ιδανικά και την πεποίθησή του ότι δεν θα υποκύψει στις εχθρικές πιέσεις[70], όσο και την στενή του πίστη σ' εκείνον προσωπικά[71], σε βαθμό που ορισμένοι –κι ανάμεσά τους το βρετανικό Foreign Office- να τον θεωρούν απλά ''φερέφωνο'' του βασιλιά[72]. Είναι, πάντως, γεγονός ότι, αν και με την επιλογή Κορυζή θα λάβει χώρα μια εξαιρετικά πιο φιλοβρετανική στροφή της ελληνικής πολιτικής[73], εξαρχής οι ίδιοι οι Βρετανοί ήταν εκείνοι που αντέδρασαν εντονότερα για την επιλογή Κορυζή. ''Ατυχή κι επικίνδυνη επιλογή'' δεδομένων των πολεμικών συνθηκών κρίνει την ανάληψη της Πρωθυπουργίας από ένα άτομο ''αδύναμου χαρακτήρα'' και ''άνευ προοπτικών'' ο Βρετανός Πρέσβης Πάλαιρετ[74] και πίσω απ' αυτόν και η ίδια η βρετανική κυβέρνηση που αντιπροτείνει ένα κυβερνητικό σχήμα με τον ίδιο το Γεώργιο επικεφαλής. Αρνητικός στην επιλογή Κορυζή εμφανίζεται και ο Θ. Νικολούδης που προκρίνει κι εκείνος μια λύση με το βασιλιά ή ακόμα και με τον Αρχιεπίσκοπο ως Πρωθυπουργό έναντι του ''πλουτοκράτη'' όπως τον αποκαλεί Κορυζή[75], δίχως, ωστόσο, να

[69] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 434.

[70] Βλ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 434, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 124-25.

[71] *Βλάχος 1* (ό.π., σημ. 39).

[72] *Κολιόπουλος Γ.*, (ό.π., σημ. 8), σ. 236.

[73] *Καλλής 2 (*ό.π, σημ. 29).

[74] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 433-34, Προκόπης Παπαστράτης, ''Βρετανικές πιέσεις για αποστολή βοήθειας: Φτάνει στην Αθήνα ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών'', *Πολεμικός Τύπος*, τ. 6.

[75] Ο όρος ''πλουτοκράτης'' τίθεται σε αντιπαραβολή με τον ''πρώτο εργάτη'' και ''πρώτο αγρότη'' Ιωάννη Μεταξά, βλ.: Γιώργος Σεφέρης, *Μέρες Δ΄: Γενάρης 1941 – 31 Δεκέμβρη 1944*, Ίκαρος, Αθήνα, 1993, [4]2007, (στο εξής: Σεφέρης 1), σσ.16-17. Βλ. επίσης: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 434.

παραιτηθεί ή να δημιουργήσει -επισήμως τουλάχιστον- προβλήματα το προσεχές διάστημα[76]. Θετικότερες εμφανίζονται οι –ακόμα εκτός πολέμου- ΗΠΑ, με τον Αμερικανό Πρέσβη Μακ Βη να κάνει λόγο για έναν ‘’ευπόληπτο τεχνοκράτη’’ που δεν ανήκει στη σωρεία των ‘’πολιτικάντηδων’’ κι αποτελεί πρόσωπο που εκτιμά και ο βενιζελικός χώρος[77], ενώ ο Πρόεδρος της ισχυρής Near East Foundation εξαίρει την ισχύ του και το αυτοδημιούργητο της εξέλιξής του[78]. Ελαφρά διστακτικός στην ανάληψη της εξουσίας φαίνεται να εμφανίζεται στην αρχή και ο ίδιος ο Κορυζής[79], για να πειθαρχήσει εντούτοις άμεσα και να συστρατευθεί στην ευρύτερη προσπάθεια που αμέσως αγκαλιάζεται κι ενισχύεται από το μηχανισμό προπαγάνδας.

[76] Με εξαίρεση μερικές νύξεις που θα καταγράψει στο Προσωπικό και το Πολιτικό του Ημερολόγιο ο διπλωμάτης Γ. Σεφέρης, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

[77] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52.

[78] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 251-52.

[79] *‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)’’* (ό.π., σημ. 46).

iii) Η κυβερνητική αλλαγή στον Τύπο, οι πρώτες δηλώσεις και ο επικήδειος

Με την ανακοίνωση του διορισμού Κορυζή, σύσσωμος ο Τύπος σπεύδει να χαιρετίσει την επιλογή του βασιλιά, παρουσιάζοντάς την ως κάτι το δεδομένο και το ήδη συντελεσμένο από την ίδια κιόλας στιγμή του θανάτου του Μεταξά, με σκοπό τη δημιουργία κλίματος ομαλής κι απρόσκοπτης μετάβασης στην επόμενη μέρα. Δίπλα στους διθυράμβους για τον εκλιπόντα, συμπαρουσιάζεται στις εφημερίδες των ημερών η μορφή και το έργο του νέου Πρωθυπουργού, πολλές φορές ισότιμα ως προς την έκταση με το Μεταξά, με φωτογραφίες του να καταλαμβάνουν περίοπτη θέση στα πρωτοσέλιδα. Ως ‘’ξεχωριστή προσωπικότητα που κάτω από μια φαινομενική αυστηρότητα κρύβει θησαυρούς τρυφερότητος και καλοσύνης’’ θα τον εγγράψει η ‘’Ακρόπολις’’ στη συνείδηση των Ελλήνων με άρθρο της Λιλίκας Νάκου[80], υπερτονίζοντας και τις αρνήσεις του τόσο στο βενιζελικό όσο και το αντιβενιζελικό στρατόπεδο σε προτάσεις τους να αναλάβει Υπουργεία, ενώ παραλλήλως ο ‘’Ασύρματος’’ σε άρθρο με τίτλο ‘’Άξιος διάδοχος’’ θα επισημάνει το έργο του ‘’ακούραστου εργάτη της αναδημιουργίας’’ Κορυζή στον κοινωνικό τομέα και θα τον χαρακτηρίσει ως την ‘’απόφασι του έθνους να φθάση εις την τελικήν νίκην’’[81].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει άρθρο στη ‘’Βραδυνή’’ με τίτλο ‘’Αλ. Κοριζής’’[82], όπου σκιαγραφούνται η προσωπικότητα και οι αρετές του. Στο άρθρο αυτό, αν κι εξαρχής γίνεται λόγος για την ‘’βαρείαν σκιάν’’ του Μεταξά και το ‘’δυσαναπλήρωτον’’ κενό που αφήνει, εν συνεχεία τα προτερήματα του Κορυζή που απαριθμούνται (‘’μετριοφροσύνη, εργατικότητα, αριστεία, ακλόνητος θετικισμός, ωριμότητα, νους, κρίση’’) επιδιώκουν να καθησυχάσουν το λαό, βεβαιώνοντας ότι η ηγεσία του κράτους θα συνεχιστεί ομαλά και στο ίδιο επίπεδο. Χαρακτηριστικά επ’ αυτού είναι και το σύνθημα μετάβασης σε μια νέα κατάσταση: ‘’Ο Αρχηγός απέθανε! Ζήτω ο Αρχηγός!’’ που φιλοξενείται, καθώς και η –εκ των υστέρων υπαγόμενη σε καθεστώς τραγικής ειρωνείας- πρόβλεψη του εντύπου για ένα ‘’ένδοξον 1941’’ με Πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Κορυζή.

[80] *Ακρόπολις*, 30/1/1941, Αρ.Φ.: 4313.

[81] *Ασύρματος*, 30/1/1941, Αρ. Φ.: 590.

[82] *Βραδυνή*, 1/2/1941, Αρ. Φ.: 6464.

Στη ‘’σφραγίδα’’ της συνεργασίας του Κορυζή με το Μεταξά ως εγγύησης συνέχισης του καθεστώτος κι επιτυχίας θα εστιάσει και ο ίδιος ο βασιλιάς στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό όπως πληροφορούμαστε στην ‘’Καθημερινή’’[83], ενώ την πρώτη κιόλας μέρα ανάληψης της διακυβέρνησης ο νέος Πρωθυπουργός θα προβεί σε δύο διαφορετικά διαγγέλματα. Στο κυβερνητικό προς τον ελληνικό λαό θα μιλήσει για την ανάγκη να ‘’συνεχίση το μέγα έργον’’ πάνω ‘’εις τας αρχάς του Μεταξά και του καθεστώτος’’, σ’ εκείνο προς τις Ένοπλες Δυνάμεις θα κινηθεί στο ίδιο μήκος κύματος εμψυχώνοντάς τις προς τη νίκη, ενώ σε επικοινωνία του με τους εκπροσώπους του Τύπου ο Κορυζής θα μιλήσει για ‘’επιστράτευσή’’ του από το βασιλιά για την ειδική αυτή αποστολή που αναλαμβάνει, βεβαιώνοντας παράλληλα πως δεν θα συντελεστεί κανενός είδους μεταβολή στην ασκούμενη πολιτική[84]. ‘’Στεγνό’’ και ‘’πελιδνό’’ εκείνη την πρώτη μέρα ανάληψης των καθηκόντων του, σε ένα σκηνικό έκδηλης αμηχανίας, θα τον περιγράψει ο Γιώργος Σεφέρης[85], τη στιγμή που την ακριβώς αντίθετη εντύπωση δίνουν πληροφορίες από την ελληνική ομογένεια των ΗΠΑ που εκφράζει την πεποίθηση για τη νικηφόρο συνέχιση του πολέμου υπό τον Κορυζή που είναι ‘’ευρέως γνωστός εις τας Ηνωμένας Πολιτείας’’[86] από το οικονομικό του έργο.

Έπειτα από διήμερη τιμή του λαού στο νεκρό και σε καθεστώς πάνδημου πένθους θα λάβει χώρα η κηδεία του Ιωάννη Μεταξά, με το νέο Πρωθυπουργό να τίθεται επικεφαλής της πομπής και να αναλαμβάνει να τον αποχαιρετίσει με επικήδειο λόγο, σε μια κίνηση υψηλότατου συμβολισμού και ‘’παράδοσης της σκυτάλης’’, παρόλο που εκ των πραγμάτων δεν υπήρξε εκείνος ο πιο κοντινός του

[83] *Καθημερινή*, 30/1/1941, Αρ. Φ.: 8817 (στο: *Πολεμικός Τύπος*, τ. 4).

[84] Για τα διαγγέλματα και την επικοινωνία με τους εκπροσώπους του Τύπου, καθώς και τα τεκταινόμενα ανάληψης της Πρωθυπουργίας, βλ. αναλυτικά την *Καθημερινή* (ό.π., σημ. 83), αλλά και την *Ακρόπολι* (ό.π., σημ. 80), τη *Βραδυνή* , 29/1/1941, Αρ. Φ.: 6461, τον *Ασύρματο*, 29/1/1941, Αρ. Φ.: 589, την *Εστία*, 29/1/1941, Αρ. Φ.: 18075, την *Πρωία*, 30/1/1941, Αρ. Φ.: 16-90, το *Έθνος,* 30/1/1941, Αρ. Φ. 9439.

[85] Βλ.: Γιώργος Σεφέρης, *Πολιτικό Ημερολόγιο Α΄: 1935-1944*, Ίκαρος, Αθήνα, 1992, (στο εξής: Σεφέρης 2), σ. 19, *Σεφέρης 1* (ό.π., σημ. 75).

[86] Βλ.: *Έθνος*, 1/2/1941, Αρ. Φ.: 9441, *Ασύρματος*, 1/2/1941, Αρ. Φ.: 591.

άνθρωπος και συνεργάτης[87]. Αξίζει να σταθούμε στην αποφώνηση του Κορυζή στο Μεταξά, καθώς αποτελεί ουσιαστικά μια δήλωση πίστης του στα ιδανικά και τα προτάγματα του τεραυγουστιανού καθεστώτος του οποίου καλείται πλέον να ηγηθεί[88]. Παρατηρούμε πως ο Αλέξανδρος Κορυζής θέτει εξαρχής αρκετά ψηλά τον πήχη αποκαλώντας ‘’τρομακτικό’’ το κενό που αφήνει ο ‘’Αρχηγός’’ -όπως τον αποκαλεί και μετά θάνατον ακόμα- Μεταξάς, πήχη και βάρος που θα φέρει σε όλη τη διάρκεια της Πρωθυπουργίας του, σε έναν ιδιότυπο αγώνα που θα βιώνει εσωτερικά με το ‘’φάντασμα’’ του πληθωρικού Μεταξά, στου οποίου το ύψος καλείται να σταθεί κι ο ίδιος. Πλέκοντάς του, τώρα, το εγκώμιο κι αναμοχλεύοντας τη ζωή του, βρίσκει την ευκαιρία να εκθειάσει το δικτατορικό καθεστώς, απαξιώνοντας ως προϊόν σήψης τις εκλογικές διαδικασίες που προηγήθηκαν των ετών της μεταξικής δικτατορίας: ‘’Δεν απήτουν μόνον ενέργειαν’’ δηλώνει χαρακτηριστικά ο Κορυζής, ‘’αλλά κι επιτηδειότητας και συμβιβασμούς’’. Από αυτή τη ‘’λαίλαπα η οποία εμάστιζε τότε τον τόπον’’ ήρθε η 4η Αυγούστου που –κατά το νέο Πρωθυπουργό της- συνιστά απαλλαγή από τον ‘’κλοιό εφθαρμένων εκ της κακής χρήσεως συστημάτων’’. Κρινόμενη εκ των υστέρων αυτή η δήλωση σαφέστατα και μας ξενίζει, αξίζει, ωστόσο, να διαβαστεί στα δεδομένα της εποχής της και στην προσπάθεια ενός νέου ηγέτη να δείξει σε όλους τα διαπιστευτήριά του και να συνεχίσει το δρόμο ‘’προς την νίκην’’ όπως δηλώνει χαρακτηριστικά. Βέβαια, πέρα από τα μεγάλα λόγια, οι ευθύνες που ο Κορυζής καλείται πια να αναλάβει στο ίδιο το πολιτικό πεδίο είναι πολλαπλές και πολυεπίπεδες και η ευρύτερη κατάσταση στη Βαλκανική, με το γερμανικό και τον αγγλικό παράγοντα να καραδοκούν, ιδιαίτερα τεταμένη.

---

[87] Βλ. σχετικά: *Ακρόπολις,* 1/2/1941, Αρ. Φ.: 4315, *Πρωία*, 1/2/1941, Αρ. Φ. 16-92. *Έθνος* (ό.π., σημ. 86).

[88] Αναλυτικά ο επικήδειος στο: *Ελληνικόν Μέλλον*, 1/2/1941, Αρ. Φ.: 3003 (στο: *Πολεμικός Τύπος,* τ. 4). Για τον ίδιο τον επικήδειο, τώρα, ο Σεφέρης, που δεν φέρει όπως αφήνει να διαφανεί ιδιαίτερη εκτίμηση στις ικανότητες του Κορυζή, ίσως επηρεασμένος κι από τις αιτιάσεις του Νικολούδη που βρισκόταν την περίοδο εκείνη στο πολύ στενό επαγγελματικό του περιβάλλον, θα γράψει χαρακτηριστικά στο Ημερολόγιό του: ‘’δεν ακούω παρά ένα μονότονο θόρυβο, χωρίς να καταλάβω λέξη’’, βλ.: *Σεφέρης 1,* (ό.π, σημ. 75), σ. 18.

γ) Οι ‘’μάχες’’ του Φεβρουαρίου και το διπλωματικό παρασκήνιο

i) ‘’Μάχες’’ του Κορυζή στο εσωτερικό, στασιμότητα στο μέτωπο

Όλως παραδόξως, το πρώτο μέτωπο που ο Κορυζής καλείται να αντιμετωπίσει είναι εξολοκλήρου ‘’εσωτερικό’’ κι έχει να κάνει με την αμφισβήτησή του από την ηγεσία της ΕΟΝ, της μεταξικής νεολαίας που κανοναρχούσε τα χρόνια της δικτατορίας το χώρο των νιάτων της Ελλάδας[89] και την περίοδο του πολέμου είχε αναλάβει σειρά αρμοδιοτήτων, έτσι ώστε να χαρακτηρίζεται από μελετητές ακόμα κι ως ‘’κράτος εν κράτει’’[90]. Με την ανάληψη, οπότε, της Πρωθυπουργίας από τον ‘’τεχνοκράτη’’ Αλέξανδρο Κορυζή, παρατηρούμε τον αρχηγό της ΕΟΝ, Αλέκο Κανελλόπουλο, προφανώς θορυβημένο από τη μη επιλογή διαδόχου του Μεταξά από το στενό πυρήνα του καθεστώτος και ανήσυχο για τυχόν μεταβολές της ασκούμενης πολιτικής, να ζητά από τα μέλη της εθνικιστικής νεολαίας να ακολουθούν τις εντολές του νέου Κυβερνήτη εφόσον μόνο διατηρεί ακέραιες τις αρχές της 4ης Αυγούστου. Εξαιρετικά προσβεβλημένος κι επιδιώκοντας από την πρώτη στιγμή να αποδείξει πως πλέον αυτός είναι ο επικεφαλής, ο Κορυζής τον παύει από τη θέση του και τον αντικαθιστά, προβαίνοντας παράλληλα σε παράδοση της περιουσίας της οργάνωσης στον ‘’κοινό αγώνα’’[91]. Λίγες μέρες αργότερα, τείνει με δημόσιο μήνυμά του μέσω Ημερήσιας Διαταγής χείρα συνεργασίας στην οργάνωση, της οποίας διατελεί εξάλλου Γενικός Επιθεωρητής όπως και ο προκάτοχός του, επιδιώκοντας να ηρεμήσει τα πνεύματα, εξαίροντας το φρόνημά της, τονίζοντας τις ‘’αξίες’’ και τα ‘’θαυμαστά έργα της 4ης Αυγούστου’’ και δηλώνοντας πως δεν πρόκειται για ένα επικαιρικό δημιούργημα που θα διαλυθεί μόλις οι συνθήκες μεταβληθούν, αλλά της μέλλεται

[89] Για την ιστορία, τη δομή και τα προτάγματα της ΕΟΝ, το βιβλίο του –ανοιχτά εθνικοσοσιαλιστή- δικηγόρου Κώστα Πλεύρη αποδεικνύεται πολύτιμο εγχειρίδιο, ιδιαίτερα ως προς το πλούσιο φωτογραφικό υλικό που διαθέτει, αν αντιμετωπιστεί με την δέουσα αποστασιοποίηση. Βλ.: Κωνσταντίνος Α. Πλεύρης, *Ε.Ο.Ν.: Η Νεολαία του Ι. Μεταξά*, Ήλεκτρον, Αθήνα, 2000. Βλ. επίσης: Φοίβος Οικονομίδης, ‘’Η ΕΟΝ, ο Μεταξάς και η Γερμανία’’, *Ιστορικά* (ό.π., σημ. 8), σσ. 34-35.

[90] *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 272.

[91] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 252.

‘’να ζήση αιώνια’’[92], ευχή και πρόβλεψη που κάθε άλλο παρά επαληθεύεται από τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις.

Από την πρώτη στιγμή, τώρα, ανάληψης της Πρωθυπουργίας, ο Κορυζής αναλαμβάνει ένα χαρτοφυλάκιο με σειρά αρμοδιοτήτων (διατηρεί, εξάλλου, και τα Υπουργεία που είχε αναλάβει ο ίδιος ο Μεταξάς) και καλείται να καταδείξει προς όλες τις πλευρές πως η διαχείριση του κράτους θα συνεχιστεί ομαλά κι απρόσκοπτα. Χαρακτηριστικό επ’ αυτού είναι το γεγονός ότι διατηρεί στη θέση του σύσσωμο το μεταξικό Υπουργικό Συμβούλιο κι ακόμα και τους Υπουργούς Γενικούς Διοικητές των περιοχών της περιφέρειας[93], ενώ οι πρώτες του επίσημες επισκέψεις αφορούν το γεωργικό κόσμο και τις οργανώσεις του, βασικούς στυλοβάτες του τετραυγουστιανού προτύπου ανάπτυξης αλλά και δικό του ‘’προνομιακό’’ χώρο, λόγω του παρελθόντος του ως Τραπεζίτη και των σχετικών πρωτοβουλιών που είχε λάβει στον τομέα. Έτσι, την ημέρα κιόλας της κηδείας του Μεταξά επισκέπτεται την Εθνική Ομοσπονδία Αγροτικών Συνεταιρισμών[94] και λίγες ημέρες αργότερα τον ‘’Οίκο του Αγρότου’’ παρουσία αντιπροσώπων του αγροτικού κόσμου[95], επιβεβαιώνοντας τη βούλησή του να ‘’συνεχίση το έργον’’ του προκατόχου του (‘’*Ό,τι εσκέπτετο ο Ιωάννης Μεταξάς αποτελεί την σκέψιν και την ανασκοπήν μου’’*), υπενθυμίζοντας στους αγρότες τα φιλαγροτικά πεπραγμένα του στον τομέα, επισημαίνοντας, όμως, παράλληλα πως προϋπόθεση πλέον για αποφασιστική νέα βοήθεια αποτελεί η νικηφόρος λήξη του πολέμου. Σε επίσκεψή του, ακολούθως, στο Προεδρείο του Εμπορικού Συλλόγου Αθηνών[96], δηλώνει πως κατανοεί τα ‘’βάρη’’ που η πολεμική κατάσταση έχει

---

[92] Για την Ημερήσια Διαταγή του Κορυζή προς την ΕΟΝ, βλ.: *Ακρόπολις,* 12/2/1941, Αρ. Φ.: 4326, *Ασύρματος*, 12/2/1941, Αρ. Φ.: 603, *Εστία*, 12/2/1941, Αρ. Φ.: 18089, *Έθνος,* 12/2/1941, Αρ. Φ.: 9452, *Πρωία*, 12/2/1941, Αρ. Φ.: 16-103.

[93] Βλ.: *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σ. 252, *Μακεδονία*, 31/1/1941, Αρ. Φ.: 11131.

[94] Βλ.: *Ακρόπολις*, 2/2/1941, Αρ. Φ.: 4316, *Ασύρματος*, 2/2/1941, Αρ. Φ.: 592.

[95] Βλ.: *Ακρόπολις*, 10/2/1941, Αρ. Φ.: 4324, *Ασύρματος*, 9/2/1941, Αρ. Φ.: 600, *Πρωία*, 9/2/1941, Αρ. Φ.: 16-100, *Μακεδονία,* 9/2/ 1941, Αρ. Φ.: 11140.

[96] *Πρωία*, 16/2/1941, Αρ. Φ.: 16-107.

επιφέρει εκ των πραγμάτων στον κόσμο της οικονομίας, βεβαιώνει, όμως, για τη συνέχιση του αγώνα και την τελική δικαίωση.

Μείζον θέμα, τώρα, ειδικά στη βόρεια Ελλάδα, αποτελεί στο ξεκίνημα του Φεβρουαρίου ο βομβαρδισμός από ιταλικά αεροπλάνα της ιστορικής βυζαντινής εκκλησίας της Αγίας Σοφίας, μνημείου πολιτιστικής κληρονομιάς, στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, πράξη που παραβαίνει εμφανώς τους κανόνες του δικαίου του πολέμου[97]. Από τον Τύπο των ημερών εκείνων, τόσο της πρωτεύουσας όσο και της συμπρωτεύουσας, παρατηρούμε πως ο Πρωθυπουργός –που, σημειωτέον, τους μήνες της διακυβέρνησής του δεν κατόρθωσε ούτε στιγμή να φύγει από την Αθήνα και να περιοδεύσει- επιδεικνύει ταχύτατα αντανακλαστικά και συναντάται με μηχανικούς ώστε να ξεκινήσουν άμεσα οι εργασίες αποκατάστασης του μνημείου με δική του εντολή[98], όσο κι αν οι ραγδαίες εξελίξεις των επόμενων μηνών εντέλει δομούν διαφορετικές προτεραιότητες.

Σε κάθε κίνηση του Κορυζή είναι εμφανής η προσπάθεια να αποδείξει πως το κράτος λειτουργεί αυτομάτως, σα να μην έχει μεσολαβήσει καμία αλλαγή. Εξακολουθεί, οπότε, την ‘’παράδοση’’ του Μεταξά να απαντά στα τηλεγραφήματα των συγγενών όσων έπεσαν στο πολεμικό μέτωπο, με τις απαντήσεις του να δημοσιεύονται στον Τύπο και παράλληλα δέχεται –κι ενίοτε απαντά σ’ εκείνες- σειρά συγχαρητήριων επιστολών και τηλεγραφημάτων για την ανάληψη των καθηκόντων του από κοινότητες, συμβούλια κι ομοσπονδίες όλης της Ελλάδας και του εξωτερικού[99]. Με την ψήφιση ενός Νέου Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα[100], μάλιστα,

[97] Σπύρος Κουζινόπουλος, ‘’Οι βομβαρδισμοί κατά της Θεσσαλονίκης στη διάρκεια του πολέμου’’, 29/01/2020, στο: <<http://farosthermaikou.blogspot.com/2019/01/blog-post_80.html>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

[98] Βλ. σχετικά: *Ακρόπολις* (ό.π., σημ. 95), *Βραδυνή*, 10/2/1941, Αρ. Φ.: 6473, *Εστία*, 10/2/1941, Αρ. Φ. 18087, *Ασύρματος*, 10/2/1941, Αρ. Φ.: 601, 11/2/1941, Αρ. Φ.: 602, *Μακεδονία*, 10/2/1941, Αρ. Φ.: 11141, 11/2/1941, Αρ. Φ.: 11142, 12/2/1941, Αρ. Φ.: 11143.

[99] Η δημοσίευσή τους στον Τύπο θα ξεκινήσει σχεδόν αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του και θα συνεχιστεί καθ’ όλη τη διάρκεια του Φεβρουαρίου και του Μαρτίου. Η προσπάθεια να φανεί προς όλες τις πλευρές πως υπάρχει απόλυτη λαϊκή ομοθυμία μέχρι και την τελευταία σπιθαμή του εθνικού εδάφους είναι εμφανέστατη, πατά, ωστόσο, εξαιρετικά τόσο στην πραγματικότητα της εποχής όσο και στο ενωτικό κλίμα που επικρατούσε μέχρι και τη γερμανική επίθεση. Από τις επιστολές και τις

ο Πρωθυπουργός βρίσκει την ευκαιρία να συμβολίσει την εικόνα συνέχειας του κράτους, δηλώνοντας πως ‘’η Πατρίς συνεχίζη τη δημιουργικήν εργασίαν (…) ήτοις εκδηλοί την σταθεράν πρόοδον της χώρας’’.

Όσο, όμως, ο Κορυζής δίνει τις δικές του ιδιότυπες ‘’μάχες’’ αποδοχής στο εσωτερικό του κράτους, στον κατ’ εξοχήν τώρα πολεμικό χώρο η κατάσταση, μετά τους μήνες της θριαμβευτικής προέλασης του ελληνικού στρατού, εμφανίζεται εξαιρετικά βαλτωμένη[101]. Παρά την θριαμβευτική επίσκεψη του βασιλιά Γεωργίου Β΄ στο αλβανικό μέτωπο που φιγουράρει σε όλα τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων[102], οι πρωτοβουλίες της Ελλάδας για πορεία προς το Τεπελένι φαίνεται να αποτυγχάνουν[103], όσο κι αν ο Τύπος πληροφορεί διαρκώς για συνεχή προέλαση του στρατού, κατάληψη νέων οχυρών θέσεων και ιταλικές ήττες. Είναι, πλέον εμφανές πως η Ελλάδα έχει εμπλακεί σε έναν αγώνα διαρκείας, με την εξίσωση να περιπλέκεται ολοένα και περισσότερο και τις χώρες της Βαλκανικής να στέκουν στην υπόθεση κάθε άλλο παρά αδιάφορα.

απαντήσεις του Κορυζή κατά το μήνα Φεβρουάριο, αξίζει να σταθούμε στην επιλογή του ν’ απαντήσει σ’ εκείνη της ‘’Σιωνιστικής Ομοσπονδίας Ελλάδος’’ (με έδρα τη Θεσσαλονίκη), αποδεικνύοντας πως σκοπεύει κι εκείνος να συνεχίσει τη φιλοσημιτική πολιτική γραμμή του Ιωάννη Μεταξά, βλ.: *Μακεδονία,* 19/2/1941, Αρ. Φ.: 11150.

[100] Βλ.: *Ακρόπολις*, 23/2/1941, Αρ. Φ.: 4337, *Πρωία*, 23/2/1941, Αρ. Φ.: 16-114.

[101] Οι τριβές για τη μη συνέχιση της προέλασης, μάλιστα, και τη μη επίτευξη της ‘’καθοριστικής νίκης’’ είχαν ξεκινήσει ακόμα κι επί Μεταξά, βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 120.

[102] Ενδεικτικά και μόνο, μιας και μια μελέτη εστιασμένη στις κινήσεις του βασιλιά την περίοδο εκείνη θα αποτελούσε το υλικό παραπλήσιας εργασίας, βλ.: *Πρωία* 8/2/1941, Αρ. Φ.: 1699.

[103] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 189, Θανάσης Δ. Σφήκας, ‘’Η αρχή του τέλους για τους Ιταλούς: Οι ιταλικές δυνάμεις αδυνατούν να ανταπεξέλθουν χωρίς τη γερμανική βοήθεια στις ανάγκες του πολέμου’’, *Πολεμικός Τύπος,* τ. 5.

ii) Διπλωματικό παιχνίδι στη Βαλκανική, η στάση των γειτόνων της Ελλάδας

Ο χειμώνας του 1940 υπήρξε πράγματι εξαιρετικά έντονος για τη βαλκανική χερσόνησο, μιας και, εκτός από το ανοιχτό από τον Οκτώβριο μέτωπο της Αλβανίας, λάμβανε χώρα ένα πολυεπίπεδο παιχνίδι στην αρένα της διπλωματίας, με τις χώρες της χερσονήσου να διακηρύττουν μεν σε όλους τους τόνους την ουδετερότητά τους και τις φιλειρηνικές τους προθέσεις, αλλά παράλληλα να ανιχνεύουν τις προοπτικές διασύνδεσής τους με τη μία ή την άλλη συμμαχία, ενόψει της –αναμφίβολης από ένα σημείο κι έπειτα- επέκτασης του πολέμου που επέκειτο. Ο φόβος του Χίτλερ για τη βρετανική διείσδυση που προαναφέραμε και οι συνεχιζόμενες αποτυχίες του ιταλικού εκστρατευτικού σώματος, στρέφουν τη ναζιστική πολεμική μηχανή αναγκαστικά προς τα Βαλκάνια ως απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να μπορέσει έπειτα να λάβει απερίσπαστα σάρκα και οστά η μεγαλόπνοη αντισοβιετική της επιχείρηση[104].

Μοιραία, οπότε, η πρώτη χώρα προς την οποία η Γερμανία θα στραφεί για να συνάψει συμμαχία δεν είναι άλλη από την κατ' εξοχήν αναθεωρητική περιφερειακή δύναμη της μεσοπολεμικής περιόδου, τη Βουλγαρία, η οποία καθ' όλη τη διάρκεια των δεκαετιών του 1920 και 1930 προξενούσε διπλωματικά προβλήματα, μη όντας ικανοποιημένη από το status quo, και οδηγούσε με τη στάση της στη σύναψη Βαλκανικών Συμφώνων χαλιναγώγησής της, ύστερα στην αναθεώρησή τους και ακολούθως στην ψήφιση παράπλευρων συμφωνιών που τα καθιστούσαν αυτομάτως παρωχημένα[105]. Παρατηρούμε, οπότε, τη Βουλγαρία, που το 1940 είχε αρνηθεί να συνδράμει στην επίθεση εναντίον της Ελλάδας παρόλο που η τελευταία θα είχε τότε δύο ταυτόχρονα μέτωπα να αντιμετωπίσει[106], να εισέρχεται σε σειρά συνομιλιών, επίσημων ή κι ανεπίσημων με τον Άξονα[107], με το Χίτλερ να προσπαθεί να της προσφέρει εδαφικά ανταλλάγματα για την είσοδό της στη διαμάχη κι εκείνη να

[104] *Άγγελος Βλάχος, ''Η <<πίσω αυλή του Ράιχ>> απορρίπτει τον Άξονα: Η αποσταθεροποίηση των Βαλκανίων είναι καθοριστική για τη γερμανική προέλαση'' , Πολεμικός Τύπος, τ. 7 (στο εξής: Βλάχος 2).*

[105] Βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 57, *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4), σ. 193-98.

[106] *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σ. 105.

[107] Βλ. επ' αυτού: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 154-55, 353-54, 356, 361, 364, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 14, *Παπακωνσταντίνου*, (ό.π., σημ. 10), σσ. 239-42.

επιδεικνύει –σε αντίθεση με το Μεσοπολεμικό της υπερφίαλο λόγο- ιδιαίτερη διστακτικότητα, φοβούμενη εκτός των άλλων και την ασφάλεια στα νώτα της. Με το Σύμφωνο Φιλίας που υπογράφει με την Τουρκία στα τέλη Φεβρουαρίου του 1941[108], το ζήτημα λύνεται και πλέον η αναθεωρητική δύναμη των Βαλκανίων είναι σε θέση να προχωρήσει συντεταγμένα στο επόμενο βήμα, όπως θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Βασική μέριμνα του Αδόλφου Χίτλερ ενόψει της ‘’Επιχείρησης Μαρίτα’’ αποτελούσε η προετοιμασία του εδάφους, έτσι ώστε να μην χρειαστεί να επενδύσει χρόνο, δυνάμεις και υλικό σε πολλαπλά μέτωπα με επιμέρους χώρες κι απλά να εστιάσει στην εκδίωξη των Βρετανών από την περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, παράλληλα με τις συνομιλίες του με τη Βουλγαρία, προσεταιρίζεται στενά καθ’ όλη τη διάρκεια του χειμώνα και το γειτονικό σ’ εκείνη και στην Ελλάδα, πολυεθνικό –και συνακόλουθα ‘’πολυφωνικό’’ στο εσωτερικό του- Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας. Όντας υπόλογη σε επιμέρους εσωτερικούς εθνικισμούς, ενίοτε κι ανοιχτά επιθετικούς μεταξύ τους όπως τα αμέσως επόμενα χρόνια θα αποδείκνυαν, η αδύναμη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση παλεύει να κρατήσει ίσες αποστάσεις ανάμεσα στα δυο στρατόπεδα, η γερμανική, ωστόσο, πλευρά τη δελεάζει με τη προσφορά της πόλης της Θεσσαλονίκης που θα της προσέδιδε την πολυπόθητη έξοδο στο Αιγαίο[109]. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Χίτλερ δε ζητά από την γιουγκοσλαβική πλευρά συμμετοχή στις επιχειρήσεις παρά μόνο τη διέλευση γερμανικών μονάδων από το έδαφός της για τις επιθετικές του ενέργειες, πρόταση που σίγουρα φαίνεται σταδιακά να βαραίνει τη ζυγαριά των αποφάσεων.

Ιδιαίτερο, τώρα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση του άλλου γείτονα της Ελλάδας, της Τουρκίας. Την περίοδο εκείνη τις δύο χώρες συνέδεαν δεσμοί πολύ στενής φιλίας σφυρηλατημένης με σειρά συναντήσεων και συμφωνιών καθ’ όλη τη

[108] Βλ. δύο παραγράφους παρακάτω.

[109] Για την εξέλιξη των πολύμηνων συνομιλιών και των διαπραγματεύσεων Γιουγκοσλαβίας – Άξονα το διάστημα που προηγήθηκε των εξελίξεων του Μαρτίου, βλ. συγκριτικά: *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σσ. 149, 157, 159, 162-63, 170-71, 269, 307, 352, 365-66, 371-75, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 17-18, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 434, *Βλάχος 2* (ό.π., σημ. 104).

διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας[110], ενώ με τη ‘’Συμπληρωματική Συνθήκη’’ του 1938 οι δύο χώρες εγγυώνται αμοιβαία και τα υδάτινα εκτός από τα χερσαία τους σύνορα και δεσμεύονται πως αν η μία χώρα δεχθεί επίθεση από τρίτη δύναμη η άλλη θα συνδράμει[111]. Η Τουρκία, ωστόσο, το 1940 βασίζεται στο γράμμα της συνθήκης και δεν βοηθά την Ελλάδα κατά την ιταλική επίθεση, βεβαιώνοντας, όμως, πως τυχόν γερμανική επίθεση εναντίον της από πλευράς της Βουλγαρίας θα συνιστούσε και για εκείνη αιτία πολέμου[112]. Όσο, όμως, το ενδεχόμενο αυτό καθίσταται ολοένα και πιο υπαρκτό, η τουρκική κυβέρνηση αναζητά λύσεις που θα συνέφεραν πρώτα την ίδια στο πολυδαίδαλο αγώνα που έχει ξεκινήσει. Παρ’ όλο που δεσμεύεται με προπολεμική συμμαχία με τη Βρετανία και τη Γαλλία[113], σε όλη τη διάρκεια του πολέμου διατηρεί μια στάση που ορθώς έχει περιγραφεί ως ‘’επιτήδεια ουδετερότητα’’[114], ισορροπώντας ανάμεσα στις αντιμαχόμενες παρατάξεις κι αδυνατώντας να διαλέξει στρατόπεδο έως ότου η ζυγαριά γείρει καθοριστικά προς τη μία από τις δύο πλευρές. Το χειμώνα του 1940 βρίσκεται, μάλιστα, σε ανοιχτή γραμμή επικοινωνίας με τη γερμανική ηγεσία που δεν επιθυμεί να εμπλακεί και σε μια περαιτέρω επιχείρηση εναντίον της[115], επαφή που ουσιαστικά ανοίγει το δρόμο για το Σύμφωνο Τουρκοβουλγαρικής φιλίας στα τέλη Φεβρουαρίου του 1941[116].

---

[110] Σημαντικά εγχειρίδια επ’ αυτού είναι τα: Άγγελος Μ.. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2014, [3]2018, *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4).

[111] Βλ.: *Συρίγος* (ό.π, σημ. 110), σσ. 85-86, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 57-58.

[112] *Συρίγος* (ό.π, σημ. 110), σ. 88. (Όταν, φυσικά, ξεσπάσει τον Απρίλιο η γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας, η Τουρκία θα μείνει εντελώς αμέτοχη, καταστρατηγώντας συμφωνίες και φιλικές σχέσεις που χτίζονταν επί μία δεκαετία με τον παραπλήσιο τρόπο που καταστρατηγήθηκαν δεκάδες μεσοπολεμικά διπλωματικά σύμφωνα.)

[113] *Συρίγος* (ό.π, σημ. 110), σ. 88.

[114] Ο όρος ανήκει στον Frank G. Webber που έχει πραγματευθεί τη στάση της Τουρκίας στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στη μελέτη του-σημείο αναφοράς: Frank G. Webber, *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος: Η τουρκική πολιτική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, μτφρ.: Εύη Νάντσου, εκδ. Θετίλη, Αθήνα. 1993. Γενικότερα για την τουρκική στάση, βλ. και: *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 247.

[115] *Συρίγος* (ό.π, σημ. 110), σσ. 88-89.

Με το σύμφωνο αυτό και τα όσα συναποφασίζονται εκτός του κειμένου του, Τουρκία και Βουλγαρία ουσιαστικά αποστρατιωτικοποιούν τα σύνορα τους κι η πρώτη αποσύρει δυνάμεις σε βάθος χιλιομέτρων, κίνηση-μήνυμα προς τη γερμανική πλευρά που ετοιμαζόταν να διέλθει από τη Βουλγαρία πως η Τουρκία δεν πρόκειται να αντιταχθεί στα επερχόμενα σχέδιά της, αρκεί να μην θιγεί η ανεξαρτησία της. Έντονη είναι η προσπάθεια της γειτονικής χώρας να καθησυχάσει τη σύμμαχο Ελλάδα, υποστηρίζοντας πως το σύμφωνο αποτελεί συνέχιση της πολιτικής της ελληνοτουρκικής φιλίας και πως η τουρκική στάση παραμένει αμετάβλητη, ματιά που επιλέγουν να κρατήσουν και οι ελληνικές εφημερίδες των ημερών κατά την περιγραφή των γεγονότων[117]. Όσο, όμως, οι Γερμανοί κινούνται στα Βαλκάνια, ο αντίπαλος πόλος της μεγάλης παγκόσμιας σύρραξης , η Βρετανική Αυτοκρατορία, δεν μένει στάσιμη, προσπαθώντας συνειδητά να υποδαυλίσει την ένταση στην περιοχή και παρασέρνοντας την Ελλάδα σε άλλες σκοπιμότητες.

---

[116] Βλ. σχετικά: *Συρίγος* (ό.π, σημ. 110), σσ. 89-90, *''The German Campaigns(...)*'', (ό.π., σημ. 21), part 1, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 362, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 16.

[117] Βλ. επ' αυτού: *Ακρόπολις*, 21/2/1941, Αρ. Φ.: 4335, *Ασύρματος*, 24/2/1941, Αρ. Φ.: 615, *Έθνος,* 24/2/1941, Αρ. Φ.: 9465. Ωστόσο, όπως μεταφέρει ο Γ. Σεφέρης, διπλωματικοί κύκλοι τονίζουν πως η εξέλιξη αυτή ''δεν αρέσει στους Άγγλους'', βλ.: *Σεφέρης 1* (ό.π., σημ. 75), σ. 26.

iii) Η βρετανική στρατηγική και η Ελλάδα: περίοδος Μεταξά - περίοδος Κορυζή

Παρά τις επιμέρους κατά καιρούς διαφοροποιήσεις της, βασικός πυλώνας της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας παρέμενε πάντα η εκ των πραγμάτων επιδίωξη στενών σχέσεων –κι ενίοτε ακόμα και ανοιχτής εξάρτησης από- την κυρίαρχη ναυτική δύναμη στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου, είτε εκείνη λεγόταν προπολεμικά Αγγλία είτε μεταπολεμικά Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Έτσι, παρατηρούμε πως, όσο προεκτείνεται χρονικά η μεταξική εξουσία, τόσο η Ελλάδα εντάσσεται βαθμιαία όλο και περισσότερο στη βρετανική σφαίρα επιρροής, γεγονός παράδοξο μεν αν σκεφτεί κανείς με άξονα την πολιτειακή γειτνίαση του καθεστώτος μ' εκείνα του Άξονα, αλλά πλήρως εξηγήσιμο γεωπολιτικά. Πέραν των σημαντικών επιμέρους εμπορικών συμφωνιών[118], η διακρατική συμμαχία των δύο κρατών επισφραγίζεται το 1938[119], με τη Βρετανία να αναλαμβάνει την εγγύηση της ελληνικής ανεξαρτησίας, δίχως, ωστόσο, η συμφωνία εκείνη να συνδυάζεται με κάποια συγκεκριμένη αμυντική υποχρέωση από πλευράς της πέραν των γενικόλογων διακηρύξεων και παρά τις συγκεκριμένες πιέσεις του Μεταξά για ''έμπρακτη'' βοήθεια[120].

Με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, τώρα, ο Τσώρτσιλ κάνει λόγο σε τηλεγράφημα του προς την ελληνική πλευρά για ''πάσα δυνατή συνδρομή'' από πλευράς της Αγγλίας στη μάχη εναντίον του ''κοινού εχθρού''[121], σύντομα φαίνεται,

[118] Για την εμπορική συμφωνία του 1939, βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 17. Για τη ναυτιλιακή του 1940, βλ.: Πλουμίδης 1 στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 157. Στα οικονομικά θετικά προς τους Βρετανούς μέτρα εντάσσεται σαφέστατα και η επανεκκίνηση της καταβολής των τοκοχρεολυσίων προς τους Άγγλους πιστωτές, βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 42.

[119] Βλ. σχετικά: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 16, 75, ''Χρονολόγιο'', στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.*), (ό.π., σημ. 4), σ. 14, .: Πλουμίδης 1 στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 154. Εν γένει για την κατεύθυνση του μεταξικού καθεστώτος και του στέμματος προς το βρετανικό παράγοντα, βλ.: Φοίβος Οικονομίδης, ''Ο φιλοβρετανισμός της 4ης Αυγούστου'', *Ιστορικά* (ό.π., σημ. 8), σσ. 42-45.

[120] Βλ. συγκριτικά: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 16-17, 58, 73, .: Πλουμίδης 1 στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 154, *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4), σσ. 206-07.

[121] Βλ. επ' αυτού: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 90-91, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 5-6, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 213.

όμως, πως τα όσα δηλώνει παραμένουν στην επικράτεια των υποσχέσεων λόγω των διαφορετικών βρετανικών προτεραιοτήτων στην εκστρατεία της Αιγύπτου εκείνη την περίοδο[122] και η βρετανική βοήθεια είναι ελάχιστη έως ανύπαρκτη, παρόλο που ο Μεταξάς ήδη από την πρώτη στιγμή καλεί τη Βρετανία να στηρίξει την Ελλάδα στρατιωτικά[123]. Ο ίδιος ο δικτάτορας φαίνεται πως ισορροπεί επικίνδυνα τους πρώτους εκείνους μήνες του πολέμου ανάμεσα στη βρετανική απροθυμία για έμπρακτη στήριξη από τη μία και την ανάγκη να μην προκληθεί η Γερμανία εξαιτίας της –ελλειπέστατης- βρετανικής ανάμειξης από την άλλη[124], με δεδομένη, μάλιστα, και την ενόχληση των Βρετανών από το ενδεχόμενο συνθηκολόγησης της Ελλάδας με γερμανική διαμεσολάβηση[125].

Προς το τέλος του 1940, οι βρετανικές προτάσεις παίρνουν σάρκα και οστά κι αποδεικνύεται πως στόχος τους είναι να δημιουργηθεί ένα παράλληλο μέτωπο στη βαλκανική εφάμιλλο εκείνου του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στην περιοχή βόρεια της Θεσσαλονίκης, με τη συμμετοχή ενδεχομένως κι άλλων κρατών, όπως της Γιουγκοσλαβίας και της Τουρκίας. Ο Μεταξάς λίγο πριν την αλλαγή του χρόνου, αν κι εξετάζει προσωρινά την ιδέα, εντέλει απορρίπτει την προοπτική απόβασης των βρετανικών δυνάμεων ως ξεκάθαρη πρόκληση προς τη γερμανική πλευρά[126]. Εντούτοις, οι Βρετανοί επανέρχονται περί τα μέσα Ιανουαρίου με ανοιχτή πρόταση

---

[122] Βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 102, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 221-24, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 416, 419-20, 432-33 (γενικότερα για τις διαφορετικές βρετανικές προτεραιότητες). Τη στιγμή, μάλιστα, που η Ιταλία αφήνει σε δεύτερη μοίρα τη μάχη της Αιγύπτου για να εστιάσει στο ελληνοϊταλικό μέτωπο, βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 65-72.

[123] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 411.

[124] Βλ. σχετικά: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 105-06, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 420-21, *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4), σσ. 215-16. ‘’Η βοήθειά των κατά σταγόνας’’ αναφέρει χαρακτηριστικά στο Ημερολόγιό του ο Μεταξάς, βλ.: *Μεταξάς*, (ό.π., σημ. 27), τ. Δ΄, σ. 532. Ακόμα και ο αμιγώς φιλοβρετανός Γεώργιος Β΄ επιμένει πως ‘’δεν αρκούν οι καλές προθέσεις’’, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 217.

[125] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 326-28.

[126] Επ’ αυτού βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 124), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ, 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 420-21, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σσ. 219-21, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 15-16.

προς την Ελλάδα για απόβαση περιορισμένου αριθμού μεραρχιών στο έδαφός της, δεδομένης της ολοένα και πιο πιθανής επέκτασης του πολέμου προς τη νότια βαλκανική. Ο Έλληνας δικτάτορας απορρίπτει άμεσα κάθε ιδέα περιορισμένης αγγλικής συμμετοχής που και τη ναζιστική εισβολή θα προκαλούσε και θα καθίστατο ανίκανη, εντέλει, να προστατεύσει και την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας[127]. ‘’Δεν έχουν τίποτα’’ θα γράψει χαρακτηριστικά αναφερόμενος στους Βρετανούς και στη μικρή προσφορά τους σε αριθμό μεραρχιών κι οπλιτών[128], ενώ η απόρριψη της αναιμικής πρότασής τους θα αποτελέσει κατά ειρωνεία της μοίρας και την τελευταία του πολιτική πράξη πριν η ραγδαία επιδείνωση της υγείας του τον οδηγήσει στο θάνατο, γεννώντας έτσι και τη φημολογία που θα εξετάσουμε αργότερα περί ‘’βρετανικού δακτύλου’’ σ’ εκείνον.

Ο διάδοχός του, Αλέξανδρος Κορυζής, τώρα, εξαρχής δηλώνει τη στοχοπροσήλωσή του στη συνέχιση της στενής ελληνοβρετανικής σχέσης, συναντώντας από την πρώτη κιόλας μέρα της ανάληψης των καθηκόντων του το Βρετανό Πρέσβη Μ. Πάλαιρετ (που είχε αμφισβητήσει τις ικανότητές του) κι επιβεβαιώνοντας το πνεύμα της αμοιβαίας συνεργασίας[129]. Ακολούθως, σε συνάντησή του με το στρατηγό Χέηγουντ στις 4 Φεβρουαρίου τονίζει τις ελλείψεις του ελληνικού στρατού σε πολεμοφόδια ώστε να ενεργοποιηθεί η Βρετανία και να συνδράμει[130], δίχως όμως εκείνη να λαμβάνει συγκεκριμένη δέσμευση. Στις 8 του μηνός ο Πάλαιρετ τον ρωτά ανοιχτά αν συμφωνεί με την πολιτική του προκατόχου του στο ζήτημα της αποστολής βρετανικών δυνάμεων, γεγονός που αναγκάζει τον Κορυζή –που δεν είναι, όπως φαίνεται, πλήρως ενήμερος για τις συζητήσεις που είχαν προηγηθεί τον Ιανουάριο- να συσκεφθεί σχετικά με το βασιλιά και τον Παπάγο προτού απαντήσει. Εντέλει, η απάντησή του είναι παραπλήσια με του Ιωάννη

[127] Για τις συνομιλίες του Ιανουαρίου, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 240-44, 626-27, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 433, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σσ. 229-34, *Παπαστράτης* (ό.π., σημ. 74).

[128] *Μεταξάς* (ό.π., σημ. 27), τ. Δ΄, σ. 559. Για την ίδια τη διακοίνωση της απάντησής του στους Βρετανούς, τώρα, βλ.: *Μεταξάς* (ό.π., σημ. 27), τ. Δ΄, σσ. 560-61.

[129] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 252, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σσ. 235-46.

[130] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 258.

Μεταξά κι επιβεβαιώνει την αταλάντευτη πρόθεση της Ελλάδας να πολεμήσει εναντίον του οποιουδήποτε επίδοξου εισβολέα, δίχως όμως να επιδιώξει αυτή πρώτη να τον προκαλέσει. Έτσι, δεν αποδέχεται άμεσα την αποστολή βρετανικών δυνάμεων, εκτός αν Γερμανοί πρώτα έχουν περάσει τον ποταμό Δούναβη ή έστω τα σύνορα της Βουλγαρίας και σε κάθε περίπτωση επαναλαμβάνει την πρόταση Μεταξά για ικανοποιητικό αριθμό Μεραρχιών που να προσεγγίζουν τις 10 κι όχι 2 με 3 που σχεδίαζαν να στείλουν οι Βρετανοί, βάζοντας, ωστόσο, νερό στο κρασί της εντελώς άκαμπτης στάσης του Μεταξά[131]. Κατόπιν, σε συνομιλία του με τον Έλληνα Πρέσβη στο Λονδίνο αμφισβητεί το αν οι Βρετανοί είναι όντως σε θέση να στείλουν αρκετές ενισχύσεις[132] και φαίνεται πως ακόμα ελπίζει, ομολογουμένως με μια αφέλεια που αποδεικνύει τη μη πολιτική-στρατιωτική προέλευσή του, πως η Ελλάδα έχει την ευκαιρία να αποφύγει τη ναζιστική εισβολή, εξερχόμενη παράλληλα νικήτρια από το μέτωπο της Αλβανίας. Η στάση του Κορυζή δεν είναι άσχετη κι από την ολοένα πιο έντονη φημολογία το Φεβρουάριο πως επέκειτο νέα επίθεση στο μέτωπο που όφειλε να βρει τη χώρα εστιασμένη στον αγώνα της[133] και σε κάθε περίπτωση η στόχευσή του είναι να προασπίσει τα εθνικά συμφέροντα, όσο κι αν προοδευτικά η περίοδος της Πρωθυπουργίας του με την πάροδο του χρόνου δένει την Ελλάδα ολοένα και περισσότερο στο άρμα της Βρετανίας και στα δικά της στρατηγικά συμφέροντα[134].

Όσον αφορά τους βρετανικούς σχεδιασμούς καθαυτούς στους οποίους μοιραία ο Κορυζής διολισθαίνει άθελά του όλο και περισσότερο, γίνεται προφανές πως σ' εκείνους ο πολύμηνος ελληνικός αγώνας δεν μετρά παρά μόνο ως ένα ακόμα πιόνι στην ευρύτερη σκακιέρα ενός ''ολοκληρωτικού πολέμου'' στον οποίο επιδιώκουν να εντάξουν οργανικά και την Ελλάδα[135]. Πιέζοντας επί μήνες τη χώρα να

---

[131] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π, σημ. 6), σσ. 260-61, *Παπακωνσταντίνου*, (ό.π., σημ. 10), σσ. 225-26, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 436.

[132] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 264-65, 269-70.

[133] *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 126-27. Πρόκειται, φυσικά, για την επίθεση που θα εκδηλωθεί το Μάρτιο, μένοντας στην Ιστορία ως ''εαρινή'', για την οποία θα γίνει λόγος αργότερα.

[134] Βλ.: *Καλλής 2,* (ό.π., σημ. 29), *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 15, 20.

[135] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 411.

συμμετάσχει πιο ενεργά στη δική τους διαμάχη, ουσιαστικά επιδιώκουν την απόσπαση δυνάμεων του Άξονα από το μέτωπο της Αφρικής με τη δημιουργία μετώπου στη Βαλκανική[136], καθώς για την ίδια την ασφάλεια και την άμυνα της Ελλάδας που θεωρούν εν πολλοίς προτεκτοράτο τους δεν φαίνεται να ενδιαφέρονται ιδιαίτερα και να εμφανίζονται πρόθυμοι να αποστείλουν μεγάλες δυνάμεις, διακινδυνεύοντας πληθώρα ζωών[137]. Οι λόγοι τους, δηλαδή, γίνεται προφανές πως είναι περισσότεροι πολιτικοί παρά στρατιωτικοί[138], επιθυμώντας με την ασθενή αυτή βοήθειά τους να δώσουν διεθνώς ένα συμβολικό μήνυμα πως δεν εγκαταλείπουν τους συμμάχους τους, και καλώντας, έτσι, κι άλλες δυνάμεις όπως η Τουρκία και οι ΗΠΑ -που τηρούσαν ως τότε στάση αναμονής- να ενταχθούν δυναμικά στον αγώνα[139]. Η αποδέσμευση δυνάμεων από το μέτωπο της Αφρικής μετά από σχετικές νίκες τους επί των Ιταλών στις αρχές του 1941[140] –τις οποίες χαιρετίζει και ο ελληνικός Τύπος[141]- φαίνεται πως τους παρέχει αυτή την ευκαιρία, ώστε να βάλουν σε τροχιά το σχέδιο να αποστείλουν στην Ελλάδα δυνάμεις, προερχόμενες, μάλιστα, από τρίτες χώρες της Κοινοπολιτείας (Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία), ενίοτε και με ψεύτικα αριθμητικά

[136] *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 6.

[137] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 67-69, 198, 213.

[138] Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 437, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σ. 306, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 22, *Κωστής* (ό.π., σημ. 12), σ. 654.

[139] Βλ.: Richter (ό.π., σημ. 6), σσ. 266-67, *Παπαστράτης* (ό.π., σημ. 74).

[140] Βλ. συγκριτικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 437, *''The German Campaigns(...)''* (ό.π., σημ. 21), part 1, *Παπαστράτης*, (ό.π., σημ. 74), *Σφήκας*, (ό.π., σημ. 103).

[141] Σε όλη τη διάρκεια του Ιανουαρίου και του Φεβρουαρίου, οι νίκες των Άγγλων στο μέτωπο της Αφρικής που εκμηδενίζουν τους Ιταλούς προτού σπεύσει ο Ρόμελ προς βοήθεια φιγουράρουν στο κυρίως θέμα και σε περίοπτη θέση στις ελληνικές εφημερίδες. Ενδεικτικά και μόνο: *Μακεδονία,* 6/1/1941 Αρ. Φ.: 4289, 23/1/1941, Αρ. Φ.: 4306, 25/1/1941, Αρ. Φ.: 4308, *Βραδυνή* 6/2/1941, Αρ. Φ.: 6469, 8/2/1941, Αρ. Φ.: 6471, 10/2/1941, Αρ. Φ.: 6473 (στο φύλλο αυτό, μάλιστα, φιλοξενείται και συνέντευξη του Στρατηγού Ουέιβελ), *Έθνος*, 3/2/1941, Αρ. Φ.: 9443, 8/2/1941, Αρ. Φ.: 9448, 17/2/1941, Αρ. Φ.: 9457.

στοιχεία προς την κατεύθυνσή τους ώστε να πειστούν να συμμετάσχουν[142]. Με άξονα την ατζέντα αυτή, ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Άντονυ Ήντεν από κοινού με το Στρατηγό Ντηλ επισκέπτονται αποφασισμένοι την Ελλάδα, ώστε το σχέδιό τους να πάρει πλέον σάρκα και οστά.

[142] *Horner*, (ό.π., σημ. 24), σ. 35-37.

δ) Οι δύο επισκέψεις Ήντεν – Ντηλ και οι εξελίξεις στα Βαλκάνια

i) Η ‘’μυστική’’ πρώτη επίσκεψη στα τέλη Φεβρουαρίου

Παρά το εντονότατο διπλωματικό παρασκήνιο που συνοδεύει την άφιξη των Ήντεν, Ντηλ και Ουέιβελ στην Αθήνα στις 22 Φεβρουαρίου[143], οι εφημερίδες των ημερών δεν αναφέρουν απολύτως τίποτα, μιας και η συνάντησή τους με την ελληνική ηγεσία ενόψει του καθορισμού της κοινής τους στάσης είναι απολύτως μυστική για το ευρύ κοινό, αποτελώντας, ωστόσο, προφανώς το πρώτο θέμα σε όλους τους διπλωματικούς κύκλους της εμπόλεμης Ευρώπης. Οι Βρετανοί έρχονται στην Ελλάδα με χαλκευμένα προς τα πάνω νούμερα ως προς τη βοήθεια που εμφανίζονται πρόθυμοι να προσφέρουν[144] κι έτοιμοι να πιέσουν για να περάσουν πάση θυσία τη στρατηγική τους. Πέρα από τα δείπνα και τις εκατέρωθεν αβρότητες[145], η ένταση ενυπάρχει στην ατμόσφαιρα ήδη από τη στιγμή της άφιξής τους κι αποτυπώνεται σε μια προπαρασκευαστική συζήτηση του Ήντεν με τον Κορυζή, όπου ο Έλληνας Πρωθυπουργός πιέζει το Βρετανό Υπουργό να δεσμευτεί πάνω σε συγκεκριμένο αριθμό στρατιωτών που η χώρα του μπορεί να παράσχει. Ο τελευταίος όχι μόνο επιμένει σε αόριστες υποσχέσεις, αλλά κάνει, μάλιστα, λόγο στα Απομνημονεύματά του για ‘’σκηνοθετημένη από το βασιλιά’’ επίθεση[146], δείγμα και της άποψης που είχε ο βρετανικός παράγοντας για τις μειωμένες δυνατότητες αυτενέργειας του Κορυζή.

Στις κυρίως συναντήσεις, τώρα, το κλίμα δεν είναι πολύ καλύτερο, μιας κι εξαρχής καθίσταται φανερό πως υπάρχει βαθιά διάσταση απόψεων ανάμεσα στις δυο πλευρές. Η βρετανική στρατιωτική ηγεσία, λόγω της γεωγραφίας του ελληνικού εδάφους, της αδυναμίας της να προσφέρει μεγάλης έκτασης βοήθεια και της ασαφούς ακόμα γιουγκοσλαβικής στάσης, προτείνει την αμυντική εγκατάλειψη της Κεντρικής κι ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (συμπεριλαμβανομένης και της

[143] *Σεφέρης 2* (ό.π., σημ. 85), τ. Α΄, σ. 21.

[144] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 288.

[145] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 288-98 γενικότερα ως προς τη συνάντηση και το δείπνο που ακολούθησε.

[146] *Richter* (ό.π.,σημ. 6), σσ. 289-91.

Θεσσαλονίκης) και τη σύμπτυξη των συμμαχικών δυνάμεων στη λεγόμενη ‘’Γραμμή Αλιάκμονα’’ (Όλυμπος – Βέρμιο – Καϊμάκτσαλαν)[147]. Η αμυντική αυτή γραμμή θεωρούν πως μπορεί να κρατήσει για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (για προοπτική νίκης δεν γίνεται καν λόγος), ενώ παράλληλα κρίνουν ως επιβεβλημένη τη σύμπτυξη της στρατιάς της Ηπείρου που βρίσκεται εκτός ορίων του εθνικού κορμού, ώστε να ενωθεί με τις υπόλοιπες δυνάμεις. Ο Κορυζής, βεβαιώνοντας πως η Ελλάδα θα αμυνθεί σε κάθε περίπτωση, φαίνεται να επιμένει ιδιαίτερα στη στάση της Γιουγκοσλαβίας και της Τουρκίας ως παραγόντων στην εξίσωση[148], δίχως εντούτοις να αμφισβητεί τον -ηττοπαθή και στηριγμένο στη μικρή συμμαχική βοήθεια- αγγλικό σχεδιασμό.

Εκείνος, όμως, που τον αμφισβητεί ανοιχτά κι αντιδρά ιδιαίτερα είναι ο Αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος, αν και ήταν όπως όλα δείχνουν από μέρες ενήμερος για το βρετανικό πλάνο[149]. Η άρνησή του να υποχωρήσει ο νικητής στρατός και να σταματήσει η βάση που δινόταν στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, με όσες επιπτώσεις θα είχε αυτή η κίνηση στο γόητρο και το ηθικό του ελληνικού στρατού, είναι σχεδόν απόλυτη. Απηχώντας και τους στρατηγούς που είχαν προελάσει στο εσωτερικό της Αλβανίας[150], αλλά χτίζοντας και πάνω στη δημοτικότητα που η επέλαση επί των Ιταλών του είχε προσδώσει, ο Αλέξανδρος Παπάγος, ήδη από την τελευταία περίοδο της μεταξικής διακυβέρνησης είχε ξεκινήσει να θέτει ζητήματα με την αυξανόμενη δυναμική του[151] που επιτάθηκαν μετά το θάνατο του Μεταξά. Τους

---

[147] Βλ. συγκριτικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 289-91, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 20-25, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 127-29, *Παπαστράτης*, (ό.π., σημ. 74), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 438-40, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 226, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σσ. 245-64 (γενικότερα για τη συνδιάσκεψη).

[148] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 291-92, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 438. Όλες οι πλευρές, πάντως, συμφωνούσαν πως το ‘’κλειδί’’ των πάντων θα ήταν η στάση της Γιουγκοσλαβίας, βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 282-83, 293-94.

[149] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 271-72.

[150] *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 125, 127-29.

[151] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 425.

πρώτους μήνες, οπότε, του 1941, παρατηρούμε να επικρατεί στην Ελλάδα μια ιδιότυπη ‘’Τριαρχία’’ Βασιλιά-Πρωθυπουργού-Αρχιστράτηγου, με τον Κορυζή σαφέστατα τον πιο αδύναμο κρίκο σ’ αυτό το παιχνίδι εξουσίας, μια τριαρχία που έχει ως αποτέλεσμα –όπως έχει επισημανθεί- το σταδιακό κατακερματισμό της συνεκτικής κεντρικής κυβερνητικής εξουσίας προς όφελος φυγόκεντρων δυνάμεων κι εξωθεσμικών κέντρων όπου πλέον λαμβάνονται σπασμωδικότερες αποφάσεις[152].

Σ’ ένα τέτοιο σκηνικό αντιμαχόμενων στρατηγικών και πλάνων, όπου ουσιαστικά διακυβεύονταν η ήττα ενός πολύμηνου αγώνα και η ανεξαρτησία μιας κυρίαρχης χώρας στη λήψη των αποφάσεων για την αμυντική της θωράκιση, η λύση που εντέλει προκρίνεται είναι συμβιβαστική κι επισφαλής. Η Βρετανία αναλαμβάνει την πρωτοβουλία να επικοινωνήσει και να διαβουλευθεί με τις γειτονικές βαλκανικές χώρες για τη στάση τους, όσο η Ελλάδα καλείται να ξεκινήσει την απόσυρση στρατευμάτων από τη Μακεδονία και τη Θράκη (πλην των οχυρών), προς όφελος του νέου αμυντικού σχεδιασμού[153]. Οι εξελίξεις, ωστόσο, στα Βαλκάνια τις ημέρες που ακολουθούν είναι ραγδαίες κι επισπεύδουν κατά πολύ τις διαδικασίες.

[152] Βλ. σχετικά: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 127, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 434-35.Αποκορύφωμα όλων των παραπάνω θα αποτελέσει προφανώς η μονομερής πρωτοβουλία του Στρατηγού Τσολάκογλου για ανακωχή με τον Άξονα, η οποία εξέρχεται των ορίων της παρούσας μελέτης.

[153] Βλ. επ’ αυτού: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 296-98, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 20-25, *Παπαστράτης*, (ό.π., σημ. 74), σσ. 21-22, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 439.

ii) Διαπραγματεύσεις στα Βαλκάνια και ένταξη της Βουλγαρίας στον Άξονα

Δύο κιόλας μέρες μετά τη μυστική και έντονη παραμονή τους στην Αθήνα, ο Ήντεν και ο Ντηλ αναχωρούν για την Τουρκία και την πρωτεύουσά της για να πραγματοποιήσουν επίσημη επίσκεψη, υπό το κράτος των όσων έχουν αποφασιστεί στην Ελλάδα και γίνονται, μάλιστα, δεκτοί με ενθουσιασμό από τον τουρκικό λαό, δεδομένης μεν και της ισχύουσας συμμαχίας, δείγμα δε και της θέσης της κοινής γνώμης της γείτονος ως προς το παγκόσμιο δίπολο που έχει δημιουργηθεί. Η τουρκική, ωστόσο, ηγεσία, παρά την επιβεβαίωση των στενών διμερών σχέσεων, εμφανίζεται ξεκάθαρα αρνητική στην πρόταση συμμετοχής της χώρας στον πόλεμο και στην επερχόμενη βαλκανική του εξακτίνωση[154], έχοντας κατά νου και τα όσα είχαν συναποφασιστεί στο πολύ νωπό σύμφωνο με τη βουλγαρική πλευρά, αλλά και τον ανοιχτό δίαυλο επικοινωνίας που διατηρούσε καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου με τη ναζιστική Γερμανία. Οι ελληνικές εφημερίδες, με ένα κράμα ευχολογίων, σκοπιμοτήτων και αφέλειας, χαιρετίζουν τις συνομιλίες, αποτιμώντας το αποτέλεσμά τους, μάλιστα, με ‘’ζωηρά ικανοποίησι’’ όπως θα γράψουν χαρακτηριστικά, παρόλο που ουσιαστικά δεν υπήρξε η παραμικρή πρόοδος[155]. Ενθαρρυντικές ειδήσεις δεν έρχονται ούτε κι από τις προσπάθειες διαβουλεύσεων και βολιδοσκόπησης της Γιουγκοσλαβίας, μιας κι ακόμα αδυνατεί να πάρει ξεκάθαρη θέση και συνεχίζει το παιχνίδι ισορροπίας, δέσμια και των δικών της εσωτερικών μετώπων κι αντιφάσεων[156].

Τις ημέρες, τώρα, που ο Άγγλος Υπουργός Εξωτερικών βρίσκεται στην Άγκυρα, ο βρετανικός στρατός, στο πλαίσιο του ανοιχτού μετώπου του με τους Ιταλούς στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, καταλαμβάνει το Καστελόριζο που βρισκόταν ως τότε, όπως κι όλο το σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων, υπό την ιταλική κυριαρχία. Φαίνεται πως η ελληνική πλευρά υπερτιμά εξαιρετικά το γεγονός και την

[154] Για την επίσκεψη και τα όσα συζητήθηκαν, βλ: *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σσ. 302-03, *Παπαστράτης* (ό.π., σημ. 74).

[155] Βλ.: *Έθνος*, 26/2/1941, Αρ. Φ.: 9465, *Πρωία*, 2/3/1941, Αρ. Φ.: 16-121.

[156] Βλ. σχετικά: *Παπαστράτης*, (ό.π., σημ. 74), *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σσ. 302-03, 367, *Χρονόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 34.

πρακτική σημασία του, με τον Τύπο να δηλώνει πως ‘’η ελευθερία ανατέλλει’’[157] , το νησί ‘’απελευθερώνεται’’[158], φτάνοντας ακόμα και στο σημείο να αναφωνήσει ανοιχτά: ‘’Ζήτω η ελληνική Δωδεκάνησος!’’[159], παρόλο που εντέλει η κατάληψη του νησιού υπήρξε συμβάν καθαρά μεμονωμένο, δίχως ελληνική παρέμβαση ή πρόθεση άμεσης απόδοσης του νησιού στην ελληνική κυριαρχία, η εδραίωση της οποίας στην περιοχή έπρεπε να διέλθει ακόμα μέσα από ατραπούς ταραχών και αρκετού παρασκηνίου μέχρι να ευοδωθεί[160].

Μακράν τη σημαντικότερη είδηση της εβδομάδας εκείνης, ωστόσο, αποτελεί η οριστική απόφαση της Βουλγαρίας περί εισόδου στον Άξονα, έπειτα κι από τη σχετική εξασφάλιση που της παρείχε το σύμφωνο με την Τουρκία. Έτσι, η αναθεωρητική δύναμη των Βαλκανίων, έπειτα από πολύμηνες διαπραγματεύσεις, δίνει πια απερίσπαστη τα χέρια με τη ναζιστική Γερμανία, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα συμμετάσχει η ίδια σε επιθετικές επιχειρήσεις κι εντάσσεται την 1η Μαρτίου του 1941 επίσημα στον Άξονα[161]. Την επόμενη κιόλας μέρα, τα γερμανικά στρατεύματα περνούν το Δούναβη και ξεκινούν να εισέρχονται μέσω της φιλικής Ρουμανίας στο έδαφος της νέας τους συμμάχου, απέχοντας πια ελάχιστα από τα ελληνικά σύνορα[162]. Η στάση των ελληνικών εφημερίδων είναι αρκετά ψύχραιμη, απότοκο και των επίσημων διπλωματικών σχέσεων που διατηρεί ακόμα με τη γερμανική πλευρά και βασίζεται στην απλή ενημέρωση για τη νέα εξέλιξη, με

[157] Βλ.: *Ασύρματος*, 27/2/1941, Αρ. Φ.: 618, *Εστία*, 27/2/1941, Αρ. Φ.: 18104.

[158] *Έθνος*, 27/2/1941, Αρ. Φ.: 9468.

[159] *Ακρόπολις*, 27/2/1941, Αρ. Φ.: 4341.

[160] Και με την υπόγεια τουρκική παρέμβαση, μάλιστα. Βλ. σχετικά: Αντώνης Κλάψης, ‘’Το Δωδεκανησιακό ζήτημα και η τουρκική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου’’, *Η Δέλτος*, 2 (Ιανουάριος – Ιούνιος 2018), τ. 2, σσ. 97-114. Για τις συνθήκες κατά τις οποίες τα Δωδεκάνησα αποδίδονται στην Ελλάδα, υπό το κράτος πλέον ενός ανερχόμενου ψυχροπολεμικού διπολισμού, βλ.: *Σβολόπουλος*, σσ. 259-65.

[161] Βλ. συγκριτικά: *Συρίγος* (ό.π., σημ. 110), σ. 90, *Κωστής*, (ό.π., σημ. 12), σ. 655, *Βλάχος 2* (ό.π., σημ. 104), τ. 7, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 305.

[162] Βλ.: Richter (ό.π., σημ. 6), σσ. 346, 368, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 440.

λιγοστές μόνο αιχμές όπως τα περί ‘’κατάληψης’’ της Βουλγαρίας από τα γερμανικά στρατεύματα[163]. Έντονη, παράλληλα, είναι η προσπάθεια καθησυχασμού της κοινής γνώμης, με τη φιλοξενία αμφιβόλου γνησιότητας ‘’πηγής’’ του Γ΄ Ράιχ που βεβαιώνει πως ‘’ουδόλως θίγονται οι ελληνογερμανικαί σχέσεις’’[164], αν και πρακτικά η Γερμανία πλέον βρίσκεται σε θέση βολής κι έτοιμη να θέσει σε λειτουργία το προκαθορισμένο της σχέδιο[165]. Η εξέλιξη αυτή, από κοινού με τις αποτυχίες αλλαγής της στάσης της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας, φέρνει εκ νέου τη βρετανική στρατιωτική ηγεσία στην Αθήνα τις αμέσως επόμενες ημέρες, με το χρόνο πια να κυλά αντίστροφα και να πιέζει απειλητικά.

[163] Βλ. επ’ αυτού: *Ακρόπολις*, 2/3/1941, Αρ. Φ.: 4344, *Βραδυνή,* 1/3/1941, Αρ. Φ.: 6492, *Έθνος,* 2/3/1941, Αρ. Φ.: 9470. (Στο τελευταίο έντυπο ανήκει και η μοναδική ‘’αιχμή’’ περί κατάληψης του εδάφους κατά το σχολιασμό των γεγονότων).

[164] *Πρωία* (ό.π., σημ. 155).

[165] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 441.

iii) Η ‘’επίσημη’’ δεύτερη επίσκεψη Ήντεν – Ντηλ στις αρχές Μαρτίου

Για τον μη γνώστη των όσων είχαν προηγηθεί και του εντονότατου παρασκηνίου που είχε μεσολαβήσει, η άφιξη των Βρετανών αξιωματούχων στην Αθήνα στις 3 Μαρτίου που λαμβάνει χώρα υπό το καθεστώς πλήρους επισημότητας θα φάνταζε λογικά κι αναμενόμενα ως η πρώτη τους στο ελληνικό έδαφος ύστερα από τις διαπραγματεύσεις του Ιανουαρίου. Με τους ίδιους τους Βρετανούς στρατιωτικούς να παραδέχονται ανοιχτά σε δεύτερο χρόνο στα ημερολόγιά τους πως κατέφταναν στη χώρα ‘’σαν απατεώνες’’, παρέχοντας μία ‘’ψεύτικη αίσθηση ασφάλειας’’[166] και τους Έλληνες διπλωμάτες να περιγράφουν μιαν ‘’ατμόσφαιρα πανικού’’[167] λίγο πριν τη βρετανική άφιξη δεδομένων των ναζιστικών κινήσεων των τελευταίων ημερών και της διστακτικότητας των γειτονικών κρατών, κατανοούμε πως η περιγραφή της επίσκεψης με τα πιο λαμπρά και γλαφυρά χρώματα στον Τύπο των ημερών δεν αποτελεί παρά μια τεχνητή και ‘’μαγική’’ εικόνα. Βλέπουμε, οπότε, τις εφημερίδες να αποκαλούν τον Ήντεν ‘’μεγάλο ξένο’’[168,] και ‘’μεγάλο φίλο’’[169] της Ελλάδας, προσωπικότητα ‘’διαπρεπή’’[170], να τον χαιρετούν ακόμα και στην αγγλική γλώσσα[171] σε μια εικόνα που αγγίζει τα όρια της υποτέλειας, παρέχοντας, παράλληλα, μια ψευδαίσθηση κοινού στρατηγικού πλάνου κι αρμονίας μεταξύ των συμμάχων που θα φέρει ως αποτέλεσμα τη νίκη, αλλά και διαστρέφοντας ξεκάθαρα και τα αποτελέσματα της πρόσφατης επίσκεψής του στην Τουρκία, κρίνοντάς την ως

[166] Η φράση προέρχεται από το Ημερολόγιο του Βρετανού Αντισυνταγματάρχη E. Lillingston, βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 37.

[167] *Σεφέρης 2* (ό.π., σημ. 85), τ. Α΄, σ. 22-23.

[168] *Ακρόπολις*, 3/3/1941, Αρ. Φ.: 4345. Πρωτοσέλιδα αφιερώνει στο ζήτημα και στις 4, 5 και 6 Μαρτίου.

[169] *Βραδυνή*, 3/3/1941, Αρ. Φ.: 6494. Πρωτοσέλιδο στην επίσκεψη αφιερώνει και την επόμενη ημέρα.

[170] *Πρωία*, 3/3/1941, Αρ. Φ.: 16-122. Πρωτοσέλιδα αφιερώνει και στις 4 και 6 του μηνός στην επίσκεψη. Βλ. επίσης: *Έθνος,* 3/3/1941, Αρ. Φ: 9471, 4/3/1941, Αρ. Φ.: 9472, 6/3/1941, Αρ. Φ.: 9474.

[171] *Ασύρματος*, 3/3/1941, Αρ. Φ.: 622. Πρωτοσέλιδα αφιερωμένα στο ζήτημα έχουμε από το ίδιο έντυπο και στις 4 και 5 του μηνός.

επιτυχημένη[172]. Στη μοναδική πιο συγκρατημένη φωνή των ημερών, την *Εστία*, διαβάζουμε πως η Ελλάδα ‘’δεν εζήτησεν την βοήθειαν’’ της Βρετανίας, αλλά την αποδέχεται σε κάθε περίπτωση[173].

Το πόσο διαφορετικά, βέβαια, ερμήνευε η κάθε πλευρά αυτή τη βοήθεια φάνηκε ξεκάθαρα στις συνομιλίες που ακολούθησαν. Οι Βρετανοί εξέφρασαν την εντονότατη δυσαρέσκειά τους για το γεγονός ότι δεν είχε ξεκινήσει ούτε η απόσυρση δυνάμεων από την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη ούτε η σύμπτυξη του μετώπου του ελληνοϊταλικού πολέμου που βρισκόταν ακόμα στις προωθημένες του θέσεις στη Βόρειο Ήπειρο, καθώς χανόταν πολύτιμος χρόνος και οι Γερμανοί ήδη γέμιζαν τη Βουλγαρία με Μεραρχίες[174]. Εξαιρετικά άκαμπτη αυτή τη φορά υπήρξε η στάση του Αλέξανδρου Παπάγου που κόντεψε να τινάξει τις διαπραγματεύσεις στον αέρα. Εμφανιζόμενος απολύτως αρνητικός στο να δώσει εντολή σύμπτυξης, ουσιαστικά δεν αγωνιζόταν μόνο για την τιμή του ελληνικού στρατού που επί μήνες σημείωνε νίκες, αλλά και για την εξαργύρωση της τεράστιας δικής του δημοφιλίας στην όποια επόμενη ‘’μεταπολεμική’’ συνθήκη ως του νικητή και αήττητου Αρχιστράτηγου. Χρειάστηκε, μάλιστα, ιδιαίτερη κατ’ ιδίαν συνάντησή του με το Γεώργιο και τον Κορυζή -των οποίων οι απόψεις εξάλλου σχεδόν ταυτίζονταν- για να πειστεί (και να πιεστεί) να υποχωρήσει και να θέσει το ενδεχόμενο στο τραπέζι ως μια υπαρκτή πιθανότητα αν οι συνθήκες μεταβάλλονταν επί τα χείρω, δίχως, ωστόσο, να το πραγματοποιεί άμεσα[175].

Η στάση του ίδιου του Κορυζή σ’ αυτές τις νέες διαπραγματεύσεις χαρακτηρίζεται από ένα κράμα εθνικής αξιοπρέπειας, αναμεμειγμένο με δόσεις

[172] *Ακρόπολις* (ό.π., σημ. 168).

[173] *Εστία*, 3/3/1941, Αρ. Φ.: 18108. Πρωτοσέλιδο για το ίδιο ζήτημα και την επόμενη μέρα στο ίδιο έντυπο.

[174] Για τη δεύτερη επίσκεψη Ήντεν – Ντηλ και τους βασικούς άξονες των συμμαχικών συνομιλιών, βλ. συγκριτικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 308-19, *Γιαννόπουλος*, (ό.π., σημ. 24), σσ. 22-25, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 440, *Παπαστράτης* (ό.π., σημ. 74), *Παπακωνταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 22, 26, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σσ. 269-73.

[175] Βλ. επ’ αυτού: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 313-15, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 22-25, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 440, *Παπαστράτης*, (ό.π., σημ. 74).

αφέλειας. Επαναλαμβάνοντας σε όλους τους τόνους την αταλάντευτη θέση της Ελλάδας να αντισταθεί και να αγωνιστεί μέχρι τέλους, ο Πρωθυπουργός τονίζει την ανάγκη να δοθεί στον Ελληνισμό από τη βρετανική πλευρά τόσο υλική όσο και ηθική ικανοποίηση για το μεγάλο πολεμικό αγώνα που διεξάγει στο πλευρό των Συμμάχων, θέτοντας στο τραπέζι εθνικές διεκδικήσεις δεκαετιών. Έτσι, εκτός από την αναγκαία οικονομική βοήθεια από τη ΔΟΕ που όφειλε κατ' αυτόν να λάβει η Ελλάδα την επόμενη μεταπολεμική ημέρα[176], ο Κορυζής θέτει (κι υπό καθεστώς έντονης ψυχικής πίεσης όπως έχει καταγραφεί) ανοιχτά θέμα απελευθέρωσης κι απόδοσης στην Ελλάδα τόσο της ιταλοκρατούμενης Δωδεκανήσου, όσο και της Κύπρου που παρέμενε ακόμα υπό βρετανική κυριαρχία[177]. Η συμμετοχή των Ελλήνων της Κύπρου, μάλιστα, στον αγώνα του 1940-41 υπήρξε αξιοσημείωτη και στα πεδία των μαχών[178], αλλά και στην ηθική υποστήριξη και στη διοργάνωση εράνων κι εκδηλώσεων για οικονομική ενίσχυση του αγωνιζόμενου Έθνους, όπως πιστοποιούν και οι συνεχείς αναφορές της εποχής στον ελλαδικό Τύπο. Αξίζει, βέβαια, να αναφερθεί πως ο Κορυζής ούτε αυτή τη φορά λαμβάνει κάποια δέσμευση, έστω και αόριστη, δείγμα της ετεροβαρούς και μονομερούς σχέσης των δύο συμμάχων κρατών κι ενδεχομένως και της δικής του έλλειψης στρατηγικού βάθους στο να κατανοήσει τις ευρύτερες σκοπιμότητες πίσω από τη βρετανική στάση. Τις ημέρες, μάλιστα, της δεύτερης βρετανικής επίσκεψης, ο Θ. Νικολούδης, όπως καταγράφει ο Γ. Σεφέρης,

[176] Προφανώς ούτε ο εμπειρότατος μεγαλοτραπεζίτης Αλέξανδρος Κορυζής δεν ήταν τότε σε θέση να προβλέψει τη μακροχρόνια διάρκεια που θα είχε εντέλει ο πόλεμος και την καταστρεπτική κατάσταση που θα άφηνε στην ελληνική οικονομία και την πρωτογενή παραγωγή.

[177] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 308-09, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 441, τ. ΙΣΤ΄, σσ. 92, 431, Εμμανουήλ Ι. Τσουδερός, *Ιστορικό Αρχείο: 1941-1944*, Φυτράκης, Αθήνα, 1990, τ. Α΄, σσ. 22-23, Σπύρος Χατζάρας, ''Η δολοφονία Κορυζή και οι προδότες'', 18/4/2020, στο: <<http://deltio11.blogspot.com/2020/04/blog-post_197.html >> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/11/2020) (σύνδεσμος που πρέπει να μελετηθεί με ιδιαίτερη περίσκεψη, μιας και ρέπει επικίνδυνα προς θεωρίες συνωμοσίας). Αξίζει, εδώ, να σημειωθεί πως, όταν τίθεται, το ζήτημα της Κύπρου και από την εξόριστη ελληνική Κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ο Ήντεν επαναλαμβάνει αοριστίες ''περί συζήτησης του θέματος μετά τον πόλεμο'', όπως έκανε και στην περίπτωση του Κορυζή, βλ.: *Τσουδερός*, τ. Α΄, σ. 368.

[178] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΣΤ΄, σ. 430.

εκφράζεται σε διπλωματικούς κύκλους με τα χειρότερα λόγια για εκείνον και τις ικανότητές του[179].

Η νίκη, εντέλει, που σημείωσαν οι Βρετανοί κατά τη δεύτερη αυτή συνάντηση υπήρξε απόλυτη, καθώς κατόρθωσαν να εγγράψουν οργανικά την Ελλάδα τόσο στο άρμα τους όσο και στα –αδύναμα να επιφέρουν την επικράτηση- στρατηγικά τους πλάνα. Παρόλο που από την περίοδο του Μεταξά είχε υπολογιστεί πως θα χρειάζονταν δεκαεννιά Μεραρχίες για την αποτελεσματική άμυνα, η Κυβέρνηση Κορυζή το Μάρτιο δίνει τα χέρια στην προσφορά εννιά Μεραρχιών από τη βρετανική πλευρά, από τις οποίες στο τέλος κατέφτασαν μόλις κάτι παραπάνω από τρεις[180], σε μια προσπάθεια εξαρχής ναρκοθετημένη και με τη γερμανική επίθεση να βιώνεται εν πολλοίς ως μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Με βάση τα τεκταινόμενα, η ενημέρωση από τον Τύπο προκαλεί τη θυμηδία, καθώς διαβάζουμε πως ‘’διεπιστώθη απόλυτος συμφωνία’’ μεταξύ των δύο πλευρών και πως οι συνομιλίες έλαβαν χώρα στη βάση της προσπάθειας ‘’παρεμποδίσεως του πολέμου εις την Βαλκανικήν’’[181], ενώ, μάλιστα, ο Ήντεν ευχαριστεί τον Κορυζή για τη φιλοξενία με τηλεγράφημα που δημοσιοποιείται[182].

Με την ολοκλήρωση του κύκλου της επίσκεψης και της επιβολής πρακτικά της κοινής στρατηγικής, ξεκινά η αποβίβαση των βρετανικών δυνάμεων στον Πειραιά

[179] Τον αποκαλεί, εκτός των άλλων, ‘’γραμμόφωνο που το κουρδίζουν’’ και άτομο που δρα ‘’χωρίς να σταματήσει’’ και ‘’χωρίς ν’ ακούσει κανέναν’’, δείγμα της αντιπάθειας και της έλλειψης εμπιστοσύνης που τρέφει προς το άτομό του. Βλ.: *Σεφέρης 2*, (ό.π., σημ. 85), τ. Α΄, σ. 22.

[180] Βλ. σχετικά: *Higham*, (ό.π., σημ. 24), σ. 178, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 126, 129, *Richter*, (ό.π., σημ. 6), σσ. 316-17, *Παπαστράτης,* (ό.π., σημ. 74).

[181] *Πρωία*, 6/3/1941, Αρ. Φ.: 16-125. Χαρακτηριστικό για την υπερβολή στην περιγραφή των γεγονότων από τις εφημερίδες των ημερών είναι και το γεγονός ότι ο ίδιος ο Κορυζής έπειτα από την αναχώρηση των Βρετανών αξιωματούχων ευχαριστεί προσωπικά τον επικριτή του, Νικολούδη και το γραφείο του που χειριζόταν τις υποθέσεις του Τύπου για τη στάση τους κατά την επίσκεψη, βλ.: *Σεφέρης 1* (ό.π., σημ. 75), σσ. 35-36.

[182] Βλ.: *Πρωία*, 8/3/1941, Αρ. Φ.: 16-127, *Ακρόπολις*, 8/3/1941, Αρ. Φ.: 4350.

και το Βόλο[183], με 58.000 Βρετανούς στρατιώτες να φτάνουν συνολικά έως και τον επόμενο μήνα, προερχόμενους, όπως προαναφέρθηκε, από χώρες της Κοινοπολιτείας που πιέστηκαν ιδιαιτέρως αλλά κι εν πολλοίς ξεγελάστηκαν από τον Τσώρτσιλ για να συναινέσουν[184]. Όσο, όμως, η Ελλάδα προετοιμαζόταν έστω κι ελλειπέστατα, ένας καινούριος μήνας είχε ξεκινήσει, στον οποίο επρόκειτο να επικρατήσει μια εικόνα διαρκούς αναμονής για το ‘’μοιραίο’’, αλλά και να λάβουν χώρα οι πιο αιματηρές και πολύνεκρες μάχες από την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου.

[183] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 306, ‘’1941, March 07: British Forces arrive in Greece’’, στο: << https://www.history.com/this-day-in-history/british-forces-arrive-in-greece>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/11/2020).

[184] Βλ. συγκριτικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 273-75, 338, 341-43, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 441. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αρχική εξ αποστάσεως κι εκ του ασφαλούς εκδήλωση θαυμασμού του Αυστραλού Πρωθυπουργού για τον ελληνικό αγώνα (βλ. επ’ αυτού δήλωσή του στη *Βραδυνή*, 18/2/1941, Αρ. Φ.: 6481), συγκριτικά με την έντονη μετέπειτα αντίδρασή του στην προοπτική αποστολής στρατευμάτων στη χώρα.

ε) ‘’Πόλεμος νεύρων’’ του Μαρτίου και Εαρινή Επίθεση- Ο ρόλος του Κορυζή

i) Αναμονή της γερμανικής επίθεσης και εσωτερικά μέτωπα

Ο Μάρτιος του 1941, αρκετά παραγκωνισμένος στην επίσημη αφήγηση της εθνικής μας ιστοριογραφίας αν αφαιρεθεί η εαρινή επίθεση, υπήρξε στην πραγματικότητα ένας μήνας πλήρης εξελίξεων, στη σκιά μιας διαρκούς αναμονής για τη γερμανική επίθεση που θεωρούνταν πλέον σχεδόν από όλους δεδομένη και δημιουργούσε το σκηνικό ενός συνεχούς ‘’πολέμου νεύρων’’ πίσω από την κρούστα της επιφανειακής απρόσκοπτης συνέχισης της ομαλότητας, μιας και οι εκτιμήσεις έκαναν λόγο για έναρξη των επιχειρήσεων ακόμα και στις 22 του μήνα[185]. Παρατηρούμε πως, με την αναχώρηση του Ήντεν και την έναρξη της αποστολής βρετανικών στρατευμάτων, ο Τύπος αρχίζει σταδιακά να εξοικειώνει την κοινή γνώμη με την ιδέα της επερχόμενης αναμέτρησης. Έτσι, διαβάζουμε πως η κατάσταση στη βαλκανική δημιουργεί ‘’περιπλοκάς’’[186,] πως ‘’κανείς δεν μπορεί να προδικάσει τα γεγονότα που θα διαδραματισθούν’’[187] και πως ‘’είναι λάθος οι λογαριασμοί’’ όσων καταστρώνουν σχέδια ερήμην της Ελλάδας[188]. Ιδιαίτερη, μάλιστα, περίπτωση -μεσούσης και της λογοκρισίας- αποτελεί η ‘’Ανοιχτή Επιστολή’’ του Γ. Βλάχου της *Καθημερινής* προς τον ίδιο τον Αδόλφο Χίτλερ[189], επιφυλλίδα που έμεινε στην ιστορία ως απόδειξη του φρονήματος του ελληνικού λαού ενόψει της επερχόμενης εισβολής κι έκτοτε τοποθετείται από άποψη σημασίας

[185] *Higham* (ό.π., σημ. 24), σ. 158.

[186] *Ασύρματος*, 7/3/1941, Αρ.. Φ.: 626, 9/3/1941, Αρ. Φ.: 628.

[187] *Ακρόπολις,* 12/3/1941, Αρ.Φ.: 4355.

[188] *Βραδυνή*, 9/3/1941, Αρ. Φ.: 6800.

[189] *Καθημερινή*, 8/3/1941, Αρ. Φ.: 8854.

ισότιμα δίπλα στα θρυλικά του άρθρα λίγο πριν το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας[190].

Σ' ένα τέτοιο σκηνικό, η αναζήτηση στηριγμάτων και συμμάχων καθίσταται κάτι παραπάνω από επιβεβλημένη, γι' αυτό και λαμβάνει χώρα καθ' όλη τη διάρκεια του μήνα μια συνειδητή στροφή της ελληνικής Κυβέρνησης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ως προσπάθεια απόκτησης ενός ισχυρού αντίβαρου. Οι ΗΠΑ βρίσκονται ακόμα εκτός της πολεμικής αναμέτρησης[191] κι εν μέρει η ελληνική απόπειρα να τις προσεταιριστεί υποκρύπτει και βρετανικές σκοπιμότητες προς την κατεύθυνση αυτή[192]. Από το ξεκίνημα κιόλας του Μαρτίου, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής εγκαινιάζει τη μετάδοση του Ραδιοφωνικού Σταθμού Αθηνών προς την Αμερική, όπου μιλά –από κοινού με τον Αμερικανό Πρέσβη Μακ Βη[193]- με τα θερμότερα λόγια για το έθνος των ΗΠΑ και την κοινή αξία της ελευθερίας που οι δύο λαοί μοιράζονται και για την οποία ο ελληνισμός δίνει μάχη[194], σε μια προσπάθεια περαιτέρω σύσφιξης της επικοινωνίας και των σχέσεων των δύο χωρών. Το αμέσως επόμενο διάστημα, συνεχείς είναι οι αναφορές που επιδιώκουν να δημιουργήσουν κλίμα περί επικείμενης –ή ακόμα και άμεσης- συμμετοχής των ΗΠΑ στον πόλεμο ή βοήθειας προς την Ελλάδα[195], ενώ, στο αποκορύφωμα της προπαγάνδας αυτής, ο Αμερικανός Πρόεδρος Φρ. Ρούσβελτ

[190] Βλ.: Γεώργιος Θ. Μαυρογορδάτος, ''100 χρόνια <<Κ>>: Οίκαδε…οι Πομερανοί'', *Η Καθημερινή*, 19/2/2019, στο: <https://www.kathimerini.gr/society/1010745/100-chronia-k-oikade-oi-pomeranoi/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/11/2020).

[191] Κι εντός ενός πολύ ισχυρού εσωτερικού τους debate ως προς τη σκοπιμότητα ή μη της ενδεχόμενης συμμετοχής τους.

[192] Εξάλλου, βασική αιτία της εμπλοκής των Βρετανών στην ελληνική περιπέτεια αποτελεί η προσπάθεια πίεσης προς τον αμερικανικό παράγοντα, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 298-99.

[193] Ο οποίος λίγο καιρό πιο πριν είχε τοποθετηθεί με ζέση για τον ελληνικό αγώνα, βλ.: *Ασύρματος*, 22/2/1941, Αρ. Φ.: 613.

[194] Βλ. σχετικά: *Ασύρματος*, 2/3/1941, Αρ. Φ.: 621, *Ακρόπολις*, 2/3/1941, (ό.π., σημ. 163), *Βραδυνή*, 2/3/1941, Αρ. Φ.: 6493, *Πρωία*, 2/3/1941, Αρ. Φ.: 16-121.

[195] Ενδεικτικά και μόνο, βλ.: *Η Νίκη*, 8/3/1941, Αρ. Φ.: 13, 15/3/1941, Αρ. Φ.: 14.

ανακηρύσσεται εξ αποστάσεως επίτιμος δημότης Αθηνών και βλέπει την κεντρική οδό Ακαδημίας να λαμβάνει –προσωρινά- το όνομά του[196]. Παρά την εκτεταμένη, ωστόσο, προσπάθεια, ο αμερικανικός παράγοντας δεν φαίνεται να συγκινείται ιδιαιτέρως, αφήνοντας την Ελλάδα έκθετη στα εσωτερικά της μέτωπα.

Το μεγαλύτερο εξ αυτών κατά το μήνα Μάρτιο σαφέστατα κι αποτελεί η μεγάλη φυγόκεντρος δύναμη που παρουσιάζεται στις περιοχές της Βόρειας Ελλάδας και της Θράκης κι αποτελεί το πρώτο ράγισμα του τείχους της εθνικής συνοχής των μηνών του πολέμου, μετά τον ντε φάκτο υποβιβασμό των επαρχιών σε δεύτερη μοίρα και την εκκίνηση της αποχώρησης των στρατιωτικών δυνάμεων. Η Κυβέρνηση προσπαθεί, μάλιστα, να προλάβει ενδεχόμενο κύμα φυγής των κατοίκων, αντισταθμίζοντάς το με οικονομικές ελαφρύνσεις, παροχή χρημάτων, ακόμα και οπλισμού σε ορισμένες περιπτώσεις[197]. Στο πλαίσιο αυτό, επιστρατεύεται ο Κ. Κοτζιάς, τμήμα του βαθέος μηχανισμού της 4ης Αυγούστου, για να αντικαταστήσει προσωρινά τον Υπουργό Γενικό Διοικητή Θράκης με την πρόφαση ασθένειάς του και να περιοδεύσει εξονυχιστικά τη Μακεδονία και τη Θράκη, σε ένα έργο που ο ίδιος παραδέχεται πως είναι ‘’ανατεθέν υπό του κ. Κορυζή’’[198]. Κατά την περιοδεία του, σε όλα τα έντυπα τονίζεται το φρόνημα των κατοίκων των συνόρων και η πίστη τους στην τελική νίκη, σε μια προσπάθεια αντισταθμίσματος του αρνητικού κλίματος και του αισθήματος εγκατάλειψης από το εθνικό κέντρο[199]. Ο Κοτζιάς εντέλει επανέρχεται στην Αθήνα, όπου δίνει λόγο στον Πρωθυπουργό για τα αποτελέσματα των επισκέψεών του[200], η σκιά, ωστόσο, της επαπειλούμενης επίθεσης κάθε άλλο παρά έχει υποχωρήσει.

---

[196] *Πρωία*, 20/3/1941, Αρ. Φ.: 16-139.

[197] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 441.

[198] *Μακεδονία,* 12/3/1941, Αρ. Φ.: 11150.

[199] Δεκάδες είναι οι αναφορές των εφημερίδων στην περιοδεία Κοτζιά και στην εικόνα άκαμπτης σταθερότητας και συνοχής που επιδιώκει να περάσει, ιδίως, μάλιστα, στα αθηναϊκά έντυπα, με σχεδόν καθημερινή καταγραφή των επισκέψεών του και πανομοιότυπο λεκτικό στη διατύπωση των επιμέρους άρθρων.

[200] *Ασύρματος*, 18/3/1941, Αρ. Φ.: 637.

Φυσικά υπήρξαν και προσωπικότητες που επεδίωξαν να επενδύσουν στην ένταση που υπέβοσκε για να καρπωθούν ίδιον όφελος. Έχει γίνει ήδη λόγος για μια φιλοναζιστική τάση εντός της αθηναϊκής κοινωνίας, δεν ήταν, ωστόσο, η μόνη που επένδυε στην αλλαγή της κατάστασης. Βλέπουμε, οπότε, τον τέως δικτάτορα Θεόδωρο Πάγκαλο να προσπαθεί να έρθει σε συνεννόηση με τους Γερμανούς για συμβιβασμό κι εγκαθίδρυση φιλικής προς τα συμφέροντά τους Κυβέρνησης –με επικεφαλής, προφανώς, τον ίδιο- ώστε να αποφευχθεί ο πόλεμος[201], ενώ υπάρχουν πληροφορίες πως παραπλήσια κινήθηκε κι ο εξόριστος Ν. Πλαστήρας[202]. Μια τελευταία απέλπιδα προσπάθεια για συνεννόηση με τη γερμανική πρεσβεία πραγματοποίησε το Μάρτιο και ο Σταμάτης Μερκούρης, εν γνώσει του Βασιλιά και του Κορυζή –με τον οποίο, μάλιστα, συναντήθηκε δύο φορές για το συγκεκριμένο ζήτημα-, προσπάθεια, ωστόσο, που ήταν πλέον αδύνατο να οδηγήσει κάπου, με τις βρετανικές δυνάμεις να αποβιβάζονται όλο και περισσότερες την κάθε μέρα που μεσολαβούσε στο ελληνικό έδαφος[203].

Παρά την εξαιρετική ένταση που ενυπάρχει πίσω από την επιφάνεια, ο Κορυζής καταβάλλει ακόμα προσπάθειες να δείξει πως το κράτος εξακολουθεί να λειτουργεί ομαλά κι οργανωμένα. Αναλαμβάνοντας στις 19 του μηνός επίτιμος Πρόεδρος του ‘’Αγγλοελληνικού Συνδέσμου’’, ανταπαντά με μια επιστολή στην οποία επιδιώκει να τονίσει τα ‘’ευγενή ιδανικά’’ βάσει των οποίων η Ελλάδα πορεύεται αταλάντευτη[204], ενώ, παράλληλα, η Εθνική Τράπεζα προετοιμάζει ομαλά

[201] Βλ. σχετικά: *Ψαρομήλιγκος*, (ό.π., σημ. 12), *Παπακωνσταντίνου*, (ό.π., σημ. 10), σ. 253, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 434, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 409.

[202] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 434. Ο ίδιος ο Πλαστήρας, πάντως, σε μεταγενέστερη επιστολή του προς τον εξόριστο Πρωθυπουργό Εμμ. Τσουδερό τον Ιούλιο του ίδιου έτους θα επιμείνει πως η προσπάθειά του εδραζόταν στο να πείσει και μόνο την Κυβέρνηση Κορυζή να δεχθεί τη γερμανική διαμεσολάβηση και να αποφευχθεί μια νέα επίθεση, βλ.: *Τσουδερός* (ό.π., σημ. 177), τ. Α΄, σσ. 118-22.

[203] Βλ. επ’ αυτού: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 410-12, *‘’Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;’’* (ό.π., σημ. 41).

[204] *Εστία,* 20/3/1941, Αρ. Φ.: 18125. Η δράση του Κορυζή, μάλιστα, δεν σταματά στον εντός των συνόρων κι εντός του συμμαχικού αγώνα, μιας κι έχουμε πληροφόρηση από μεταγενέστερη επιστολή της ‘’Ελληνικής Λέσχης Αλεξανδρείας’’ της Αιγύπτου προς το μετέπειτα Πρωθυπουργό Εμμ.

τη διαδοχή του, ορίζοντας τον Κ. Ζαβιτσάνο Συνδιοικητή του Ιδρύματος κι επαινώντας τον Πρωθυπουργό που προέρχεται από τους κόλπους της υπό το σκεπτικό ότι δικαίωσε απόλυτα την επιλογή του Βασιλιά[205]. Όσο, όμως, η Ελλάδα βρίσκεται σε έναν ιδιότυπο ‘’αυτόματο πιλότο’’ με τα σύννεφα στα βόρεια σύνορά της να συσσωρεύονται, στο αλβανικό μέτωπο λαμβάνουν χώρα οι πιο σκληρές κι έντονες μάχες από την έναρξη της ελληνοϊταλικής αναμέτρησης.

Τσουδερό πως ο Κορυζής είχε ανακαλέσει τον αντιπρόσωπο της Κυβερνήσεως [Δημήτρη(;)] Καψάλη στην Αλεξάνδρεια, λόγω ‘’σφοδρών παραπόνων της παροικίας’’, βλ.: Τσουδερός (ό.π., σημ. 177), τ. Α΄, σσ. 36-37.

[205] Βλ.: *Εστία* (ό.π. σημ. 204), *Έθνος*, 24/3/1941, Αρ. Φ.: 9492, *Πρωία*, 21/3/1941, Αρ. Φ.: 16-140, 22/3/1941, Αρ. Φ.: 16-141.

ii) Η εαρινή επίθεση των Ιταλών και η απόκρουσή της

Με την εκδήλωση της ναζιστικής επίθεσης να αναμένεται από μέρα σε μέρα[206] και με το σενάριο ακόμα και της απευθείας ενίσχυσης των ιταλικών στρατευμάτων στο αλβανικό μέτωπο από τα γερμανικά να έχει συζητηθεί[207], ο Ιταλός δικτάτορας Μπενίτο Μουσολίνι αισθάνεται και πάλι μειονεκτικά απέναντι στο σύμμαχό του κι επιδιώκει να παρουσιάσει επειγόντως πρόοδο στις επιχειρήσεις στους συμμάχους του στον Άξονα. Έτσι, κι αφού έχει πρώτα συγκεντρώσει προοδευτικά νέες δυνάμεις, φτάνει στις 2 Μαρτίου κι ο ίδιος στα Τίρανα[208], ώστε να επιβλέψει εκ του σύνεγγυς την επερχόμενη επίθεση, στην οποία αξίζει να σημειωθεί πως ο ιταλικός Τύπος, σε αντίθεση με τις πρώτες ημέρες του πολέμου, δεν εστιάζει ιδιαιτέρως[209]. Η ελληνική πλευρά -που έχει ήδη πληροφορίες όπως είδαμε παραπάνω για νέες επιθετικές ενέργειες του αντιπάλου κι αρνείται εκείνες τις ημέρες στη βρετανική πλευρά να συμπτύξει άμεσα το στρατό του μετώπου- προβαίνει στις αρχές Μαρτίου σε αλλαγές στρατηγών και αποστρατεύσεις, μήνυμα πως ο αγώνας δεν εγκαταλείπεται, αλλά αντιθέτως απαιτεί νέα ώθηση[210].

Στις 9 Μαρτίου, οπότε, ξεκινά η πολυαναμενόμενη νέα επιθετική επιχείρηση του ιταλικού στρατού, έπειτα από ένα διάστημα ιδιαίτερης στασιμότητας στο μέτωπο.

---

[206] Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, ‘’Ουδέν νεώτερον…: Το ιταλικό καθεστώς επιβάλλει στον ιταλικό Τύπο να σωπάσει για τις εξελίξεις στο Αλβανικό μέτωπο’’, *Πολεμικός Τύπος* , τ. 6 (στο εξής: Κολιόπουλος 2).

[207] Σε συνομιλίες Γερμανίας – Ιταλίας κατά τη διάρκεια του χειμώνα, παρόλο που εντέλει κρίθηκε ασύμφορο και δεν πραγματοποιήθηκε.

[208] Βλ. επ’ αυτού: Σταύρος Χρονόπουλος, ‘’Τσολιάδες και κοκορόφτεροι: Σκηνές μάχης κι εκλάμψεις ανθρωπιάς’’, *HotDoc History*, τ. 24, (ό.π., σημ. 12), σ. 33, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 190, ‘’Χρονολόγιο’’*, Πολεμικός Τύπος*, τ. 6.

[209] Με δεδομένη την ως τώρα πορεία των επιχειρήσεων που μόνο θετική για τα στρατεύματα της χώρας τους δεν είναι. Αντ’ αυτού, υποτιμά συνειδητά την αρχαία καταγωγή των Ελλήνων, στο πλαίσιο της εμπόλεμης προπαγάνδας. Βλ.: Lidia Santarelli, ‘’Η σύγκρουση των πολιτισμών. Γιατί πρέπει να μισούμε τον εχθρό: ο πόλεμος του ‘40 στον ιταλικό Τύπο’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 6.

[210] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 442.

Οι Ιταλοί επιτίθενται με άξονα το πυροβολικό σε συνδυασμό με ενέργειες του πεζικού κι επιδιώκουν να σπάσουν τις γραμμές της ελληνικής άμυνας στον κεντρικό τομέα του μετώπου, κοντά στην περιοχή της Κλεισούρας. Για δώδεκα ημέρες λαμβάνουν χώρα μνημειώδεις μάχες κοντά στα υψώματα ‘’717’’ κι ‘’731’’, με τους Έλληνες να διατηρούν σχεδόν απόλυτα τις θέσεις τους και τον Ντούτσε να βλέπει τα κύματα των επιθέσεων να συντρίβονται το ένα μετά το άλλο[211]. Εντέλει, στις 16 του μηνός ο Μουσολίνι επιστρέφει στη Ρώμη[212], σηματοδοτώντας ουσιαστικά την αποτυχία της ιταλικής εαρινής επίθεσης που αφήνει πίσω της 11.800 Ιταλούς και 5.300 Έλληνες νεκρούς[213]κι αποτελεί τη φονικότερη μάχη του εξάμηνου ελληνοϊταλικού πολέμου αλλά κι εν γένει τη πιο συντριπτική αναμέτρηση της ελληνικής συμμετοχής στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι εφημερίδες των ημερών, αν και αρχικά περιέγραψαν τη νέα αναμέτρηση με την κεκτημένη ταχύτητα της προπαγάνδας ως ‘’επανάληψη των ελληνικών επιθετικών επιχειρήσεων’’[214], αμέσως κατανοούν πως πρόκειται για μια νέα φάση του πολέμου όπου ‘’οι επιθετικαί προσπάθειαι του εχθρού προσέλαβον εξαιρετικήν σφοδρότηταν’’[215]. Στις 14 του μηνός θα εξοικειωθεί για πρώτη φορά ο λαός με τον όρο ‘’εαρινή επίθεση’’[216] που μένει πια στην Ιστορία, ενώ τα πρωτοσέλιδα και τα αφιερώματά τους από το μέτωπο τις ημέρες εκείνες και καθ’ όλη τη διάρκεια του

[211] Για τις επιθετικές ενέργειες του ιταλικού στρατού κατά την εαρινή επίθεση και την απόκρουσή τους, βλ.: Δρακόπουλος στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 178, *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4), σ. 214, *Μπαζός* στο HotDoc History, τ. 24, (ό.π., σημ. 12), σ. 25, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 190-91, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 441-42, *Κολιόπουλος 2*, (ό.π., σημ. 206), *Παπακωνσταντίνου*, (ό.π., σημ. 10), σσ. 255-63.

[212] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 192, ‘’Χρονολόγιο’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 6.

[213] Βλ.: *Richter* (ό. π., σημ. 6), σσ. 191-92, *Κολιόπουλος 2* (ό. π., σημ. 206).

[214] *Πρωία*, 11/3/1941, Αρ. Φ.: 16-130.

[215] *Πρωία*, 12/3/1941, Αρ. Φ.: 16-131.

[216] *Πρωία*, 14/3/1941, Αρ. Φ.: 16-133.

Μαρτίου θα είναι συνεχή[217]. Θα κάνουν λόγο, εκτός των άλλων, για ‘’πανωλεθρία’’ των Ιταλών[218], ‘’πλήρη συντριβή’’[219] τους, ακόμα και για εσωτερικές εντάσεις κι έριδες εντός του εχθρικού στρατοπέδου μετά τη νέα πολεμική αποτυχία[220], αφήνοντας, ωστόσο, σε δεύτερη μοίρα το βαρύτατο ‘’φόρο αίματος’’ που καλείται να πληρώσει και η ελληνική πλευρά για να κρατήσει τις προωθημένες θέσεις της. Με την επιτυχή απόκρουση της επιθετικής ενέργειας, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής θα λάβει συγχαρητήριο τηλεγράφημα από τον Αντ. Ήντεν[221] [221]στο οποίο και θα ανταπαντήσει με θερμά λόγια. Προφανώς κι ο Κορυζής δεν έχει δώσει κάποια ιδιαίτερη εντολή στις συγκεκριμένες αναμετρήσεις, η Ιστορία, ωστόσο, καταγράφει ότι επί Πρωθυπουργίας του σημειώθηκαν οι πιο σφοδρές μάχες του πολέμου και αποκρούστηκε η εαρινή επίθεση. Ο ίδιος ο Πρωθυπουργός, τώρα, τις ημέρες εκείνες κινείται σε πολλαπλά κι αντίρροπα μέτωπα, προσπαθώντας, παράλληλα, με τις δημόσιες τοποθετήσεις του να προσδώσει το δικό του χαρακτήρα στο καθεστώς που διευθύνει.

---

[217] Και θα αφορούν όλο το φάσμα του Τύπου, Πρωτεύουσας, Συμπρωτεύουσας αλλά κι επαρχιακών εφημερίδων, σε ορισμένες περιπτώσεις (πχ εφημερίδα *Πρωία*) μέχρι και τις 31 του μηνός.

[218] *Ακρόπολις*, 9/3/1941, Αρ. Φ.: 4351.

[219] *Ασύρματος,* 19/3/1941, Αρ. Φ.: 632, *Εστία,* 13/3/1941, Αρ. Φ.: 18118.

[220] *Βραδυνή*, 20/3/1941, Αρ. Φ.: 6811.

[221] Βλ.: *Βραδυνή*, 21/3/1941, Αρ. Φ.: 6812, *Εστία,* 21/3/1941, Αρ. Φ.: 18126.

στ) Οι δύο χαρακτηριστικότερες ομιλίες του Αλέξανδρου Κορυζή

i)Ομιλία στις εργατοϋπαλληλικές οργανώσεις

Αξίζει στο σημείο αυτό να σταθούμε και να εξετάσουμε τις δύο πιο σημαντικές ομιλίες του Αλέξανδρου Κορυζή κατά τη βραχύβια περίοδο της Πρωθυπουργίας του που λαμβάνουν χώρα μέσα σε ένα χρονικό διάστημα ιδιαίτερων πιέσεων, με τη γερμανική επίθεση να αναμένεται από στιγμή σε στιγμή, αλλά με το κρατικό οικοδόμημα παραλλήλως να επιδιώκει να αποδείξει πως στέκει ακλόνητο. Πρόκειται για ομιλίες αξιοσημείωτες, καθώς αφήνουν να διαφανούν σημαντικά στοιχεία της πνευματικής και ιδεολογικής του συγκρότησης, ταυτοχρόνως, όμως, πρόκειται και για ομιλίες παντελώς λησμονημένες σήμερα από την ιστοριογραφία και την έρευνα, μαζί με την προσωπικότητα και την περίοδο Κορυζή εν γένει κι η παρούσα διατριβή επιδιώκει –εκτός των άλλων- να τις φέρει για πρώτη φορά ουσιαστικά στο προσκήνιο.

Στις 9 Μαρτίου, κι ενώ η ιταλική εαρινή επίθεση εκδηλώνεται με βία στο αλβανικό μέτωπο, ο Έλληνας Πρωθυπουργός μιλά στον κινηματογράφο ‘’Αττικόν’’ σε εκπροσώπους υπαλλήλων των εργατικών οργανώσεων της Αττικής[222]. Το κοινό προφανώς και είναι εξαρχής ιδεολογικά προσανατολισμένο στις καθεστωτικές κατευθύνσεις, όπως αποδεικνύει και ο χαιρετισμός του Προέδρου των σωματείων Κ. Ράπτη που δηλώνει πως ‘’συστρατεύεται στην εθνική προσπάθεια’’. Ο ίδιος ο Κορυζής, τώρα, αφού εκθειάσει τη ‘’φιλεργατική’’ πολιτική της Τετάρτης Αυγούστου και του Μεταξά, πολιτική που αποτέλεσε βασικό πρόταγμα οργάνωσης της κοινωνίας όπως την οραματιζόταν ο εκλιπών αυτοανακηρυχθείς ‘’Εθνικός Κυβερνήτης’’[223], προβαίνει σε έναν ύμνο στην εργασία και την αρετή της εργατικότητας ως βάσης της κοινωνίας, εν είδει νουθεσίας του ηγέτη προς το λαό και με εντονότατο τον τόνο του διδακτισμού. Συγκεκριμένα, δηλώνει πως η εργατικότητα

[222] Για την ομιλία του Κορυζή, του Προέδρου των υπαλλήλων και τις αντιδράσεις, βλ.: *Ακρόπολις,* 10/3/1941, Αρ. Φ.: 4352, *Πρωία*, 10/3/1941, Αρ. Φ.: 16-129. (Όλα τα ακόλουθα εντός εισαγωγικών χωρία από την παρούσα ομιλία προέρχονται από τα δύο προαναφερθέντα έντυπα).

[223] Βλ. τις σκέψεις του Μεταξά στο *Ημερολόγιό* του για ένα κράτος ‘’αντικοινοβουλευτικό’’, ‘’με βάση αγροτική κι εργατική’’, όπως τις καταγράφει και τις σχολιάζει ο Χ. Ρίχτερ: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 210.

‘’είνε η μεγαλύτερη ευλογία Του [Θεού]’’, αποτελεί ‘’πηγή μεγαλείου’’ , συνιστά τη ‘’μητέρα ηθικών και υλικών αξιών’’ κι εντέλει τον ίδιον τον ‘’τιμιώτερο αγώνα του Έθνους’’, καθώς παρέχει τον ‘’εξαγνισμό’’ και την ‘’απολύτρωσι από δεσμά και πάθη’’.

Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, αναφέρει το δικό του παράδειγμα ζωής και τη σταδιακή του επαγγελματική ανέλιξη από έναν απλό τραπεζικό υπάλληλο σε Πρόεδρο της Εθνικής Τραπέζης και τελικά σε Πρωθυπουργό της Ελλάδας ως υπόδειγμα δικαίωσης της αρετής της εργατικότητας, αντιπαραθέτοντάς το, μάλιστα, με τις λογικές των θιασωτών του κομμουνιστικού ιδεολογήματος που προσδοκούν άμεσα οφέλη (‘’να βλέπουν οι κομμουνισταί!’’ θα δηλώσει χαρακτηριστικά). Η κίνησή του αυτή σαφώς και δεν αποτελεί προσωπική δήλωση φιλαυτίας, παρά περισσότερο αδήριτη ανάγκη να αποδείξει την απόλυτη ταύτισή του με τα αντικομμουνιστικά ιδεώδη του μεταξικού καθεστώτος του οποίου πλέον ηγείται[224], αν και με δεδομένη την επιστολή Ζαχαριάδη και την στράτευση του κομμουνιστικού στοιχείου στο κλίμα εθνικής ομοψυχίας[225], κρίνεται εκ των υστέρων τουλάχιστον ως ατυχέστατη[226]. Αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό πως οι πολιτικοί κρατούμενοι επί Κορυζή συνέχισαν να διατηρούνται έγκλειστοι υπό το ίδιο καθεστώς φυλακίσεως, για να παραδοθούν έπειτα με τη γερμανική εισβολή απευθείας στον κατακτητή.

Την ομιλία, που κατά την *Εστία* ‘’προκαλεί το θαυμασμό όλου του ελευθέρου κόσμου’’ εκφράζοντας την ‘’ηρωικήν απόφασιν της Ελλάδος’’[227], προφανώς και

[224] Για τον αντικομμουνισμό ως πρόταγμα του μεταξικού καθεστώτος, βλ.: *Πλουμίδης 2,* στο Χατζηβασιλείου (επιμ.) (ό.π., σημ. 4), σσ. 64-74, Οικονομίδης (ό.π., σημ. 10). σσ. 26-33.

[225] Βλ.: Παπαθανασίου στο: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4), σ. 142, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 198.

[226] Εκ νέου η μη δυνατότητα επισκόπησης του κομμουνιστικού Τύπου μας στερεί δυνατότητες περαιτέρω σχολιασμού. Ίσως η συγκέντρωση των χρονογραφημάτων του κομμουνιστή λογοτέχνη Κώστα Βάρναλη που αφορούν την περίοδο 1940-41 και κυκλοφόρησε στα τέλη του 2020 σε επιμέλεια Νίκου Σαραντάκου από τις εκδόσεις *Αρχείο* να άνοιγε ένα παράθυρο περί της άλλης άποψης, δεν κατέστη, ωστόσο, δυνατό να την προλάβουμε, γι’ αυτό και την αναφέρουμε απλά ως μία ακόμα προοπτική, άνευ καταγραφής στη Βιβλιογραφία.

[227] *Εστία*, 10/3/1941, Αρ. Φ.: 18115.

κλείνει η αναφορά στην προσήλωση όλων στην επερχόμενη ‘’νίκη’’ -που αναμένεται ώστε να έρθει σχεδόν μεσσιανικά και να λύσει τα πολλαπλά προβλήματα-, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι επευφημίες του κοινού, καθώς για πρώτη φορά ακούγεται το σύνθημα: ‘’Ζήτω ο Κοριζής!’’ και το συνακόλουθο: ‘’Να μας ζήσης!’’ Έχοντας ουσιαστικά, ‘’κερδίσει’’ το κοινό των εκπροσώπων των οργανώσεων, ο Έλληνας Πρωθυπουργός αναλαμβάνει εν συνεχεία ένα ακόμα πιο δύσκολο εγχείρημα: να πετύχει την αναγνώριση και από την στενά μεταξική ΕΟΝ, της οποίας η ηγεσία εξαρχής τον είχε αμφισβητήσει.

ii)Η επετειακή ομιλία του Κορυζή στην ΕΟΝ

Η εθνική επέτειος της 25ης Μαρτίου του 1941 παρουσιάζει σαφέστατα μια ενδιαφέρουσα ιδιαιτερότητα που μπορεί να ανιχνευθεί μόνο σε αντίστοιχες περιπτώσεις των Βαλκανικών, του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής Εκστρατείας κι αφορά το γεγονός πως το Έθνος που γιορτάζει την Παλιγγενεσία του βρίσκεται εκ νέου εντός εμπόλεμης κατάστασης, με τα σύννεφα, παράλληλα, και μιας νέας εμπλοκής να έχουν γεμίσει το βαλκανικό ουρανό. Σ' ένα τέτοιο σκηνικό, οι συγκρίσεις του ''τότε'' του 1821 με το ''τώρα'' του 1941 είναι μοιραίες και δεδομένες κι αποτυπώνονται ήδη στη φρασεολογία της Ημερήσιας Διαταγής του Αλέξανδρου Κορυζή προς τις Ένοπλες Δυνάμεις[228]. Στη διαταγή αυτή αξίζει να σταθούμε και για μια αινιγματική εκ πρώτης όψεως φράση του Πρωθυπουργού ανάμεσα στα εθνεγερτικά λόγια, καθώς ο Κορυζής συμβουλεύει τους στρατιώτες του μετώπου να ''κρατήσ[ουν] αύτην την στιγμήν εις τα χέρια'' τους, δείγμα της απίστευτης ρευστότητας των καταστάσεων και του καταιγισμού των γεγονότων που έμελλε να ακολουθήσουν μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, τα οποία προφανώς και δεν δύναται να αγνοήσει.

Την 25η Μαρτίου του 1941, όμως, το Έθνος ακόμα εμφανίζεται να νικά, να κρατά προκεχωρημένες θέσεις και εορτάζει παλλαϊκά, με τα προεόρτια να ξεκινούν με επίσημη εκδήλωση στις 23 του μηνός, παρόντος του Βασιλιά κι όλων των επισήμων[229] και να κορυφώνονται στις 25 με την πανηγυρική δοξολογία, την παρέλαση και την επίδοση του Σταυρού Α΄ Πολεμικής Τάξεως από το Γεώργιο Β΄ στον Παπάγο[230], εν πολλοίς κι ως μια προσπάθεια κατευνασμού του Αρχιστράτηγου μετά την ιδιαίτερη ένταση και τις ανοιχτές τους διαφωνίες. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κορυζής μιλά για πρώτη –κι εντέλει και για τελευταία- φορά στη θητεία του την παραμονή της επετείου σε αξιωματούχους της ΕΟΝ και στη νέα της ηγεσία, στο Κινηματοθέατρο ''Παλάς'', παρουσία Υπουργών και σημαινόντων προσώπων του

[228] Βλ. σχετικά: *Νέα Ελλάς*, 25/3/1941, Αρ. Φ.: 534, στο: *Πολεμικός Τύπος*, τ. 7, *Ασύρματος*, 25/3/1941, Αρ. Φ.: 644, *Εστία*, 25/3/1941, Αρ. Φ.: 18130, *Έθνος*, 25/3/1941, Αρ. Φ.: 9493, *Πρωία,* 25/3/1941, Αρ. Φ.: 16-144.

[229] *Ακρόπολις,* 24/3/1941, Αρ. Φ.: 4366.

[230] *Νέα Ελλάς* (ό.π., σημ. 228).

καθεστώτος[231]. Η συμβολική σημασία της ομιλίας ενός Πρωθυπουργού που δεν είναι στη συνείδηση πολλών ακόμα ‘’Κυβερνήτης’’ εφάμιλλος του Μεταξά κι είχε αμφισβητηθεί από την οργάνωση είναι σημαντική, τις ίδιες στιγμές που τα Βαλκάνια ετοιμάζονται να ‘’πάρουν φωτιά’’ όπως θα εξετάσουμε λίγο παρακάτω, οι υπόγειες εντάσεις πληθαίνουν και οι διπλωμάτες κρίνουν πως ‘’ο Κορυζής [είναι] ανύπαρχτος’’[232].

Εκκινώντας την ομιλία, ο Αλ. Κορυζής κρίνει τον αγώνα του 1821 ως ‘’έργον ημιθέων’’, για να το συγκρίνει αμέσως με τους ‘’σημερινούς μας ημίθεους στα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας’’. Ο διπολισμός αυτός, της αναφοράς στο ένδοξο παρελθόν και τους ηρωισμούς του Έθνους, για να φωτιστούν και να τονιστούν το παρόν κι οι μάχες του θα διατρέχει όλη του την ομιλία που είναι δομημένη όχι με ρητορική δεινότητα εθνεγέρτη πολιτικού, αλλά περισσότερο με ύφος καλλιεργημένου διανοητή. ‘’Βουβός από κατάπληξι και θαυμασμό στέκει ο μελετητής, ακόμα κι αυτός που θα πίστευε απέραντες τις ανθρώπινες δυνατότητες, όταν ακουμπά επάνω εις τα πραγματικά στοιχεία’’ θα δηλώσει, περισσότερο σαν πνευματικός παρά σαν πολιτικός ταγός. Κι αυτά τα ‘’στοιχεία’’ έχουν να κάνουν με το άνισο του ελληνικού αγώνα της περιόδου της Επανάστασης κόντρα σε μια ισχυρότατη Αυτοκρατορία, όπως θα τονίσει εν συνεχεία, με σαφέστατες τις αναλογίες με τον συγκαιρινό του πόλεμο, όπως αποδεικνύουν και οι αναφορές του για την ‘’πεσμένη’’ και ‘’φοβισμένη’’ Ευρώπη του τότε που συμπεριφερόταν σαν να ‘’ξέχασε για πάντα τις υψηλότερες αξίες του πολιτισμού της’’, με την ίδια ήπειρο 120 χρόνια αργότερα να επαναλαμβάνει παραπλήσια λάθη.

Ως αιτία της τελικής ελληνικής επικράτησης θέτει, με ένα καθαρά συναισθηματικό επιχείρημα που δεν στέκει λογικά αλλά δικαιολογείται λόγω της

---

[231] Αναλυτικά ο λόγος του Κορυζή στο έντυπο: *Νέα Ελλάς* (ό.π., σημ. 228). Από εκεί θα προέρχονται στο εξής τα χωρία της ομιλίας που θα παραθέσουμε. Ένα βουβό πεντάλεπτο φιλμ της ομιλίας του Κορυζή από τα ‘’Επίκαιρα’’ της εποχής φυλάσσεται και στην ταινιοθήκη της Ελλάδος, βλ. τη διαδικτυακή του απλή καταγραφή: ‘’Εορτασμός 25ης Μαρτίου 1941. Ομιλία Αλέξανδρου Κορυζή’’, στο: <http://tainiothiki.gr/v2/filmography/view/2/2572> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 19/11/2020). (προφανώς η μη δυνατότητα προσπέλασής του δεν μας επιτρέπει να το συμπεριλάβουμε στις πρωτογενείς πηγές της Βιβλιογραφίας της παρούσας μελέτης).

[232] *Σεφέρης 2* (ό.π., σημ. 85), τ. Α΄, σ. 24.

σκοπιμότητας της περίστασης, όχι προφανώς τη Ναυμαχία του Ναυαρίνου που ανέτρεψε τη φθίνουσα πορεία της Επανάστασης, αλλά την ελληνική ‘’ΨΥΧΗ’’[233] που φέρει ‘’την πνοήν του θείου’’ και κάνει ‘’τα αδύνατα δυνατά’’. Τα συνειδητά λογικά άλματά του δεν σταματούν εκεί, μιας και –εκτός της αναμενόμενης τετραυγουστιανής διάκρισης αρχαίου, βυζαντινού και ‘’τρίτου ελληνικού πολιτισμού’’[234]- προβαίνει και σε ένα σχήμα για το 1821 που συμπεριλαμβάνει, με άξονα τον πόθο για την ελευθερία και μόνο, σε έναν ισότιμο παραδειγματικό άξονα τα Ορλωφικά που έλαβαν χώρα μισό αιώνα πριν σε εντελώς διαφορετικές κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες κι από σύγχρονους μελετητές αμφισβητείται ανοιχτά ακόμα και ο ορισμός τους ως ελληνικής εθνικής επανάστασης[235], τον οραματιστή ενός υπερεθνικού βαλκανικού κράτους του 18ου αιώνα Ρήγα Φεραίο[236] και τις αντιπαραθετικές προσωπικότητες των Αδαμάντιου Κοραή και Ιωάννη

[233] Με κεφαλαία στο έντυπο, επομένως έτσι θα δόθηκε κι από το σχετικό γραφείο αρμόδιο για θέματα Προπαγάνδας ώστε να αναπαραχθεί.

[234] Για την ιδέα του ‘’Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού’’ κι εν γένει τα προτάγματα του μεταξικού καθεστώτος, βλ. και εδώ: Πλουμίδης 2, στο: *Χατζηβασιλείου* (επιμ.) (ό.π., σημ. 4), σσ. 64-74.

[235] Βλ. τη σχετική συζήτηση και τις αντεγκλίσεις στο: Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος, ‘’Τα ορλωφικά δεν ήταν εθνική επανάσταση’’, *Η Καθημερινή*, 2/9/2007, στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/296696/ta-orlofika-den-itan-ethniki-epanastasi/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

[236] ‘’Τα βαλκανικά σύνορα και το όραμα του Ρήγα για την Ανατολική Πολιτεία’’, 26/2/2009, στο: << http://historyreport.gr/index.php/%CE%A3%CF%84%CE%B1-%CE%BD%CE%B5%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1/%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE-%CE%98%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/1116-%CE%A4%CE%B1-%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%BF%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CF%8C%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%A1%CE%AE%CE%B3%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1>> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

Καποδίστρια[237], σε μια προσπάθεια δόμησης μιας κοινής εθνικής συνεκτικής αφήγησης στο δόγμα μιας συνέχειας που συνενώνει και περικλείει τα αντίθετα, ασφαλώς τοποθετημένα στα πλαίσια που το καθεστώς θα υποδείξει. Για επίρρωση των ανωτέρω θα επιλέξει να απαγγείλει κι ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από τις Ωδές του Ανδρέα Κάλβου[238], ποιητή που επίσης αρχικά δεν είχε συνδεθεί με την Επανάσταση αλλά ‘’ανακαλύφθηκε’’ κι ενσωματώθηκε στο εθνικό αφήγημα δεκαετίες αργότερα[239].

Εξαιρετικό ενδιαφέρον, τώρα, παρουσιάζει, το σημείο της ομιλίας που αναφέρεται στο Φιλελληνισμό και στο δόγμα των εθνοτήτων, με ξεκάθαρες αιχμές για τους ‘’Συμμάχους’’ και τις ευθύνες που οφείλουν να αναλάβουν. Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι η αναφορά του στην οικονομική και πολεμική ενίσχυση του τότε από το εξωτερικό, με την ελπίδα προφανώς να φτάσει και σε ‘’ώτα’’ βρετανικά –ή και αμερικανικά ακόμα- εκτός αιθούσης. Στην ενότητα αυτή της ομιλίας του, ο Αλέξανδρος Κορυζής υμνεί το θάνατο του Λόρδου Βύρωνα ως αποκορύφωση του φιλελληνισμού[240], σε μια εποχή που ο αγώνας των Ελλήνων ενέπνευσε την Ευρώπη σε τέτοιο βαθμό, ώστε ‘’η ποίηση να τραγουδά τους Έλληνας με τους υψηλοτέρους στίχους της’’, σύμφωνα με τον Πρωθυπουργό. Ο αγώνας του 1821 και με τον διεθνή συμβολισμό που πλέον εκπέμπει καθίσταται εντέλει για τον Κορυζή η πηγή του κινήματος όλων των Εθνών παγκοσμίως, πραγμάτωση στο πρακτικό πεδίο του

---

[237] Βλ.: Σωτήριος Φουρνάρος – Ανδρέας Κούκος: ‘’ Κοραής και Καποδίστριας: Σύγκρουση δύο Κόσμων;’’, 24/9/2015, στο: <https://www.blod.gr/lectures/korais-kai-kapodistrias-sygkrousi-dyo-kosmon/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

[238] Ολοκληρωμένη έκδοση αναφοράς για τις *Ωδές* του Κάλβου η: Ανδρέας Κάλβος, Filippomaria Pontani (επιμ.), *Ωδαί,* Πρόλογος: Κ. Θ. Δημαράς, Ίκαρος, Αθήνα, 2000.

[239] Με βασικό άξονα σ’ αυτή την ‘’επανανακάλυψη’’ τον Κωστή Παλαμά, βλ.: ‘’Η γλώσσα ως κριτήριο διαμόρφωσης του λογοτεχνικού κανόνα’’, στο: << https://selidodeiktes.greek-language.gr/lemmas/1505/1467>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

[240] Βλ. σχετικά: Πάνος Τριγάζης, ‘’Πριν 190 χρόνια: Ο θάνατος του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι’’, *Η Αυγή,* 18/4/2014, στο: <https://www.avgi.gr/tehnes/93484_o-thanatos-toy-lordoy-byrona-sto-mesologgi?amp>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020), Isaiah Berlin, Henry Hardy (επιμ.), *Οι ρίζες του Ρομαντισμού,* μτφρ.: Γιάννης Παπαδημητρίου, εκδ. Scipta, Αθήνα, 2000 , σ. 37 (ως προς την καλλιτεχνική συνεισφορά του στο ρομαντικό κοσμοείδωλο).

‘’δόγματος των εθνοτήτων’’ που πρωτύτερα ήταν απλά ‘’ωχρά διατυπωμένον στο βιβλίον της Στάελ για την Γερμανίαν’’. Επιλέγοντας να αναφερθεί στη βασικότατη εκπρόσωπο του Ρομαντισμού που πρωτοπαρουσίασε στη Γαλλία τις εθνικές γερμανικές αξίες περί ‘’αγάπης, ιπποτισμού, θρησκείας’’[241] και καθόρισε, μαζί με μια νέα αισθητική[242], και τις γραμμές της μετέπειτα εθνικής αφύπνισης του Ρομαντικού 19ου αιώνα[243], ο ομιλητής λειτουργεί σε διπλό επίπεδο: αφενός μεγεθύνει το διεθνή ρόλο της Ελλάδας για να τονίσει το φρόνημά της και κατ’ επέκταση τη δυναμική του στρατού και τη δικαίωση της ανάλυσης του τετραυγουστιανού οικοδομήματος κι αφετέρου φέρνει τη Γερμανία του σήμερα προ των ευθυνών της εν συγκρίσει με τις αξίες που μεταλαμπάδευσε στην ανθρωπότητα και τώρα πρώτη εκείνη προδίδει, ετοιμαζόμενη να εμπλέξει και την Ελλάδα στο παγκόσμιο χάος.

Κλείνοντας την ομιλία, δεν παραλείπει προφανώς να πλέξει το εγκώμιο της ΕΟΝ, ‘’ανανεώνοντας επίσημα το ηθικό συμβόλαιο που έχουμε συνάψει (…) με την Ελληνική Νεολαία’’, αναφέροντας χαρακτηριστικά τα όσα είχαν προηγηθεί επί Μεταξά, αλλά αφήνοντας κι ένα παράθυρο στο μέλλον. Τους καλεί, μάλιστα, στους καθιερωμένους ‘’όρκους σε ιδανικά’’ που του δίνουν στο τέλος παραπλήσιων εκδηλώσεων υπό τη μορφή ερωταποκρίσεων, να συνεχίσουν την Ιδέα που το καθεστώς φέρει ‘’όχι μόνο ως κράτος’’, απόδειξη πως ενδεχομένως η θύελλα που ήταν έτοιμη να ξεσπάσει πολύ σύντομα να ανέτρεπε κάθε ισορροπία. Η Νεολαία – που της ‘’μέλλονταν να ζήσει αιώνια’’, αλλά τριάντα πέντε ημέρες αργότερα θα διαλυόταν διαπαντός- θα ζητωκραυγάσει το όνομά του, με τον Κορυζή να έχει κερδίσει τη μάχη της εμπιστοσύνης και της πίστης της, στην πιο ‘’προσωπική’’ δική του ομιλία και αναμφίβολα στη δυνατότερη στιγμή της ως τότε Πρωθυπουργίας του,

[241] Βλ. σχετικά: *Berlin* (ό.π., σημ. 240), σσ. 36, 45.

[242] Martin Travers, Τάκης Καγιαλής (επιμ.), *Εισαγωγή στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: Από το Ρομαντισμό ως το Μεταμοντέρνο,* μτφρ.: Ιωάννα Ναούμ – Μαρία Παπαηλιάδη, Βιβλιοάραμα, Αθήνα, 2005, σσ. 54-55.

[243] Havier Darcos, La morale politique de Germaine de Staël, 14/11/2016, στο: << https://academiesciencesmoralesetpolitiques.fr/2016/11/14/la-morale-politique-de-germaine-de-stael/>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020). Βλ. και την προμετωπίδα της παρούσας μελέτης που δηλοί πως ‘’Ένα Έθνος δεν έχει Χαρακτήρα [=ξεχωριστό ειδοποιό χαρακτηριστικό] παρά μόνο όταν είναι ελεύθερο’’.

σε μια ομιλία διατυπωμένη με το ξεχωριστό του ύφος και με εμφανή τον αγώνα αυτή τη φορά να κινηθεί ένα βήμα παραπέρα από το μεταξικό παράδειγμα. Η ‘’στιγμή’’, ωστόσο, παρέρχεται άμεσα και ανεπιστρεπτί κι –όσο κι αν ο Έλληνας Πρωθυπουργός θα λαμβάνει για τις επόμενες ημέρες τα συγχαρητήρια συλλόγων για τα όσα δήλωσε[244]- η ώρα του πολέμου πλέον έχει φτάσει για τα καλά στα Βαλκάνια, όπως μαρτυρούν και τα παράλληλα με την ομιλία του Κορυζή τεκταινόμενα στη γειτονική Γιουγκοσλαβία.

[244] Βλ. ενδεικτικά: *Πρωία*, 30/3/1941, Αρ. Φ.: 16-149. Τα συγχαρητήρια συλλόγων κι επιτροπών για την ανάληψη των καθηκόντων στον Τύπο αντικαθίστανται τώρα κατά κανόνα από συγχαρητήρια για την ομιλία της επετείου, ώστε εντέλει να μεταβληθούν για λίγες ημέρες κατά τον Απρίλιο σε συγχαρητήρια για το δεύτερο ‘’ΟΧΙ’’ στους Γερμανούς, όπως θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

ζ) Από το πραξικόπημα στη Γιουγκοσλαβία στη Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα

i) Οι εξελίξεις στη Γιουγκοσλαβία και ο απόηχός τους

Όσο ο Έλληνας Πρωθυπουργός εξαίρει τον αγώνα του '21, οι διαπραγματεύσεις της Γιουγκοσλαβίας με τη Γερμανία εντείνονται ιδιαίτερα και ανήμερα της 25ης Μαρτίου ο Πρωθυπουργός Ντ. Τσβέτκοβιτς υπό τη σύμφωνη γνώμη του Βασιλιά της χώρας Παύλου ταξιδεύει στη Βιέννη, όπου και υπογράφει επίσημα την ένταξη της χώρας στον Άξονα[245]. Οι παραπλήσιοι όροι με την ένταξη της Βουλγαρίας (καμία συμμετοχή του στρατού σε εκστρατείες, απλή διέλευση των ναζιστικών στρατευμάτων) και η μυστική συμφωνία για απόδοση της κομβικής γεωγραφικά πόλης της Θεσσαλονίκης στη γιουγκοσλαβική πλευρά φαίνεται πως γέρνουν τη ζυγαριά υπέρ της απόφασης. Τόσο στην Ελλάδα και τον Τύπο της που απλά περιγράφει σαστισμένος τα γεγονότα[246] όσο και στο εσωτερικό της γειτονικής χώρας, ειδικά στο κυρίαρχο σερβικό στοιχείο, επικρατεί μια έντονη αμηχανία την πρώτη ημέρα μετά την ανακοίνωση της προσχώρησης, ώσπου τη νύχτα της 26ης προς την 27η Μαρτίου οι τάσεις που απελευθερώνονται από την κίνηση αυτή αντεπιτίθενται και η κατάσταση αλλάζει.

Το βράδυ εκείνο εκδηλώνεται στο Βελιγράδι στρατιωτικό πραξικόπημα εναντίον του Βασιλιά και της Κυβέρνησης[247], το οποίο παίρνει άμεσα την εξουσία, υποχρεώνοντας τον Πρωθυπουργό και την αντιπροσωπεία που υπέγραψαν την ένταξη

---

[245] Για την ένταξη της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα, βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 379, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 17-18, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 243-46, *Βλάχος 2*, (ό.π., σημ. 104).

[246] Σε μικρές στήλες κατά κανόνα στην πίσω σελίδα σε όλα τα έντυπα της 25ης και της 26ης Μαρτίου 1941. Ως τότε και καθ' όλη τη διάρκεια του Μαρτίου επέμενε έντονα και αδιάκοπα υπέρ της διηνεκούς γιουγκοσλαβικής ουδετερότητας. Από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, φαίνεται πως είχε επηρεαστεί ακόμα και ο Γιώργος Σεφέρης που φαίνεται να πιστεύει λίγες ημέρες νωρίτερα πως η Γιουγκοσλαβία δεν θα ενταχθεί τελικά στον Άξονα, βλ.: *Σεφέρης 1* (ό.π, σημ. 75), σ. 40.

[247] Για το πραξικόπημα, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 381 (και σ. 384 για το πώς εκτελέστηκε), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 18, *Βλάχος 2* (ό.π., σημ. 104), *Χρονόπουλος* (ό.π.., σημ. 24), σ. 38.

της χώρας στον Άξονα να μην αποβιβαστούν από το αεροπλάνο της επιστροφής κι εκθρονίζοντας τον Παύλο προς όφελος του ανεψιού του κι ανηλίκου ακόμα Πέτρου Β΄ Καραγεώργεβιτς, ο οποίος και ανέρχεται στο θρόνο. Η παλλαϊκή ομοθυμία του σερβικού ιδίως κομματιού του κράτους και οι θετικές στο πραξικόπημα αντιδράσεις αποδεικνύουν πόσο αντίθετη με το κοινό αίσθημα υπήρξε η απόφαση ένταξης στη συμμαχία, ενώ ιδιαίτερη είναι και η ανακούφιση του ελληνικού λαού, με δεδομένες και τις ιδιαίτερες σχέσεις με την ‘’ομόδοξη’’ Σερβία, αίσθηση που αποτυπώνεται και σε θετικές εκδηλώσεις συμπαράστασης, όπως στο Γιουγκοσλαβικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης[248]. Χαράς Ευαγγέλια προφανώς και για τον ελληνικό Τύπο αποτελεί η εξέλιξη κι οι εφημερίδες των επόμενων ημερών προβαίνουν σε μια πλειοδοσία φιλογιουγκοσλαβικών και φιλοσερβικών αισθημάτων, με σειρά αφιερωμάτων αλλά και αποστολής ανταποκριτών στη γιουγκοσλαβική πρωτεύουσα. Έτσι, διαβάζουμε να γίνεται λόγος για ‘’θρίαμβο της Επαναστάσεως’’ των ‘’Αδερφών Γιουγκοσλάβων’’[249], για ‘’δρόμο της εθνικής των τιμής’’[250], για ‘’αληθινό στέφανο’’ του ‘’ενδόξου ηρωικού σερβικού στρατού’’[251], για πράξη ‘’αντάξια του παρελθόντος και των παραδόσεων’’ της χώρας[252], για ‘’διάσωση της τιμής στρατού και λαού’’[253], ενώ εκτενή ρεπορτάζ φιλοξενούν και οι υπόλοιπες, πιο ψύχραιμες εφημερίδες[254].

Το γιουγκοσλαβικό πραξικόπημα σαφώς και πραγματοποιείται εν γνώσει –αν όχι κι υπό την υπόθαλψη- των Βρετανών κι εκ πρώτης όψεως εξυπηρετεί τα

---

[248] *Ελληνικόν Μέλλον*, 28/3/1941, Αρ. Φ.: 3058, στο: *Πολεμικός Τύπος*, τ. 7.

[249] *Ακρόπολις*, 27/3/1941, Αρ. Φ.: 4369. Πρωτοσέλιδα από το ίδιο έντυπο για το θέμα και στις 28 και 29 του μηνός.

[250] *Ελληνικόν Μέλλον*, (ό.π., σημ. 248).

[251] *Βραδυνή*, 27/3/1941, Αρ. Φ.: 6518.

[252] *Η Νίκη*, 29/3/1941, Αρ. Φ.: 16.

[253] *Εστία*, 27/3/1941, Αρ. Φ.: 18132.

[254] Σχετικά πρωτοσέλιδα κι αφιερώματα συναντάμε και στο *Έθνος*, τον *Ασύρματο* την *Πρωία* και τη *Μακεδονία.*

συμφέροντά τους στη Βαλκανική, λειτουργώντας ως μοχλός ανάσχεσης του γερμανικού παράγγοντα[255]. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ήντεν και ο Ντηλ επανέρχονται στην Ελλάδα στο τέλος του Μαρτίου[256] κι έχουν συνάντηση με τους Γεώργιο-Κορυζή-Παπάγο, όχι φυσικά με σκοπό ‘’την παρεμπόδιση επεκτάσεως του πολέμου’’ στα Βαλκάνια όπως γράφουν οι εφημερίδες[257] που αφιερώνουν λίγες στήλες μόνο στο γεγονός εν αντιθέσει με τη μεγαλοπρεπή τους επίσκεψη λίγες εβδομάδες πριν, αλλά με στόχευση την κοινή δράση με τη Γιουγκοσλαβία στο προσεχές διάστημα. Καταβάλλεται, μάλιστα, και προσπάθεια εύρεσης δυνατοτήτων για κοινές στρατιωτικές ενέργειες Ελλάδας – Γιουγκοσλαβίας[258], με τις συζητήσεις να αφορούν ακόμα και πιθανή γιουγκοσλαβική συνδρομή στο αλβανικό μέτωπο, ενώ γίνεται εμφανές πως η πολιτική μεταβολή στη βαλκανική χώρα υπερτιμάται σε τεράστιο βαθμό από τους Συμμάχους -που ψάχνουν απεγνωσμένα εναλλακτικές λύσεις μπροστά στην επερχόμενη υποχώρησή τους από τη χερσόνησο-, καθώς εντέλει μακροπρόθεσμα αποδεικνύεται πως περισσότερο έβλαψε παρά ωφέλησε τη στρατηγική τους[259].

Κι αυτό συμβαίνει διότι, ακόμα και μετά την εγκαθίδρυση της νέας κατάστασης στη χώρα, η Γιουγκοσλαβία παλινδρομεί κι ισορροπεί εκ νέου σε ‘’δύο βάρκες’’, παλεύοντας από τη μία να ελέγξει τις εθνοτικές της αντιθέσεις και διαφορές μέχρι να σχηματίσει νέα Κυβέρνηση και προσπαθώντας από την άλλη σπασμωδικά είτε να στραφεί προς τους Συμμάχους αλλά ακόμα και τη σοβιετική πλευρά για στήριξη είτε ακόμα και να βεβαιώσει τον Άξονα πως οι συμφωνίες θα τηρηθούν[260], δυσχεραίνοντας σημαντικά το έργο της κοινής στρατηγικής και προετοιμασίας με την ελληνική πλευρά. Από τις αιφνίδιες μεταλλάξεις του νέου καθεστώτος δεν πείθεται,

[255] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 377-79.

[256] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 401.

[257] Βλ. επ’ αυτού: *Ακρόπολις*, 1/4/1941, Αρ. Φ.: 4374, *Βραδυνή,* 31/3/1941, Αρ. Φ.: 6522.

[258] ‘’*The German Campaigns(…)’’*, (ό.π., σημ. 21), part 3.

[259] Βλ.: *Βλάχος 2* (ό.π., σημ. 104), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 378-79, 386-87.

[260] Βλ. επ’ αυτού: *Βλάχος 2*, (ό.π., σημ. 104), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 394, 397-98.

πάντως, διόλου ο Γερμανός δικτάτορας Αδόλφος Χίτλερ που εξοργίζεται από το πραξικόπημα, αποσύρει τους διπλωμάτες του από τη χώρα και δεσμεύεται να συντρίψει στρατιωτικά και τη Γιουγκοσλαβία στην επερχόμενη εκστρατεία του, δίχως καν, μάλιστα, το σχετικό τελεσίγραφο και προειδοποίηση[261]. Είναι πλέον κάτι παραπάνω από προφανές πως η έναρξη της ‘’Επιχείρησης Μαρίτα’’ είναι ζήτημα ελάχιστων ημερών και ο Έλληνας Πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής θα κληθεί να λάβει τη σημαντικότερη απόφαση ολόκληρης της ζωής του.

[261] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 387-88, 390, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 282.

ii)Η ναζιστική εισβολή και το ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’

Έως και την τελευταία στιγμή πριν τη γερμανική επίθεση και κατά την 5η Απριλίου του 1941 –που συγκέντρωνε μέχρι την τελευταία ώρα αρκετές πιθανότητες να ήταν εκείνη εντέλει η ημέρα έναρξης της επιχείριση[262]- ο Έλληνας Πρωθυπουργός ασκεί τυπικά τα καθήκοντά του, δίνοντας την ψευδαίσθηση της ομαλότητας. Μάλιστα η τελευταία του δήλωση πριν τη νέα εμπλοκή είχε να κάνει με τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας που εκ των πραγμάτων είχαν ατονήσει λόγω του πολέμου κι ο Κορυζής δεσμευόταν πως ‘’παρακολουθεί προσωπικώς’’ το ζήτημα[263]. Οι εξελίξεις, ωστόσο, δεν του επιτρέπουν να δράσει ούτε προς αυτή την κατεύθυνση, μιας και ο Χίτλερ εμφανίζεται αποφασισμένος να απομακρύνει άμεσα τους Βρετανούς από τα Βαλκάνια, έχοντας ήδη ξεκινήσει από τα τέλη Μαρτίου μεμονωμένες επιθέσεις σε τμήματα του βρετανικού ναυτικού στο Αιγαίο και το Ιόνιο[264]. Καλώντας τον ιταλικό στρατό να μην επιτεθεί παράλληλα στο αλβανικό μέτωπο όσο η Γερμανία κινούνταν επιθετικά[265], δείγμα της παντελούς έλλειψης εμπιστοσύνης προς το βασικό του σύμμαχο, ο Αδόλφος Χίτλερ και οι Στρατηγοί του ενεργοποιούσαν πλέον το από μηνών προσχεδιασθέν σχέδιο[266], έστω και με τη γιουγκοσλαβική εμπλοκή του.

Τα ξημερώματα, οπότε, της 6ης Απριλίου, ο Γερμανός Πρέσβης φον Έρμπαχ, ο οποίος από το Νοέμβριο του 1940 με μυστική του έκθεση προς την Κυβέρνησή του θεωρούσε δεδομένο ένα νέο ‘’ΟΧΙ’’ σε τυχόν γερμανικό τελεσίγραφο[267], επισκέπτεται τον Κορυζή στην κατοικία του στην κεντρική οδό των Αθηνών

[262] *Higham,* (ό.π., σημ. 24), σ. 163.

[263] *Μακεδονία*, 6/4/1941, Αρ. Φ.: 11195.

[264] *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 140.

[265] *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 42.

[266] Γενικότερα για τις βλέψεις της ‘’Επιχείρισης Μαρίτα’’, βλ.: *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 277-79.

[267] *Παπακωνσταντίνου*, (ό.π., σημ. 10), σσ. 141-43.

Βασιλίσσης Σοφίας, όπου ο Έλληνας Πρωθυπουργός βρισκόταν κλινήρης εξαιτίας ασθένειας[268]. Με διακοίνωση (νότα) που του παραδίδει κι όχι με τελεσίγραφο όπως ο Ιταλός Γκράτσι έξι μήνες πριν στο Μεταξά, ενημερώνει απλώς πως μισή ώρα αργότερα τα ναζιστικά στρατεύματα θα διαβούν τα ελληνικά σύνορα, ώστε να απομακρύνουν από τη χώρα τις βρετανικές δυνάμεις, συντρίβοντας, παράλληλα, κάθε αντίσταση που θα συναντήσουν. Δικαιώνοντας την επιλογή του Βασιλιά στο πρόσωπό του και τιμώντας τις συμμαχίες της χώρας που ηγείται, ο Αλέξανδρος Κορυζής δηλώνει πως η Ελλάδα θα αμυνθεί με όλες της τις δυνάμεις, στεκόμενος ισότιμα πλάι στο μεταξικό του πρότυπο με το ιδιότυπο αυτό ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’[269], παρόλο που δεν είχε πρακτικά τη δυνατότητα να επηρεάσει τη γερμανική στάση και η όλη επιχείρηση ήταν ήδη δρομολογημένη. Αμέσως μετά, επισκέπτεται τον ανώτατο άρχοντα της χώρας, Γεώργιο Β΄, ενημερώνοντάς τον για την εξέλιξη[270] και κατόπιν μεταφέρει τα νέα στο Υπουργικό Συμβούλιο, όπου γίνεται ασμένως αποδεκτός κι η στάση του χαιρετίζεται ομόφωνα [271] . Στην κυβερνητική ανακοίνωση που συντάσσεται, γίνεται ρητή αναφορά στις αντιστοιχίες με το ιταλικό τελεσίγραφο της 28ης Οκτωβρίου του 1940 και την ανάγκη να σταθεί η χώρα στο ίδιο ύψος, ενώ ενδιαφέρον προξενεί η επίκληση, εκτός φυσικά από τις έννοιες της ‘’πατρίδας’’ και

[268] *Γιαννόπουλος*, (ό.π., σημ. 24), σ. 130.

[269] Για την επίσκεψη Έρμπαχ και το λεγόμενο ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’ του Κορυζή, βλ. συγκριτικά: Δρακόπουλος στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.),* σ. 179, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 436-37, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 43-44, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 275-76, *Βερέμης* (ό.π, σημ. 4), σσ. 129-32, ‘’Γ. Καρμαδούκης- Ο Αλέξανδρος Κοριζής και το δεύτερο ΟΧΙ’’, *Εκπομπή Όπερ Έδει Ποιήσαι*, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=JkA0-XBiNh8&ab_channel=%CE%93%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%8D%CE%BA%CE%B7%CF%82> (ημ. τελευτ. ανάκτ.; 19/11/2020), ‘’Ελληνογερμανικός Πόλεμος: 1941-44’’, *Υπουργείο Εθνικής Αμύνης,* Παραγωγή: 1993-94, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=wJg5vBURZmE&ab_channel=ChaniaCreteByNikos>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 19/11/2020).

[270] Βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 44, *Βερέμης* (ό.π, σημ. 4), σ. 134.

[271] Βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 44, *Βερέμης* (ό.π, σημ. 4), σσ. 134-35.

του ‘’Θεού’’, και στη ‘’βοήθεια των γενναίων και μεγάλων Συμμάχων μας’’[272], επιδιώκοντας να καταδείξει πως αυτή τη φορά η χώρα εκκινεί από διαφορετική αφετηρία τον αγώνα της δεδομένης της βρετανικής ενίσχυσης, όσο κι αν κατά βάθος υπήρχε η επίγνωση πως η αφετηρία αυτή ήταν εκ προοιμίου ναρκοθετημένη και η ενίσχυση που διαφημίζεται αποτέλεσε εντέλει την αφορμή (ή έστω την επίφαση) της ναζιστικής επίθεσης.

Ο αθηναϊκός λαός, τώρα, χαιρετίζει την απόφαση, επευφημώντας στους δρόμους τους Γεώργιο, Κορυζή και διάδοχο Παύλο[273], ενώ ο Τύπος προβαίνει σε ένα κρεσέντο πατριωτισμού και υπερβολών που έμελλε ταχύτατα να αποδειχθούν κενά γράμματα. Μεγάλη έκταση και σημασία δίδεται στη βρετανική βοήθεια, με το αναγνωστικό κοινό να ενημερώνεται για την υποτιθέμενη ‘’πλήρη βρετανική στρατιά [που] βρίσκεται εν Ελλάδι’’[274], να λαμβάνει τη βρετανική διαβεβαίωση πως ‘’δεν είμεθα ανέτοιμοι’’[275] κι ενίοτε να διαβάζει και προβλέψεις για την έκβαση της αναμέτρησης που αγγίζουν τα όρια της εξωφρενικής υπερβολής, όπως για παράδειγμα όταν γίνεται λόγος περί ‘’ευζωνικών αποσπασμάτων’’ που σύντομα θα φτάσουν ‘’μέχρι την Πύλη του Βραδεμβούργου’’[276]. Η μορφή του Κορυζή και οι εξελίξεις των πρώτων πρωινών ωρών της 6ης Απριλίου προβάλλονται σε περίοπτη θέση[277], ενώ εξαρχής οι εφημερίδες καθιερώνουν τον όρο ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’[278],

---

[272] Βλ. σχετικά: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 135-36, *Ελληνικόν Μέλλον*, 7/4/1941, Αρ. Φ.: 3067, στο: *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8.

[273] *Ακρόπολις*, 7/4/1941, Αρ. Φ.: 4380. Ανάλογες εκδηλώσεις ενθουσιασμού λαμβάνουν χώρα και στη Θεσσαλονίκη, αλλά και σε μικρότερες ελληνικές πόλεις.

[274] *Ακρόπολις* (ό.π., σημ. 273).

[275] *Βραδυνή*, 6/4/1941, Αρ. Φ.: 6528.

[276] *Εστία*, 6/4/1941, Αρ. Φ.: 18142.

[277] Βλ.: *Ασύρματος*, 6/4/1941, Αρ. Φ.: 656, *Πρωία*, 7/4/1941, Αρ. Φ.: 16-157.

[278] *Βραδυνή* (ό.π., σημ. 275). Μάλιστα το ιδιότυπο δεύτερο ‘’ΟΧΙ’’ του Κορυζή προβάλλεται ισότιμα μ’ εκείνο του Μεταξά.

περιγράφοντας την άκαμπτη στάση του Έλληνα Πρωθυπουργού στις ναζιστικές αιτιάσεις. Το πόσο κούφια καθίστανται τα παραπάνω μεγαλεπήβολα συνθήματα περί ελληνικής προέλασης αποδεικνύεται ήδη από το γεγονός πως το φύλλο της 7ης Απριλίου της εφημερίδας Μακεδονία που πληροφορεί για τη νέα πολεμική εμπλοκή[279] θα είναι και το τελευταίο της, μιας και την επόμενη νύχτα οι Γερμανοί θα βρίσκονται ήδη εντός της Θεσσαλονίκης όπως θα εξετάσουμε ακολούθως.

Με την Κυβέρνηση να θέτει με την κήρυξη του πολέμου τους Γερμανούς υπηκόους που διαβιούν στη χώρα υπό περιορισμό[280] και την Αργεντινή να αναλαμβάνει τη διπλωματική εκπροσώπηση της εμπόλεμης Ελλάδας στο Βερολίνο[281], γίνεται προφανές πως ανοίγει ένα εντελώς νέο κεφάλαιο τόσο στη νεότερη ελληνική Ιστορία όσο και στην ίδια την περίοδο της Πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή, ένα κεφάλαιο, ωστόσο, που -εξαιτίας των λαθών και των ταλαντεύσεων του προηγούμενου διαστήματος- ήταν εκ προοιμίου καταδικασμένο να καταστεί εξαιρετικά βραχύβιο.

---

[279] *Μακεδονία*, 7/4/1941, Αρ. Φ.: 11196.

[280] *Καλλής 1*, τ. 7, (ό.π., σημ. 25).

[281] *Βραδυνή*, 7/4/1941, Αρ. Φ.: 6529.

η) Η ταχύτατη κατάρρευση

i) Η μάχη των οχυρών και η κατάληψη της Θεσσαλονίκης

Εξετάζοντας τα –εξαιρετικά παραγκωνισμένα- γεγονότα που άπτονται της γερμανικής επίθεσης στην Ελλάδα το διάστημα από τον Απρίλιο έως το Μάιο του 1941, παρατηρήσαμε πως τείνουν να αφεθούν εξολοκλήρου στο περιθώριο, με μοναδικές εξαιρέσεις τη Μάχη της Κρήτης που εκ των πραγμάτων βρίσκεται εκτός του ανύσματος της μελέτης μας, αλλά και της προγενέστερης Μάχης των οχυρών. Τα οχυρά της λεγόμενης ‘’Γραμμής Μεταξά’’, που ξεκίνησαν να κατασκευάζονται κατά μήκος της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου το 1936 κι επί του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, είχαν ως σκοπό την αποτροπή επίθεσης και εν ανάγκη την άμυνα από τη μεγάλη μεσοπολεμική αναθεωρητική δύναμη των Βαλκανίων, τη Βουλγαρία, που εξέφραζε ακόμα ξεκάθαρες αλυτρωτικές βλέψεις προς το χώρο του Αιγαίου[282]. Προς τα εκεί εφορμά, οπότε, μέσω του βουλγαρικού εδάφους, η 12η γερμανική στρατιά που φέρει το βάρος της επίθεσης[283], με τις ελληνικές κι αγγλικές δυνάμεις στην ευρύτερη περιοχή πλην της φρουράς των οχυρών να είναι ελάχιστες και διεσπαρμένες και τη βρετανική απόβαση να μην έχει καν ακόμα ολοκληρωθεί[284].

Η άμυνα των οχυρών και ιδίως του Ρούπελ στην περιοχή των Σερρών τις τρεις πρώτες εκείνες ημέρες υπήρξε σθεναρή, με τα περισσότερα εξ αυτών να μην πέφτουν

---

[282] Ως προς τη ‘’Γραμμή Μεταξά’’, βλ: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 412, *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4), σ. 212, *Κωστής*, (ό.π., σημ. 12), σ. 648, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 26-32, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, ‘’Εχθρός προ των πυλών: Η μάχη των οχυρών και η υπογραφή της συνθηκολόγησης στη Μακεδονία’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8, (στο εξής: Κολιόπουλος Ι. 2), ‘’Οχυρωματική γραμμή ΜΕΤΑΞΑ: 1936-41’’, στο: <<http://metaxasline.org/%CE%BF%CF%87%CF%85%CF%81%CE%BB%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AE/>> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020) [πρόκειται για σελίδα εστιασμένη στα οχυρά και τις μάχες τους, με πλούσιο συμπληρωματικό υλικό], ‘’Γραμμή Μεταξά – Το Ρούπελ’’, στο: <http://www.ioannismetaxas.gr/Varius/GrammiMetaxa.html> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

[283] Για τις δυνάμεις –κατά πολύ υπέρτερες των αντίστοιχων ελληνοβρετανικών- που περιείχε η στρατιά, βλ.: *Horner* (ό.π., σημ. 24), σσ. 39-40.

[284] *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 33-39.

ποτέ στη μάχη στα χέρια των αντιπάλων και με τον αγώνα των ελάχιστων αριθμητικά Ελλήνων υπερασπιστών τους κόντρα σε μια σαφώς πιο πολυάριθμη και πιο σύγχρονη στρατιά να έχει προ πολλού καταστεί τμήμα μιας ευρύτερης λαϊκής μυθολογίας[285], αν και κάποιες κινήσεις του εχθρού σε ορισμένα εξ αυτών κατέδειξαν πως η τεχνολογία τους γρήγορα ξεπεράστηκε, οι ελλείψεις ήταν μεγάλες και η τεράστια χρηματική επένδυση που είχε λάβει χώρα δεν δικαιώθηκε απόλυτα[286]. Η διείσδυση τις πρώτες δύο μέρες στην ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, εντούτοις, δεν πραγματοποιήθηκε από τα οχυρά, αλλά από το πέρασμα της περιοχής του Μπέλες που από το Μάρτιο είχε επισημανθεί από τους Βρετανούς ως το πλέον αδύναμο της αμυντικής γραμμής[287]. Στις 6 του μηνός οι Γερμανοί επιτίθενται στο Μπέλες και στις 8 στα Κρούσια, καταφέρνοντας να επεκτείνουν τις θέσεις τους έναντι του ολιγάριθμου ΤΣΑΜ (Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας)[288], εισερχόμενες, παράλληλα, και στη σχεδόν ανοχύρωτη Θράκη[289], καταλαμβάνοντας στις 8 του μηνός την Κομοτηνή και στις 9 την Αλεξανδρούπολη[290].

---

[285] Βλ. επ' αυτού: *Richter* (ό.π, σημ. 6), σσ. 439-453, *''Οχυρωματική γραμμή ΜΕΤΑΞΑ: 1936-41''* (ό.π., σημ. 282), *''Γραμμή Μεταξά – Το Ρούπελ''* (ό.π., σημ. 282), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 44-84, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 299-300, ''Η Μηχανή του Χρόνου – Η Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα – Η μάχη των οχυρών'', 4/4/2015, *NEPIT*, τώρα στο: <https://www.youtube.com/watch?v=SV6YehbqWqs&ab_channel=neritnetwork>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020), ''Εμείς οι Έλληνες, 8: Η γερμανική εισβολή (1941), *ΣΚΑΙ*, τώρα στο: <https://www.youtube.com/watch?v=Ix67O9MJ9eA&ab_channel=12POSEIDON12>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

[286] Βλ: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 82-84, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 464.

[287] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 423.

[288] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 441-42, 444, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 47, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 300.

[289] Για το φρόνημα και την ανθεκτικότητα της οποίας διαβάζαμε στις εφημερίδες καθ' όλη τη διάρκεια του Μαρτίου του 1941, με την πραγματικότητα να συνθλίβει εντός ελάχιστων ωρών τους τόνους της προπαγανδιστικής μελάνης που είχαν χυθεί.

[290] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 457-58, 460, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 80.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα στη συμμαχική στρατηγική, ωστόσο, υπήρξε η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας που δέχθηκε κι εκείνη την ίδια μέρα επίθεση από τις γερμανικές μονάδες και με την οποία, μάλιστα, είχε γίνει προσπάθεια ακόμα και για κοινή πολεμική δράση στο αλβανικό μέτωπο, όπου οι μάχες εξακολουθούσαν[291]. Η γειτονική χώρα, ωστόσο, δέσμια των εθνοτικών αντιφάσεων και του ελλειπέστατου σχεδιασμού της, κινείται δίχως ενιαίο αμυντικό πλάνο και καταρρέει σχεδόν ακαριαία[292], αδυνατώντας ακόμα και ελέγξει τη διείσδυση των εχθρικών δυνάμεων μέσω του εδάφους της. Έτσι, ο ναζιστικός στρατός εισέρχεται ταυτόχρονα και μέσω των γιουγκοσλαβικών συνόρων στο ελληνικό έδαφος από την περιοχή του Κιλκίς[293], περικυκλώνοντας ουσιαστικά τις δυνάμεις του ΤΣΑΜ που αγωνίζονταν ακόμα, καθώς και τη φρουρά των οχυρών που διατηρούσε κατά βάση τις θέσεις της. Με το δρόμο για τη Θεσσαλονίκη να έχει ανοίξει σχεδόν διάπλατα και με την πόλη πρακτικά σχεδόν αφύλακτη, το ΤΣΑΜ, αξιολογώντας τα δεδομένα, παίρνει την πρωτοβουλία να συνθηκολογήσει τη νύχτα της 8ης Απριλίου, με τα ναζιστικά στρατεύματα να εισχωρούν τα ξημερώματα της επομένης στη συμπρωτεύουσα[294], καταφέρνοντας μέσα σε ελάχιστες ώρες να πετύχουν τον πρώτο από τους βασικούς τους στόχους.

Ερευνώντας τις εφημερίδες των ημερών εκείνων, όπως και των αμέσως επόμενων που θα ακολουθήσουν, κατανοούμε από τη μία την αναγκαιότητα διατήρησης του φρονήματος, παρατηρούμε δε από την άλλη και τις συνεχείς ‘’ανώμαλες προσγειώσεις’’ στις οποίες αναγκάζονται να προβούν με τη διαρκή ελληνική υποχώρηση, έπειτα από μήνες συνεχών νικών και ταπείνωσης του

---

[291] *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 85-86.

[292] Βλ. συγκριτικά: Δρακόπουλος στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 179, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 441, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 47, ‘*’The German Campaigns(…)’’*, (ό.π., σημ. 21), part 2.

[293] *Richter* (ό.π, σημ. 6), σ. 462.

[294] Για τη συνθηκολόγηση του ΤΣΑΜ και την κατάληψη της πόλης της Θεσσαλονίκης, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 462-63, *Κωστής* (ό.π., σημ. 12), σ. 655, Βασιλική Λάζου, ‘’Οι τρεις συνθηκολογήσεις του Τσολάκογλου’’, *HotDoc History*, τ. 24, (ό.π., σημ. 12), σ. 42, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 86, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 302-04, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 138.

αντιπάλου, δείγμα του ότι πλέον η αποδεκατισμένη Ελλάδα καλείται να αντιμετωπίσει ένα στρατό σαφώς ανώτερο του ιταλικού και κατά πολύ υπέρτερό της αριθμητικά. Έτσι, ενώ στις 8 του μηνός βιάζονται να χρίσουν νικητές τους Έλληνες και τους Γιουγκοσλάβους χαρακτηρίζοντας τη γερμανική βαλκανική εκστρατεία ‘’αποτυχημένη’’[295] και ‘’ολέθρια δια τον Χίτλερ’’[296], με το επιθετικό κύμα του εχθρού μονάχα να ‘’αναχαιτίζεται’’ και να ‘’αποδεκατίζεται’’[297], την ίδια στιγμή περνούν στα ‘’ψιλά γράμματα’’ τη στρατιωτική εκκένωση της Θράκης ‘’διά λόγους επιχειρησιακούς’’[298]. Την επομένη κιόλας, ωστόσο, οι συνθήκες έχουν αλλάξει άρδην και ο Τύπος κάνει εκ των πραγμάτων λόγο για ‘’επικίνδυνον διείσδυσιν’’ και ‘’προέλασιν’’ των αντιπάλων εξαιτίας της ‘’γιουγκοσλαυικής συμπτύξεως’’[299]. Ακόμα κι έτσι, προσπαθούν να διασκεδάσουν τις εντυπώσεις μετά την ταχύτατη κατάληψη της Θεσσαλονίκης, στο σκεπτικό ότι η βασική και κρίσιμη μάχη του πολέμου δεν έχει ακόμα δοθεί[300] και η ‘’εξαγωγή του αγώνος εντεύθεν της καταλειφθείσης Θεσσαλονίκης έχει προβλεφθή’’[301]. Με το πρώτο στάδιο της νέας αυτής πολεμικής αναμέτρησης να έχει αποβεί μέσα σε ελάχιστο χρόνο καταστρεπτικό για τα ελληνικά συμφέροντα, απέμενε να φανεί αν το σχέδιο περί της ‘’γραμμής Αλιάκμονα’’ που τόσο πιεστικά κατόρθωσαν οι Βρετανοί να επιβάλουν θα επέφερε αποτελέσματα ή αν θα απελευθέρωνε τριβές και πιέσεις που κανείς ως τότε δεν μπορούσε να διανοηθεί.

---

[295] *Ακρόπολις*, 8/4/1941, Αρ. Φ.: 4381.

[296] *Πρωία*, 8/4/1941, Αρ. Φ.: 16-158.

[297] *Ασύρματος*, 8/4/1941, Αρ. Φ.: 658.

[298] *Πρωία* (ό.π., σημ. 296).

[299] Βλ.: *Ακρόπολις*, 9/4/1941, Αρ. Φ.: 4382, *Βραδυνή*, 9/4/1941, Αρ. Φ.: 6531.

[300] *Πρωία*, 10/4/1941, Αρ. Φ.: 16-160.

[301] Βλ.: *Ακρόπολις,* 10/4/1941, Αρ.Φ.: 4383, 11/4/1941, Αρ. Φ.: 4384, *Βραδυνή*, 10/4/1941, Αρ. Φ.: 6532.

ii) Μάχες στη ‘’γραμμή Αλιάκμονα’’ –Σχέδια αναχώρησης της Κυβέρνησης

Η ‘’γραμμή Αλιάκμονα’’ μπορεί μεν να παρουσιάζεται ως ‘’ατσάλινο’’, ‘’χαλύβδινο’’[302] και ‘’σιδηρούν τείχος’’ που θα ‘’θραύση’’ κάθε προέλαση[303] , εντούτοις τα λάθη στο σχεδιασμό, στην κοινή στρατηγική και τη συνεννόηση μεταξύ ελληνικών και συμμαχικών δυνάμεων είναι πολλαπλά[304] κι αυτό αποδεικνύεται ήδη από τον τρόπο που λαμβάνουν τις θέσεις τους, καθώς κι από τη συνεχή εναλλαγή των πλάνων τους υπό το κράτος του τρόμου. Έτσι, όταν οι Γερμανοί, παράλληλα με τις διαρκείς αεροπορικές και ναυτικές τους ενέργειες[305], κλιμακώνουν στις 12 Απριλίου και τη χερσαία τους επίθεση προς το νότο, η γραμμή διασπάται σχεδόν άμεσα, καθώς πρακτικά διαπερνάται από τα δυτικά μέσω του περάσματος του Μοναστηρίου[306].

Τις ημέρες εκείνες λαμβάνει χώρα σειρά μαχών, με το ναζιστικό στρατό να νικά κατά κανόνα ολοκληρωτικά και τους συμμάχους να υποχωρούν διαρκώς. Οι πρώτες συγκρούσεις στη Δυτική Μακεδονία πραγματοποιούνται κοντά στις περιοχές της Βεύης και του Κλειδιού[307], όπου οι ναζιστικές δυνάμεις διασπούν το μέτωπο. Ακολουθούν στο διάστημα 13-15 Απριλίου η κατάληψη της Καστοριάς και του Άργους Ορεστικού[308], της Φλώρινας, της Κοζάνης και των Σερβίων[309] κι εντέλει της

---

[302] *Ασύρματος*, 12/4/1941, Αρ. Φ.: 662, 13/4/1941, Αρ. Φ.: 663, 14/4/1941, Αρ. Φ.: 664.

[303] *Πρωία*, 12/4/1941, Αρ. Φ.: 16-162.

[304] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 347-49, 427-44.

[305] Για τις ταυτόχρονες αεροπορικές και ναυτικές επιχειρήσεις του ελληνογερμανικού πολέμου, βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 141 κ.ε.

[306] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 470 κ.ε., *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 138.

[307] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 489-90, *Higham* (ό.π., σημ. 24), σ. 165, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 88-90.

[308] Βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 95, 102-03, Λαζού, *HotDoc History, τ. 24* (ό.π., σημ. 12), σ. 42.

πόλης της Κατερίνης[310] που ανοίγει διάπλατα το δρόμο για την προέλαση στη Θεσσαλία. Η ‘’γραμμή Αλιάκμονα’’ έχει πρακτικά θρυμματιστεί από το δυτικό της τμήμα, ο Τύπος, εντούτοις, μεταφέρει πως ο εχθρός δεν σημειώνει ‘’ουδεμίαν πρόοδον’’ κι ‘’έχει κατ’ ουσίαν αναχαιτισθή’’[311] με τις ‘’αγγλοελληνικάς δυνάμεις [να] καθηλώνουν τας εχθρικάς φάλαγγας’’[312].

Το επίπεδο της διαστρέβλωσης της πραγματικότητας προς όφελος της διατήρησης μιας καταρρέουσας συνθήκης φαίνεται κι από το γεγονός πως στις 15 του μηνός -κι ενώ ήδη η ελληνική κυβέρνηση προγραμματίζει την αναχώρησή της από την Αθήνα και οι Βρετανοί αναζητούν οδικό χάρτη διαφυγής από την Ελλάδα όπως θα εξετάσουμε παρακάτω- οι εφημερίδες εξακολουθούν να ενημερώνουν για νέες βρετανικές δυνάμεις που ‘’καταφθάνουν συνεχώς’’ προς ενίσχυση του μετώπου[313]. Οι υπάρχουσες[314], πάντως, δυνάμεις της Κοινοπολιτείας κι ιδιαίτερα οι προερχόμενες από τη Νέα Ζηλανδία δίνουν σκληρές μάχες στην περιοχή των Τεμπών και στο κάστρο του Πλαταμώνα, αναχαιτίζοντας κατά βάση για μερικά εικοσιτετράωρα τη

---

[309] Βλ. επ’ αυτού: *Γιαννόπουλος* (ό.π, σημ. 24), σσ. 90, 93-94, 104, *‘’The German Campaigns(…)’’*, (ό.π., σημ. 21), part 3.

[310] Βλ. σχετικά: *Γιαννόπουλος* (ό.π, σημ. 24), σ. 104, *‘’The German Campaigns(…)’’* (ό.π., σημ. 21), part 3, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 327.

[311] *Ακρόπολις*, 13/4/1941, Αρ. Φ.: 4386, 14/4/1941, Αρ. Φ.: 4387.

[312] *Βραδυνή*, 14/4/1941, Αρ. Φ.: 6536.

[313] Βλ. συγκριτικά: *Βραδυνή*, 15/4/1941, Αρ. Φ.: 6537, *Ασύρματος*, 15/4/1941, Αρ. Φ.: 685, *Πρωία*, 15/4/1941, Αρ. Φ.: 16-165.

[314] Για τους ίδιους τους Βρετανούς που βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή του μετώπου και τις μαρτυρίες τους, βλ.: Λουκιανός Ι. Χασιώτης, *<<Γεια σας, Εγγλεζάκια!>>: Βρετανοί στρατιώτες στην Ελλάδα (1941-1945)*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2019, σσ. 147-59.

ναζιστική προέλαση[315], όσο ο υπόλοιπος στρατός υποχωρεί βομβαρδιζόμενος προς την περιοχή της Καλαμπάκας[316].

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, από τις 11 κιόλας του μηνός προετοιμάζεται το σχέδιο αναχώρησης της Κυβέρνησης προς την Κρήτη[317] υπό το κράτος της ταχύτατης κατάρρευσης, με το αρχικό πλάνο που εντέλει δεν πραγματοποιήθηκε να κάνει λόγο ακόμα και για αναχώρηση στις 14 του μηνός[318]. Ο Αλέξανδρος Κορυζής απευθύνει στο πλαίσιο αυτό στις 13 Απριλίου έκκληση στους Βρετανούς ώστε η ελληνική Κυβέρνηση να μεταβεί στην Κύπρο αντί της Κρήτης, με άσκηση μάλιστα εθνικής κυριαρχίας σε ένα μικρό τμήμα του νησιού. Παρόλο που κάποιοι Βρετανοί αξιωματούχοι εμφανίζονται θετικοί, τόσο η αντίδραση του Ύπατου Αρμοστή του νησιού όσο κι ο φόβος της διεκδίκησής της Κύπρου από την Ελλάδα την επόμενη μέρα αλλά και η πιθανή ενόχληση της Τουρκίας που ακόμα προσπαθούσαν να προσεταιριστούν κάνουν τη βρετανική πλευρά να αγνοήσει εκ νέου τον Έλληνα Πρωθυπουργό[319]. Την ίδια μέρα, μάλιστα, που ο Κορυζής παρακάμπτεται από τους Βρετανούς, η εφημερίδα *Βραδυνή* προσπαθεί να τονώσει το εθνικό φρόνημα, βάζοντας τον Ιωάννη Μεταξά να ''ομιλεί μέσα από τον τάφον του''[320], για να δώσει κουράγιο στο αγωνιζόμενο Έθνος. Στην κρίσιμη εκείνη στιγμή, ο ''άκαπνος'' στη μάχη και παραδομένος στο βρετανικό άρμα Κορυζής δεν έχει την πυγμή που θα

---

[315] Βλ. σχετικά: *''The German Campaigns(...)''* (ό.π., σημ. 21), part 3, *Higham* (ό.π., σημ. 24), σ. 167, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 104-05, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 447, *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σσ. 324-26, 328-29.

[316] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 512-14, 520-21.

[317] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 530, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 444.

[318] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 531.

[319] Βλ. συγκριτικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 530, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 444-45, Προκόπης Παπαστράτης, ''Ακυβέρνητη Πολιτεία: Χρονικό της αναχώρησης της κυβέρνησης και του βασιλιά'', *Πολεμικός Τύπος,* τ. 9 (στο εξής: Παπαστράτης 2).

[320] *Βραδυνή*, 13/4/1941, Αρ. Φ.: 6535.

εμπνεύσει το λαό κι –όσο ο γερμανικός στρατός θα προελαύνει- τα φαινόμενα αποσύνθεσης κι αποδιάρθρωσης θα επεκτείνονται ολοένα και πιο επικίνδυνα.

iii) Ένα κράτος σε απόλυτη αποσάθρωση

Με τα αμυντικά πλάνα να καταρρέουν το ένα μετά το άλλο, ο Αλέξανδρος Παπάγος παίρνει τελικά την απόφαση για σύμπτυξη του μετώπου της Ηπείρου στις 11 Απριλίου[321], με τεράστια όμως καθυστέρηση κι όταν πια η κατάσταση κάθε άλλο παρά μπορεί να ανατραπεί. Υπό το κράτος της απογοήτευσης, της ματαιότητας, των διαφορετικών αντιλήψεων των στρατηγών αλλά και του φόβου, τα διαλυτικά φαινόμενα κατά τη φάση της σύμπτυξης είναι τεράστια κι εκδηλώνονται με φυγές και λιποταξίες στρατιωτών και προσωπικές πρωτοβουλίες των ανωτέρων τους κόντρα στις επίσημες εντολές[322], δίνοντας έναν ομολογουμένως απογοητευτικό επίλογο σε έξι μήνες μαχών κι εγκαταλείποντας μέσα σε ελάχιστα εικοσιτετράωρα εδάφη που είχαν καταληφθεί με πολύμηνους κι αιματηρούς αγώνες. Το αναθεωρημένο πλάνο προέβλεπε την ένωση του ΤΣΗ (Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου) με τις συμμαχικές μονάδες που υποχωρούσαν προς τη νέα θέση άμυνας των Θερμοπυλών[323], εντούτοις ο στρατός φυλλορροούσε αδιάκοπα, όντας παράλληλα έκθετος σε ενοχλήσεις από την πλευρά των Ιταλών.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, οι Στρατηγοί του αλβανικού μετώπου, επιδιώκοντας να διαφυλάξουν τόσο την ακεραιότητα των στρατιωτών τους όσο και το κύρος τους ως νικητών, πιέζουν ανοιχτά τον Αρχιστράτηγο για να συνάψει συνθηκολόγηση (ο ίδιος προφανώς το αρνείται)[324], με το Στρατηγό Τσολάκογλου,

---

[321] Βλ. σχετικά: *''The German Campaigns(...)''*, (ό.π., σημ. 21), part 3, Γιώργος Μαργαρίτης, ''Αποχώρηση από το αλβανικό μέτωπο: Αναταραχή στην Αθήνα'', *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8 (στο εξής: Μαργαρίτης 2), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 526.

[322] Βλ. συγκριτικά: *Μαργαρίτης 2* (ό.π., σημ. 321), *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 94, 106-07, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 138, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 446- 47, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 527-29, Ουρανία Παπαδοπούλου, ''Ο δρόμος για το σπίτι: <<Αφού νικήσαμε, γιατί γυρίζουμε πίσω;>>'', *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8.

[323] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 447.

[324] Βλ.: *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 138, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 525-26, ''10-20/4/1941: Τα δραματικά γεγονότα μέχρι την υπογραφή του συμφώνου συνθηκολόγησης'', Απόσπασμα από το Ντοκιμαντέρ *Ο Ελληνογερμανικός Πόλεμος* σκηνοθεσίας Τάσου Μπιρσίμ, στο: <<https://www.youtube.com/watch?v=F60r4tXMW_w&ab_channel=%CE%95%CE%9B%CE%9B%

μάλιστα, να ανοίγει απευθείας δίαυλο επικοινωνίας με τη γερμανική πλευρά[325], επαφή που θα οδηγούσε λίγες μέρες αργότερα στην προσωπική του πρωτοβουλία για συνθηκολόγηση. Τις απείθειες αυτές προσπαθεί να τερματίσει –ανεπιτυχώς- ο ίδιος ο Βασιλιάς με τηλεγράφημα που στέλνει στις 15 Απριλίου στο μέτωπο και στο οποίο τονίζει πως δεν τίθεται ζήτημα συνθηκολόγησης όσο υπάρχουν ακόμα Βρετανοί στρατιώτες που πολεμούν στην Ελλάδα[326], τηλεγράφημα που κάλλιστα δύναται να διαβαστεί κι ως επιβεβαίωση της ανοιχτής πια εξάρτησης της μοίρας του ως ηγεμόνα από το βρετανικό παράγοντα. Ο Αλέξανδρος Παπάγος τώρα, αν και συμφωνεί σε συνάντηση που έχει με το Γεώργιο Β΄ και τον Κορυζή πως τυχόν συνθηκολόγηση θα σήμαινε ‘’ατίμωση’’[327], αυτονομείται ολοένα και περισσότερο και ζητά ανοιχτά, προσπερνώντας την ιεραρχία, στις 16 Απριλίου από τους Βρετανούς να αποχωρήσουν από την Ελλάδα ώστε να σταματήσει η αιματοχυσία[328].

Το γεγονός ότι οι καταστάσεις των ημερών είναι πραγματικά οριακές επιβεβαιώνεται κι από την ακύρωση και της δεύτερης πιθανής ημερομηνίας αναχώρησης του Βασιλιά και της Κυβέρνησης Κορυζή από την Αθήνα που προγραμματιζόταν για τις 16 ή τις 17 Απριλίου, μετά από αντιδράσεις προσωπικοτήτων που θα έμεναν πίσω[329]. Δεν είναι οι μόνοι, ωστόσο, που σχεδιάζουν την αποχώρησή τους. Πλέον μοναδική και βασική πρωτοβουλία και των Βρετανών

CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%9F-%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%9F%CE%AA%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A1%CE%95%CE%99%CE%9D>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

[325] *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 139.

[326] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 531.

[327] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 533.

[328] Βλ.σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 447-48, *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319), ‘’Η Οδύσσεια των Βρετανών’’, [χ.σ], *Πολεμικός Τύπος*, τ. 10.

[329] Βλ. συγκριτικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 448, *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319), *Σεφέρης 1* (ό.π., σημ. 75), σσ. 55-57.

που ποτέ δεν πίστεψαν πραγματικά στη νίκη κι είδαν το –εξαρχής ηττοπαθές- πλάνο τους να καταρρέει άμεσα θα είναι η όσο το δυνατόν πιο απρόσκοπτη εκκένωση του στρατού τους κι η ομαλή απομάκρυνση των δυνάμεων της Κοινοπολιτείας από το ελληνικό έδαφος[330]. Ακόμα και τώρα, ωστόσο, ο Πάλαιρετ δέχεται νέα διαβεβαίωση από τον Έλληνα Πρωθυπουργό σχετικά με κάθε δυνατή βοήθεια προς τα βρετανικά στρατεύματα κατά την αναχώρησή τους[331], δείγμα της πλήρους αδυναμίας του Κορυζή να αρθρώσει την κρίσιμη στιγμή αυθύπαρκτο λόγο. Παράλληλα, ο Άγγλος Πρέσβης ζητά από το βασιλιά τον άμεσο σχηματισμό Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας που θα παύσει τις διαλυτικές τάσεις, με το βλέμμα πια και στην επόμενη μέρα, αλλά ο Έλληνας ηγεμόνας διστάζει ακόμα και στο χείλος της κατάρρευσης να κάνει το βήμα παραπάνω και να απεμπλακεί από το –ήδη νεκρό- καθεστώς της 4ης Αυγούστου[332].

Σημαντικό ρόλο στην πτώση του ηθικού και στη δημιουργία κλίματος ηττοπάθειας διαδραματίζει και η λεγόμενη ‘’πέμπτη φάλαγγα’’[333] φιλοναζιστικών στοιχείων, για την οποία ήδη έγινε λόγος, που δρα υπονομευτικά προς την κοινή εθνική προσπάθεια, διασπείροντας φήμες και καλλιεργώντας τον πανικό ή διαδίδοντας ψευδείς ειδήσεις[334]. Ήδη από τις 8 Απριλίου οι εφημερίδες καλούν τους πολίτες να μην πιστεύουν στις ‘’ανεύθυνες διαδόσεις’’ της[335], όμως το πέρασμα των ημερών χειροτερεύει την κατάσταση και διαλύει το υψηλό φρόνημα και τη συλλογική ομόνοια του πληθυσμού που οι προηγούμενοι μήνες είχαν καλλιεργήσει, ιδιαίτερα

[330] Βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 105, *Μαργαρίτης 2 (*ό.π. σημ. 321).

[331] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 535-36.

[332] Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 448, *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319).

[333] Ο όρος πρωτοεμφανίζεται στον -νωπό για τότε- Ισπανικό Εμφύλιο πόλεμο και καθιερώνεται αμέσως.

[334] Οι οποίες μπορεί να αφορούν ακόμα και υποτιθέμενες θετικές εξελίξεις, όπως η φήμη που διαδίδεται στις 8 Απριλίου περί της υποτιθέμενης εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο, με μοναδικό σκοπό το γενικότερο αποπροσανατολισμό. Βλ. σχετικά: *Σεφέρης 1* (ό.π, σημ. 75), σ. 52.

[335] *Εστία*, 8/4/1941, Αρ. Φ.: 18144.

μετά την αστραπιαία κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Μάταια προσπαθούν τα έντυπα να πείσουν για το ‘’προσωρινό’’[336] της απώλειας των εδαφών, τη στιγμή που οι ναζιστικές μονάδες κατέρχονται αδιάκοπα προς την πρωτεύουσα. Με το σθένος του λαού καταρρακωμένο και τη χώρα πρακτικά σε κατάσταση ακυβερνησίας, ευδοκιμούν φυγόκεντρες τάσεις, όπως η στάση που εκδηλώνεται σε ορισμένες μονάδες του ναυτικού στις 17 Απριλίου[337], κίνηση που θα ήταν αδύνατη ακόμα κι ως σκέψη λίγο καιρό πριν. ‘’Δεν υπάρχει κανένα σχέδιο, καμιά προετοιμασία’’ θα γράψει απογοητευμένος ο Σεφέρης[338], περιγράφοντας μια κατάσταση παρακμής και διάλυσης που έχει ενσκήψει πάνω από την αθηναϊκή κοινωνία[339]. Στο κλίμα αυτό συντελεί και η παροχή μαζικών αδειών σε κληρωτούς κι εφέδρους στρατιώτες μετά τις 15 Απριλίου[340] που εκλαμβάνεται ως ξεκίνημα μιας ευρύτερης αποστράτευσης κι ουσιαστικά ως αποδοχή της πολεμικής ήττας.

Οι εφημερίδες –που πλέον αδυνατούν να πείσουν για το παραμικρό- εστιάζουν τις ημέρες εκείνες τη στόχευσή τους πάνω σε τρεις άξονες. Πρώτον, προσπαθούν να εξηγήσουν την αναγκαιότητα σύμπτυξης του μετώπου της Ηπείρου που για μήνες σημείωνε νίκες δηλώνοντας πως αυτή λαμβάνει χώρα για ‘’στρατηγικούς’’ λόγους και πραγματοποιείται δίχως εμπλοκές[341], κάτι που φυσικά δεν ίσχυε όπως εξετάσαμε παραπάνω. Αναγκαία στο πλαίσιο αυτό για τη διατήρηση του φρονήματος είναι και η επισήμανση πως ο ελληνικός στρατός δεν παύει να είναι

---

[336] Όπως στο -τελευταίο εντέλει λόγω των καταιγιστικών εξελίξεων- φύλλο της πολεμικής εφημερίδας *Η Νίκη,* Αρ. Φ.: 19, 19/4/1941.

[337] Βλ. σχετικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 448, *Κολιόπουλος Γ.* (ό.π., σημ. 8), σ. 291.

[338] *Σεφέρης 1* (ό.π., σημ. 75), σ. 54.

[339] Για το κλίμα των ημερών, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 531, 533-34, *Κολιόπουλος Γ.* (ό.π., σημ. 8), σσ. 285-86.

[340] Βλ. επ’ αυτού: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 531-32, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 447.

[341] Βλ.: *Ακρόπολις*, 15/4/1941, Αρ. Φ.: 4388, *Εστία*, 15/4/1941, Αρ. Φ.: 18151.

νικητής στον ελληνοϊταλικό πόλεμο[342], πεποίθηση που μέχρι και σήμερα παραμένει εδραιωμένη στην ελληνική κοινή γνώμη, όσο κι αν –πρακτικά τουλάχιστον- η περιπλοκή της αναμέτρησης έληξε την εκστρατεία της Αλβανίας με την άδοξη ελληνική υποχώρηση. Δεύτερον, παρουσιάζουν τη νέα αμυντική γραμμή των Θερμοπυλών[343], δίχως πια τις υπερβολές της πρώτης που υπερφαλαγγίστηκε εντός λίγων ημερών, μιας και η ‘’προς νότον γερμανική προέλασις’’[344] δεν τους αφήνει άλλες δυνατότητες κι αρκούνται να πανηγυρίζουν για τις ελάχιστες συμμαχικές επιτυχίες σε επουσιώδεις αναμετρήσεις, όπως τις καταρρίψεις ορισμένων αεροσκαφών[345]. Κυρίως, όμως, προσπαθούν να εξοικειώσουν την κοινή γνώμη που για μήνες ζούσε στο πολεμικό και νικηφόρο παραλήρημα με μία πλέον εντελώς διαφορετική κατάσταση και συνθήκη που θα γεννήσει μια καινούρια επόμενη μέρα. Εδώ τα προσχήματα εγκαταλείπονται και δηλώνεται ρητώς πως ‘’η εξέλιξις των επιχειρήσεων είναι μάλλον δυσμενής’’[346], όμως, συγχρόνως, προβάλλεται η πεποίθηση πως κανένας αγώνας δεν είναι μάταιος[347]. Η *Ακρόπολις*, μάλιστα, θα προσπαθήσει να σκιαγραφήσει και την επόμενη μέρα, ξεκαθαρίζοντας ότι ‘’θα περάσωμεν οι Έλληνες κάθε αντίξοον στιγμήν’’ και ότι ‘’ο λαός καλείται να τηρήση ψυχραιμίαν οιαδήποτε κι αν είναι η εξέλιξις των πραγμάτων’’[348]. Εντούτοις, στην αναμενόμενη αυτή ‘’επόμενη μέρα’’ δεν θα είναι παρών ο Πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής, ο οποίος στις 18 Απριλίου θα θέσει τέρμα αυτοβούλως τόσο στην περίοδο της πρωθυπουργικής του θητείας όσο και στην ίδια του τη ζωή.

---

[342] *Ασύρματος*, 18/4/1941, Αρ. Φ.: 668.

[343] *Ακρόπολις*, 16/4/1941, Αρ. Φ.: 4389.

[344] *Βραδυνή*, 17/4/1941, Αρ. Φ.: 6539.

[345] *Ακρόπολις*, 17/4/1941, Αρ. Φ.: 4390.

[346] *Πρωία*, 18/4/1941, Αρ. Φ.: 16-168.

[347] *Βραδυνή*, 16/4/1941, Αρ. Φ.: 6538.

[348] *Ακρόπολις*, 18/4/1941, Αρ. Φ.: 4931

θ) Γύρω από την αυτοκτονία Κορυζή

i) Η τελευταία πράξη της ζωής ενός Πρωθυπουργού

Η εξαιρετικά τεταμένη κατάσταση των ημερών και η αδυναμία χάραξης μιας σταθερής γραμμής και μιας κοινής πορείας επηρεάζουν σημαντικά τα δρώντα πρόσωπα, σε μια -κυριολεκτικά, αλλά και μεταφορικά- ‘’Μεγάλη Εβδομάδα’’ που περνά ο ελληνισμός, δίχως όμως την άμεση προοπτική ανάστασης και ανάτασης. Το πρωί της Μ. Πέμπτης 18 Απριλίου, ο Αλέξανδρος Κορυζής λαμβάνει τηλεγράφημα από το Στρατηγό Πιτσίκα του μετώπου της Ηπείρου, στο οποίο εκφράζεται η βούληση των Στρατηγών να προχωρήσει η Κυβέρνηση άμεσα σε ανακωχή, υπό το φόβο του παντελούς εξευτελισμού της μέχρι πρότινος νικηφόρου στρατιάς. Ο Πρωθυπουργός, αφού δεσμεύεται πως θα διαβιβάσει εντός της ίδιας κιόλας μέρας ‘’ευνοϊκή λύση του προβλήματος’’[349], αναχωρεί για ένα ακόμα Υπουργικό Συμβούλιο που έμελλε να είναι και το τελευταίο της ζωής του.

Το Υπουργικό αυτό Συμβούλιο λαμβάνει χώρα αρχικά στο ανάκτορο του Τατοΐου κι εν συνεχεία στο ξενοδοχείο ‘’Μεγάλη Βρετανία’’ στο κέντρο της Αθήνας, υπό το καθεστώς ακραίας έντασης κι αδυναμίας εξεύρεσης μιας λύσης στο συνεχιζόμενο αδιέξοδο. Οι Υπουργοί εμφανίζονται πρόθυμοι για τη σύναψη ανακωχής, με τον Υπουργό Στρατιωτικών, μάλιστα, να θεωρεί μάταιη τη νέα άμυνα που στήνεται στις Θερμοπύλες, ενώ οι Βρετανοί κι ο Βασιλιάς είναι ανένδοτοι όσο ακόμα οι δυνάμεις των συμμάχων πολεμούν εντός του ελληνικού εδάφους[350]. Οι διαφωνίες διερύνονται σε όλο το φάσμα των ζητημάτων, από την αναχώρηση ή μη της Κυβέρνησης έως και το αν η ανακωχή οφείλει να γίνει με άνωθεν εντολή ή με πρωτοβουλία των ίδιων των Στρατηγών, με αποτέλεσμα οι υπεύθυνοι να μην οδηγούνται σε καμία κοινή απόφαση. Ο Κορυζής, τώρα, θέτει ανοιχτά την παραίτησή

[349] Για το τηλεγράφημα Πιτσίκα και την απάντηση Κορυζή, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 4), σ. 539, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 107, *Κωστής* (ό.π., σημ. 12), σ. 656*, ‘’Η δολοφονία Κορυζή και οι προδότες’’* (ό.π., σημ. 177).

[350] Βλ. συγκριτικά: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 448-49*, Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 539 κ.ε., *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 107-08, *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319), *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 330, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σ. 292.

του στο Γεώργιο, η οποία δεν γίνεται δεκτή, αντιπροτείνοντας τη δημιουργία μιας στρατιωτικής Κυβέρνησης βάσει και της κρισιμότητας των περιστάσεων[351].

Με την επανέναρξη του Συμβουλίου κατά τις απογευματινές ώρες, ο Βασιλιάς φέρεται να επιπλήττει και να επιτιμά πολύ έντονα κατ' ιδίαν τον Πρωθυπουργό[352], με τον ίδιο να δηλώνει πως απέτυχε στην αποστολή που του ανατέθηκε και, αφού του φιλά το χέρι, να αποχωρεί προς την οικία του, υπό το κράτος εντονότατης συναισθηματικής φόρτισης[353]. Ο Γεώργιος Β΄, ανήσυχος για το τι μπορεί να ακολουθήσει -και με πολύ νωπή την αυτοκτονία του Ούγγρου Πρωθυπουργού Παλ Τελέκι[354]-, στέλνει άμεσα στο σπίτι του Κορυζή στην οδό Βασιλίσσης Σοφίας το συνεργάτη του Ιωάννη Διάκο[355] για να ελέγξει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο Πρωθυπουργός. Ο συνεργάτης του Βασιλιά έχει προλάβει να εισέλθει στο σπίτι όταν κι ακούγονται δύο πυροβολισμοί, με τον Κορυζή να έχει θέσει στο δωμάτιό του τέρμα στη ζωή του με δυο σφαίρες στην περιοχή της καρδιάς[356], λίγο πριν κλείσει πενήντα έξι χρόνια στη ζωή, αλλά και τρεις μήνες από την ημέρα ανάληψης των καθηκόντων του ως Πρωθυπουργού της χώρας.

---

[351] Βλ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 448-49, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 541.

[352] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 541, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 448-49, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 108.

[353] Βλ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 449, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 139.

[354] Ο οποίος είχε θέσει τέρμα στη ζωή του εξαιτίας της αδυναμίας του να ασκήσει αυτόνομη εθνική κυριαρχία υπό την ηγεμονία των Ναζί με τις ελληνικές εφημερίδες να χαρακτηρίζουν την πράξη του ‘’διαμαρτυρία κατά της τυραννίας’’, βλ.: *Εστία,* 4/4/1941, Αρ. Φ.: 18140, *Πρωία*, 4/4/1941, Αρ. Φ.: 16-154.

[355] *‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(…)’’* (ό.π., σημ. 46).

[356] Για την αυτοκτονία Κορυζή καθαυτή, βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 108, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 449, *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319), *Παπακωνσταντίνου* (ό.π., σημ. 10), σ. 330, *Κολιόπουλος* (ό.π., σημ. 8), σ. 292, *‘’10-20/4/1941: Τα δραματικά γεγονότα(…)’’*, (ό.π., σημ. 324).

Το αποτύπωμα του θανάτου του Κορυζή στον Τύπο των επόμενων ημερών είναι αρκετά περιορισμένο, δίχως καν να αποτελεί το κεντρικό θέμα καμίας εφημερίδας και με την αιτία θανάτου να αποκρύπτεται συνειδητά για να μην αποθαρρυνθεί ο ελληνικός λαός στις κρισιμότατες εκείνες ιστορικές περιστάσεις (και για να μην αξιοποιηθεί το στοιχείο αυτό από την εχθρική προπαγάνδα όπως θα δούμε εν συνεχεία), αφήνοντας, έτσι, την αίσθηση ότι ο Πρωθυπουργός απεβίωσε όπως κι ο προκάτοχός του από φυσικά αίτια. Έτσι, πληροφορούμαστε σε σύντομης έκτασης άρθρα πως ο Κορυζής απεβίωσε ‘’αιφνιδίως’’[357], ότι ‘’απέθανε επί των επάλξεων’’[358], ακόμα και ότι ‘’πίπτει εις την εκτέλεσιν του καθήκοντος, αναλώσας όλας αυτού τας δυνάμεις εις την Υπηρεσίαν της Πατρίδος’’[359]. Ενίοτε, οι εφημερίδες ήδη κοιτάζουν την επόμενη μέρα και την προωθούμενη ιδέα του Βασιλιά για την ανάληψη της Πρωθυπουργίας από τον Κ. Κοτζιά που δεν ευδοκίμησε[360], βγαίνοντας την ίδια κιόλας στιγμή που ανακοινώνουν το θάνατο του Κορυζή με το σύνθημα ‘’Ζήτω ο Βασιλεύς! Ζήτω ο Κοτζιάς!’’[361].

Αξιοσημείωτη εξαίρεση που διαφοροποιείται από τη γενική ‘’γραμμή’’ αποτελεί η *Εστία*, η οποία και τιμά τη μνήμη του Κορυζή με θερμά λόγια, χωρίς βέβαια να κάνει λόγο ούτε εκείνη περί αυτοκτονίας[362]. Διαβάζουμε, οπότε, πως ‘’η Ιστορία δεν θα λησμονήση το όνομα του Αλεξάνδρου Κοριζή’’, ο οποίος ‘’έπεσεν (…) αγωνιζόμενος επικεφαλής του Στρατού και του λαού της Ελλάδος’’. Το αφιέρωμα πλαισιώνεται από ένα άρθρο του Σπ. Μελά, στο οποίο τονίζονται όλες οι αρετές του εκλιπόντος, από την εντιμότητα, την εργατικότητα και την ηθική έως και την αυξημένη του ευαισθησία (ενδεικτική η αναφορά πως ο Κορυζής υπήρξε ‘’φίλος

[357] Βλ.: *Πρωία*, 19/4/1941, Αρ. Φ.: 16-109, *Βραδυνή*, 19/4/1941, Αρ. Φ.: 6541.

[358] *Ασύρματος,* 19/4/1941, Αρ. Φ.: 669.

[359] *Ακρόπολις*, 19/4/1941, Αρ. Φ.: 4392.

[360] Οι ακριβώς επόμενες στιγμές μετά την αυτοκτονία Κορυζή θα εξεταστούν παρακάτω, εντούτοις αυτό θα λάβει χώρα αυστηρά επιγραμματικά, μιας κι εξέρχονται των ορίων της παρούσας μελέτης.

[361] *Βραδυνή* (ό.π., σημ. 357).

[362] *Εστία*, 19/4/1941, Αρ. Φ.: 18155.

των λουλουδιών της ποιήσεως και της τέχνης''[363]), αλλά και από έναν αποχαιρετισμό του Κ. Κοτζιά που προωθούνταν τις πρώτες εκείνες στιγμές για τη θέση του Πρωθυπουργού, όπου εκθειάζεται η συνέπεια του Κορυζή προς τα ιδανικά του κι επιχειρείται μια σύνδεση με το Μεταξά, σ' ένα σχήμα που σε ένα δεύτερο επίπεδο ο Κοτζιάς εντάσσει και τον εαυτό του, παρόλο που εντέλει δεν υπήρξε εκείνος ο διάδοχος του εκλιπόντος.

Εν αντιθέσει, τέλος, με την πάνδημη κηδεία του Μεταξά, η αντίστοιχη του Κορυζή λαμβάνει χώρα την επόμενη ημέρα, με ένα στενό κύκλο ανθρώπων και με μια ακόμα μικρότερη δημοσιογραφική κάλυψη[364]. Ενδεικτικό είναι, μάλιστα, το γεγονός ότι ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄, ενώ παρίσταται στην εκκλησία δεν ακολουθεί καν την εξόδιο ακολουθία του εν ενεργεία αποθανόντος Πρωθυπουργού στο νεκροταφείο, στέλνοντας αντ' αυτού τον Αυλάρχη του. Λιγοστές τιμές αποτίει στο νεκρό η ΕΟΝ που έμεινε εντέλει πιστή στον Κορυζή στην τελευταία ουσιαστικά επίσημη δράση του βίου της[365], καθώς πολύ σύντομα θα αφεθεί κι εκείνη στην κρίση της Ιστορίας μαζί με το καθεστώς της 4ης Αυγούστου που έχει πλέον επιβεβαιώσει τον οριστικό θάνατό του. Όσο, όμως, κι αν αφήνεται βραχυπρόθεσμα ο Κορυζής στη λήθη, τόσο πολλαπλασιάζονται με το πέρασμα των χρόνων οι θεωρίες συνωμοσίας για τα αίτια και τις συνθήκες του θανάτου του.

[363] Αναρωτιόμαστε, βέβαια, εύλογα πόσο χρήσιμα εντέλει ήταν τέτοιας υφής προτερήματα για να εκθειάσουν έναν Πρωθυπουργό που κλήθηκε να κυβερνήσει σε μερικές από τις πιο κρίσιμες στιγμές της Νεοελληνικής Ιστορίας.

[364] Μικρή αναφορά στην *Ακρόπολι*, 20/4/1941, Αρ. Φ.: 4393.

[365] Τις τελευταίες μόνο ημέρες πριν την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην Αθήνα ορισμένα μέλη της ΕΟΝ θα πάρουν την πρωτοβουλία να ''καθαρίσουν'' τους τοίχους της πόλης από τις προπαγανδιστικές αφίσες της προηγούμενης περιόδου, κλείνοντας, έτσι, μ' αυτή τη ''δράση'' τους οριστικά έναν κύκλο.

ii) Αυτοκτονία Κορυζή: οι εκδοχές και οι θεωρίες συνωμοσίας

Η απροσδόκητη αυτοκτονία του Αλέξανδρου Κορυζή -που αποτελεί και τη μοναδική περίπτωση εθελούσιου θανάτου επικεφαλής της Κυβέρνησης στην ως τώρα νεοελληνική Ιστορία- έχει πυροδοτήσει μέσα στις παρελθούσες δεκαετίες σειρά συζητήσεων και φημών, δίχως, φυσικά, να φτάνει το μέγεθος της αντίστοιχης συζήτησης και της έρευνας για τις συνθήκες θανάτου του Μεταξά. Η απλουστευτική ερμηνεία περί αδυναμίας χαρακτήρα του Κορυζή και συνεπώς ανικανότητάς του και για μια θέση τέτοιων ευθυνών[366] φαίνεται πως με τα χρόνια υποχωρεί. Με την επίσημη εκδοχή του Γενικού Επιτελείου Στρατού να προκρίνει την εκδοχή του ‘’εσωτερικού κλονισμού’’[367] ενός ατόμου ‘’μη κατορθώσα[ντο]ς να πείση εαυτόν’’, μια πιθανή εξήγηση είναι σαφέστατα η βαθιά αίσθηση της τιμής, σύμφυτη με ένα γενικό αίσθημα αποτυχίας για την εξέλιξη των επιχειρήσεων και του μη ελεγχόμενου της γενικότερης κατάστασης[368]. Ο Σβολόπουλος δεν θα διστάσει να τον χαρακτηρίσει ‘’ευαίσθητο στην αντίληψη του εθνικού χρέους’’, αποδεχόμενος ουσιαστικά αυτή την εκδοχή, ενώ ο Τσουδερός ήδη είχε μιλήσει για ‘’μικρά λιποθυμία της Κυβερνήσεώς του’’ που τον οδηγεί στην αίσθηση ασφυξίας, εξαιτίας και της αξιοπρέπειάς του[369].

Οι πιο αποκλίνουσες από την επίσημη ‘’γραμμή’’ εικασίες για την αυτοκτονία, τώρα, έχουν να κάνουν με την προαναφερθείσα ισχυρή επίπληξη του Βασιλιά προς τον Κορυζή κι αφορούν διαβαθμισμένες πληροφορίες σχετικές με το στράτευμα, την παροχή αδειών, ακόμα και την…καταβολή του δώρου του Πάσχα που διέρρευσαν εκτός του πολύ στενού κύκλου των γνωριζόντων κι έφτασαν σε Γερμανούς πράκτορες. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή, ο Γεώργιος κατηγορεί τον Πρωθυπουργό για τη διαρροή κι εκείνος βαθιά προσβεβλημένος –ή ακόμα και άθελά

[366] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 541-42.

[367] Η πληροφορία στα χέρια μας μέσω παρένθετης πηγής, βλ.: *‘’Γιατί αυτοκτόνησε ο Α. Κορυζής;’’* (ό.π., σ. 44).

[368] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 541, *‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός’’* (ό.π., σημ. 46).

[369] Για την άποψη Σβολόπουλου, βλ.: *Σβολόπουλος* (ό.π., σημ. 4), σ. 218. Για τις σκέψεις Τσουδερού, βλ.: *Τσουδερός* (ό.π., σημ. 177), τ. Α΄, σ. 94.

του υπεύθυνος για τη διασπορά των πληροφοριών- αυτοκτονεί[370]. Μια σκανδαλοθηρική εξακτίνωση αυτής της εκδοχής, μάλιστα, κάνει λόγο για ερωτικό δεσμό του Αλέξανδρου Κορυζή με Γερμανίδα υπήκοο πιο ‘’ελαφρών ηθών’’, η οποία φέρεται να είναι κατάσκοπος και να έχει καταστεί εντέλει ο ενδιάμεσος κρίκος της προαναφερθείσας διαρροής[371], εκδοχή που στο πέρασμα των ετών φαίνεται να κερδίζει έδαφος, ενδεχομένως πατώντας πάνω και σε ένα κοινό που αγαπά την ερμηνεία της Ιστορίας με βάση τα ανθρώπινα πάθη και μόνο.

Δεν λείπουν, ωστόσο, και οι φωνές που μιλούν ανοιχτά για ‘’δολοφονία’’ του Αλέξανδρου Κορυζή που παρουσιάστηκε ως αυτοκτονία, σχεδόν πάντα προερχόμενες από αντίστοιχους κύκλους που προκρίνουν και τη θεωρία περί ‘’δολοφονίας’’ του Ιωάννη Μεταξά το περασμένο διάστημα. Δεν είναι, βέβαια, οι πρώτοι που κάνουν μια τέτοια εικασία, καθώς ήδη την ημέρα της αυτοκτονίας του Κορυζή και πριν μαθευτούν τα καθέκαστα, αυτομάτως και βάσει της έντασης των ημερών ο Γιώργος Σεφέρης είχε σημειώσει στο Ημερολόγιό του πως η πρώτη του σκέψη ήταν πως ‘’τον σκότωσαν και βάζουν τον Κοτζιά για να συνθηκολογήσει’’[372], μη διευκρινίζοντας αν εννοεί πως τον ώθησαν στην αυτοκτονία ή τον δολοφόνησαν κυριολεκτικά. Οι σημερινοί θιασώτες της άποψης αυτής, εντούτοις, εστιάζουν στο ρόλο της βρετανικής Ιντέλιτζενς, της υπηρεσίας πληροφοριών στην οποία αποδίδουν και το θάνατο του Μεταξά. Κι αν στην περίπτωση του τέως Κυβερνήτη - δικτάτορα η –υποτιθέμενη- δηλητηρίαση των Βρετανών έχει –υποτίθεται- το νόημα να μην οδηγήσει την Ελλάδα σε συμβιβασμό και ουδετερότητα, η περίπτωση Κορυζή δεδομένης της πλήρους υποταγής του στο βρετανικό παράγοντα δημιουργεί ένα μεγάλο ερωτηματικό που απαντάται με την εικασία πως η δολοφονία του γίνεται ‘’για παραδειγματισμό’’ και για να μην ‘’παίζει κανείς με τα συμφέροντα’’ της Βρετανίας

[370] Βλ. σχετικά: *‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(…)’’* (ό.π., σημ. 46), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 541-42.

[371] Βλ.: *‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(…)’’* (ό.π., σημ. 46), Ευγενία Μίγδου, ‘’Η αυτοκτονία του πρωθυπουργού Α. Κορυζή: Μια ανέκδοτη πτυχή της ιστορίας’’, *Athens Voice*, 26/10/2013, στο: <https://www.athensvoice.gr/52433_i-aytoktonia-toy-prothypoyrgoy-koryzi>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

[372] *Σεφέρης 2* (ό.π., σημ. 85), σ. 25.

που δεν επιθυμούσε τη σύναψη ανακωχής[373]. Ορισμένες φωνές οι θεωρίες αγγίζουν και τα όρια της ακραίας συνωμοσιολογίας, με το συνεργάτη του Βασιλιά, Ιωάννη Διάκο, να εμφανίζεται τότε ως ο –εκτελών εντολές του ηγεμόνα- δολοφόνος του Κορυζή κι εν συνεχεία να δραπετεύει με ιδιαίτερη περιουσία προς την Αίγυπτο[374], υπό τις ευλογίες πάντα του στέμματος.

Τις παραπάνω θεωρίες τροφοδότησαν σε κάθε περίπτωση τόσο το γεγονός της απόλυτης συσκότισης του θανάτου του Κορυζή, δίχως να πραγματοποιηθεί καν η συνήθης νεκροψία[375], όσο και οι απορίες για τις συνθήκες που έχασε τη ζωή του –οι οποίες και παραμένουν- κι έχουν να κάνουν με το γιατί χρειάστηκε δύο σφαίρες έως ότου χάσει τη ζωή του και με το γιατί το όπλο της αυτοκτονίας βρέθηκε στο αριστερό του χέρι ενώ ο ίδιος υπήρξε δεξιόχειρας[376]. Η συσκότιση υπήρξε συνειδητή επιλογή και των ελληνικών αρχών όπως προαναφέραμε με αφορμή την παρουσίαση στον Τύπο, ώστε να μην απολέσει το φρόνημά του ο ελληνικός λαός και να μην χρησιμοποιηθεί η αυτοκτονία του Έλληνα Πρωθυπουργού ως όπλο από τη ναζιστική προπαγάνδα[377]. Εξάλλου, από ιταλικές διαδόσεις με σκοπό να πληγούν οι σχέσεις των Συμμάχων μεταξύ τους είχε ξεκινήσει η φήμη πως ο Ιωάννης Μεταξάς δολοφονήθηκε από την Ιντέλιτζενς[378], γεγονός που έχει πλέον λησμονηθεί και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν μάλιστα συνεξεταστεί με τον πολιτικό και ιδεολογικό προσανατολισμό των συγκαιρινών μας θιασωτών τέτοιων θεωριών συνωμοσίας.

---

[373] Βλ. συγκριτικά: *''Ο Έλληνας Πρωθυπουργός(...)''* (ό.π., σημ. 46), *''Γιατί αυτοκτόνησε ο Α. Κορυζής;''* (ό.π., σ. 44), *''Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;''* (ό.π., σημ. 41).

[374] *''Η δολοφονία Κορυζή και οι προδότες''* (ό.π., σημ. 177).

[375] *''Ο Έλληνας Πρωθυπουργός''* (ό.π., σημ. 46).

[376] *''Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;''* (ό.π., σημ. 41).

[377] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 547-48.

[378] Δρακόπουλος στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 177.

iii) Τα γεγονότα αμέσως μετά την αυτοκτονία

Με την αυτοκτονία του Αλέξανδρου Κορυζή να κλείνει το χρονικό πεδίο της έρευνάς μας και της εστίασης της παρούσας μελέτης, θα αναφερθούμε στο σημείο αυτό επιγραμματικά και μόνο στα γεγονότα που ακολούθησαν τις αμέσως επόμενες ημέρες το θάνατο του Πρωθυπουργού, μέχρι και την ολοκλήρωση των γερμανικών επιχειρήσεων στο χερσαίο χώρο της ηπειρωτικής Ελλάδας. Και μπορεί η προοπτική Κοτζιά να υπερδιαφημίστηκε τις πρώτες στιγμές αμέσως μετά το θάνατο του Κορυζή, οι αντιδράσεις, όμως, στην επιλογή αυτή –ενδεχομένως και λόγω της προγενέστερης γερμανόφιλης στάσης του- και η αδυναμία του να σχηματίσει Κυβέρνηση τον κάνουν να επιστρέψει την εντολή στο βασιλιά την επόμενη ημέρα[379]. Παραπλήσιο αποτέλεσμα είχε και η επιλογή του Αλέξανδρου Μαζαράκη από το στρατιωτικό χώρο που δεν μπόρεσε μέσα σ' αυτές τις συνθήκες να προχωρήσει στο σχηματισμό Κυβέρνησης[380], για να καταλήξει εντέλει ο Γεώργιος στη λύση του Εμμανουήλ Τσουδερού που αναλαμβάνει Πρωθυπουργός τρεις ημέρες μετά το θάνατο του Κορυζή. Η επιλογή ενός Κρητικού στην καταγωγή και βενιζελικού στην πολιτική προέλευση προσώπου για να αντικαταστήσει τον εκλιπόντα σηματοδοτεί μια διάθεση φυγής από το μεταξικό καθεστώς, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και συνειδητή επιλογή του Γεωργίου Β΄, δεδομένης της επικείμενης μετακίνησης της Κυβέρνησης στην Κρήτη που διάκειτο από αντιβασιλικά αισθήματα από τα χρόνια του Εθνικού Διχασμού κι ένας Κρητικός Πρωθυπουργός δίπλα στο βασιλιά θα λειτουργούσε ενδεχομένως πυροσβεστικά ως προς την αναμόχλευση των παθών[381].

Στο μέτωπο της Ηπείρου, ο Στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου παίρνει εντέλει την πρωτοβουλία και συνθηκολογεί μονομερώς με τους Γερμανούς με την

[379] Βλ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 449, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 549.

[380] Βλ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 449, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 549-50.

[381] Βλ. σχετικά: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 550, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 449, τ. ΙΣΤ΄, σ. 72. Για τις ακριβείς συνθήκες κάτω από τις οποίες αναλαμβάνει ο Εμμ. Τσουδερός και για το πρώτο διάγγελμα της νέας Κυβέρνησης -που αποβλέπει πια ανοιχτά και στον αμερικανικό παράγοντα για στήριξη και βοήθεια-, βλ.: *Τσουδερός* (ό.π., σημ. 177), τ. Α΄, σσ. 1-5.

υπογραφή τριών πρωτοκόλλων στο διάστημα 20-23 Απριλίου[382], με τον ίδιο λίγες ημέρες μετά την είσοδο των ναζιστικών στρατευμάτων στην Αθήνα να αναλαμβάνει (κατ' άλλους να ''ανταμείβεται'' γι' αυτή του την κίνηση) πρώτος δοσίλογος Πρωθυπουργός του κατοχικού μορφώματος της ''Ελληνικής Πολιτείας''[383]. Υπό το κράτος της συνθηκολόγησης Τσολάκογλου, ο Βασιλιάς και η Κυβέρνηση Τσουδερού, από κοινού με διπλωμάτες και στελέχη, αναχωρούν εντέλει στις 23 Απριλίου για το νησί της Κρήτης, ώστε να συνεχίσουν από εκεί τον αγώνα[384]. Δεν τους ακολουθεί, ωστόσο, ο Αλέξανδρος Παπάγος που υποβάλλει την παραίτησή του[385] και διαμορφώνει πλέον ανοιχτά τη δική του αφήγηση, ώστε να την αξιοποιήσει μεταπολεμικά για την ευόδωση των αρχηγικών του φιλοδοξιών. Ο γερμανικός στρατός εισέρχεται εντέλει στην ανοχύρωτη Αθήνα στις 27 Απριλίου του 1941[386], ενώ παράλληλα η ναζιστική πολεμική μηχανή ετοιμάζεται για την τελευταία πράξη της ''Επιχείρισης Μαρίτα'', τη μάχη, δηλαδή, της Κρήτης[387] που θα λάβει χώρα τον επόμενο μήνα και οι εξακτινώσεις της οποίας σαφέστατα εκφεύγουν των προθέσεων της εργασίας αυτής.

---

[382] Βλ. επ' αυτού: Λαζού, *HotDoc History, τ. 24* (ό.π., σημ. 12), σ. 42, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 557, 562, 574, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 109-10, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 449-50, *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319).

[383] Βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 610, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 134.

[384] Βλ. σχετικά: *Παπαστράτης 2* (ό.π., σημ. 319), *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 574-75, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 124, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σσ. 139-40, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 450-51, *Τσουδερός* (ό.π., σημ. 177), τ. Α΄, σσ. 5-9.

[385] *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 124.

[386] Βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 129-33, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 593, *Βερέμης* (ό.π., σημ. 4), σ. 141.

[387] Για τη ''Μάχη της Κρήτης'' επιγραμματικά και μόνο, βλ.: *Πολεμικός Τύπος*, τ. 11, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 452-54. Αναλυτικότερα, πολύτιμο βοήθημα και ιδωμένο εν μέρει κι από τη γερμανική σκοπιά αποτελεί η σχετική μελέτη του Χ. Ρίχτερ (Heinz A. Richter , *Η μάχη της Κρήτης*, Γκοβόστης, Αθήνα, 2011), με τη συνακόλουθη ένταση που προκάλεσε κι οδήγησε το συγγραφέα της ακόμα και στο δικαστήριο.

Ο στρατός, τώρα, των Βρετανών και των Συμμάχων της Κοινοπολιτείας μέρα με την ημέρα υποχωρεί σε έδαφος κι αποχωρεί από τη χώρα ηττημένος κατά κράτος, με τη γραμμή άμυνας των Θερμοπυλών να σπάει ακόμα πιο εύκολα από τις προηγούμενες[388], δίχως πια την ουσιαστική θέληση για άμυνα διαρκείας (αν υπήρξε εξαρχής τέτοια θέληση στη στρατηγική τους). Οι εφημερίδες των τελευταίων ημερών κλείνουν έναν κύκλο μαχών, μιλώντας πια ανοιχτά για την επόμενη μέρα[389], ενώ ο βρετανικός στρατός που υποχωρεί δίνει τις τελευταίες του μάχες στον Ισθμό της Κορίνθου κόντρα σε Γερμανούς αλεξιπτωτιστές[390] καθώς και σε επιμέρους εστίες στο εσωτερικό της Πελοποννήσου. Η βρετανική αποχώρηση, αν και περιπετειώδης, κρίνεται κατά βάση ως επιτυχημένη[391], με την όλη στρατηγική, ωστόσο, να αποδεικνύεται ολέθρια και ανεφάρμοστη, έστω κι αν ομολογουμένως η ταχύτατη κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας περιέπλεξε ακόμα πιο δραματικά την κατάσταση[392]. Με τις δύο πλευρές να μετρούν τις απώλειες, τους τραυματίες και τους αγνοούμενούς τους[393], το ηπειρωτικό σκέλος της ‘’Επιχείρησης Μαρίτα’’ λαμβάνει τέλος με την απόλυτη επικράτηση της ναζιστικής πολεμικής μηχανής και με έναν Έλληνα Πρωθυπουργό νεκρό.

---

[388] Βλ. επ’ αυτού: *Higham* (ό.π., σημ. 24), σ. 168, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 105, 116.

[389] Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η πρώτη αναφορά της φράσης για τους ‘’ήρωες που πλέον θα πολεμούν σαν Έλληνες’’ που –εσφαλμένα- αποδίδεται στον Ουίστ. Τσώρτσιλ, αλλά πρωτακούστηκε σε βρετανική ραδιοφωνική εκπομπή όπως μας πληροφορεί η *Ακρόπολις* της 25ης Απριλίου, μέσω, μάλιστα, ενδιάμεσης αμερικανικής πηγής.

[390] Βλ.: *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 117-22, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 586-91.

[391] *’’Η Οδύσσεια των Βρετανών’’* (ό.π., σημ. 328).

[392] Για τα γενικότερα αίτια της ήττας που έχουν να κάνουν με πολλαπλούς παράγοντες που εκτείνονται από την ανεπαρκή βοήθεια των Βρετανών, τον κακό σχεδιασμό, την καθυστερημένη σύμπτυξη, την έλλειψη επικοινωνίας, τη γερμανική κυριαρχία στον αέρα έως και την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας και την τουρκική ουδετερότητα, βλ.: ‘ *’The German Campaigns(…)’’,* (ό.π., σημ. 21), part 3, *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σ. 149.

[393] Για τις απώλειες των Γερμανών, βλ.: ‘ *’The German Campaigns(…)’’,*(ό.π., σημ. 21), part 3, ενώ για τις απώλειες των Βρετανών και των δυνάμεων της Κοινοπολιτείας, βλ.: *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 595-96.

Και μπορεί ο επίλογος της ναζιστικής εκστρατείας να γράφεται το αμέσως επόμενο διάστημα στην Κρήτη, σε μια μάχη που έχει εγγραφεί οργανικά στο συλλογικό ασυνείδητο του νέου Ελληνισμού πιάνοντας το νήμα από τη διήμερη αντίσταση των οχυρών, εντούτοις η τυπική πια λήξη του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου θα λάβει χώρα το Φεβρουάριο του επόμενου έτους, με το σχετικό διάταγμα της εξόριστης ελληνικής Κυβέρνησης[394] που ακυρώνει κι επίσημα τις διατάξεις της δικτατορίας, ‘’εκλειπούσης της πολιτικής αντιλήψεως που υπηγόρευσε τούτο’’[395], αν και ουσιαστικά το καθεστώς ήταν ήδη προ πολλού νεκρό. Η τριπλή Κατοχή, ωστόσο, που αποτελεί ήδη μια πραγματικότητα, ανατέμνει ριζικά τους άξονες, τις πολιτικές ταυτότητες και τις συνειδήσεις, ανοίγοντας μια εντελώς καινούρια σελίδα στην πολυτάραχη νεοελληνική Ιστορία που –δυστυχώς- επρόκειτο να είναι ακόμα πιο πικρή κι αιματοβαμμένη…

---

[394] Βλ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΣΤ΄, σ. 73, Δρακόπουλος στο: *Χατζηβασιλείου (επιμ.)* (ό.π., σημ. 4), σ. 187.

[395] Για την ακριβή διατύπωση της 4ης Φεβρουαρίου του 1942, βλ.: *Τσουδερός* (ό.π., σημ. 177), τ. Α΄, σσ. 280-82.

ι) Μια πολυπρισματική αποτίμηση

i) Συμπεράσματα, κρίσεις και εικασίες για την περίοδο Κορυζή

Έχοντας διατρέξει όσο αναλυτικά μας επέτρεψε η δομή της παρούσας μελέτης τα γεγονότα που έλαβαν χώρα το διάστημα Ιανουαρίου – Απριλίου 1941, με βασικό μας άξονα τον Αλέξανδρο Κορυζή και την Πρωθυπουργία του, αξίζει στο σημείο αυτό να προβούμε σε ορισμένες εκτιμήσεις και συμπεράσματα για το ρόλο του, αλλά και για τις πολιτικές επιλογές της Ελλάδας το διάστημα εκείνο, με την απόσταση των ογδόντα πια ετών που μας χωρίζει από τα γεγονότα να δρα εν μέρει πυροσβεστικά ως προς τα πάθη και βοηθητικά ως προς την όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική μας εκτίμηση. Το 1942 τα ‘’πάθη’’ περί ων ο λόγος δεν είχαν ακόμη κοπάσει και ο Θ. Νικολούδης δεν έχανε ευκαιρία να υπενθυμίσει την εξαρχής αρνητική στάση του ως προς την επιλογή Κορυζή. Έτσι, θα τον δούμε να γράφει στο Μανιαδάκη για την επιλογή του ‘’νευρασθενή τραπεζίτη’’[396], ενώ σε επιστολή του προς το Βασιλιά από την Πρετόρια της Αφρικής, όπου βρίσκεται, θα γίνει πολύ πιο σαφής: ‘’Ούτω Κορυζής εγένετο Πρωθυπουργός και, εν τας ημέρας, ρυθμιστικόν κράτος έπαυσεν λειτουργούν. Έκαστος Υπουργός, εκάστη αρχή έδρα αυτοτελώς, ερήμην Πρωθυπουργού.’’[397] Αξίζει, ωστόσο, στην περίοδο Κορυζή μια τέτοια απόλυτη άρνηση;

Είναι αλήθεια πως ο Αλέξανδρος Κορυζής αναλαμβάνει Πρωθυπουργός έχοντας ελάχιστη πολιτική εμπειρία και πάντα σε υπουργικές θέσεις που έχει τοποθετηθεί από τους εκάστοτε Πρωθυπουργούς, με ρόλο πολύ πιο πρακτικό και απτό. Αυτή η μηδαμινή σχέση του με τις ατραπούς της πολιτικής και της διπλωματίας θα διαφανεί, όταν, παρά τις φιλότιμες προσπάθειές του, εγκλωβίζεται –ελέω και Γεωργίου- ολοένα και περισσότερο στη βρετανική στρατηγική και σε ένα πλάνο μη βιώσιμο και εντέλει βήμα-βήμα ξηλώνει την άκαμπτη στάση του προκατόχου του, την οποία είχε δεσμευτεί πως θα τηρήσει στο ακέραιο. Τεράστιος είναι ο αγώνας του σε όλη τη διάρκεια της θητείας του να σταθεί στο ύψος του Μεταξά και να τον μιμηθεί, μην έχοντας όμως τα φόντα για κάτι τέτοιο: αυτό αποδεικνύεται από τη συνέχιση των ομιλιών, των μεγαλεπήβολων στόχων και των προταγμάτων της 4ης

[396] *‘’Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς – Κορυζής;’’ (*ό.π., σημ. 41).

[397] *Τσουδερός* (ό.π., σημ. 177), τ. Β΄, σσ. 322-24.

Αυγούστου και την κίνηση ‘’καρατόμησης’’ στην ΕΟΝ που επιδιώκει να δείξει τη πυγμή του νέου ηγέτη έως και το ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’ στους Γερμανούς, το οποίο προφανώς κι ήταν μονόδρομος βάσει της εξέλιξης της κατάστασης. Ωστόσο, οι έντονες ευαισθησίες του που διαφαίνονται κι από την εμβάθυνση των ομιλιών του, αλλά και η έλλειψη διαχειριστικής εμπειρίας σε καταστάσεις ακραίες εντέλει τον λυγίζουν και χάνει στην πρώτη αναποδιά και στην πρώτη στρατηγική ήττα τον έλεγχο του κράτους, αλλά και του ίδιου του του εαυτού. Εν πολλοίς, αν και επισήμως το κράτος της 4ης Αυγούστου συνεχιζόταν ομαλά και απρόσκοπτα, κάλλιστα μπορούμε να κατανοήσουμε πως ήταν ήδη νεκρό με το θάνατο του Μεταξά και όλη η περίοδος Κορυζή δεν αποτέλεσε παρά μια προσπάθεια να διατηρηθεί τεχνητά και με κεκτημένη ιστορική ταχύτητα στη ζωή, με την επερχόμενη ήττα να αναδεικνύει περίτρανα τη γύμνια του και να παρέχει γόνιμο έδαφος για να ευδοκιμήσουν οι κάθε λογής φυγόκεντρες τάσεις.

Ένα ερώτημα που τίθεται συχνά στο διάλογο είναι το αν η Ελλάδα μπορούσε την περίοδο της διακυβέρνησης Κορυζή να έχει αποφύγει τη γερμανική εμπλοκή κι επίθεση με όλα τα δεινά της Κατοχής που εκείνη επέφερε είτε νικώντας καθοριστικά τους Ιταλούς είτε αποδεχόμενη μία συμβιβαστική διαμεσολάβηση. Ως προς το πρώτο, αφού η κομβική νίκη δεν επήλθε στην περίοδο της προέλασης τα δεδομένα ήταν μάλλον αρνητικά, με το μέτωπο την περίοδο Ιανουαρίου – Απριλίου να προσανατολίζεται κυρίως ως προς την απόκρουση των ιταλικών ενεργειών. Ως προς το δεύτερο, η απόφαση του Χίτλερ να εκδιώξει τους Βρετανούς από τα Βαλκάνια για να έχει καλυμμένα τα νώτα του ενόψει της καθοριστικής ανατολικής εκστρατείας που προετοίμαζε είχε ληφθεί ήδη όπως εξετάσαμε από τα τέλη του 1940, οπότε οι κάθε λογής απόπειρες μεσολάβησης, πάντα υπογείως και μέσω τρίτων κι ουδέποτε ανοιχτά και μέσω της επίσημης διπλωματικής οδού, περισσότερο εντέλει φαίνεται να λειτουργούσαν ως μια προσπάθεια πρόκλησης αποσταθεροποίησης και προλείανσης του εδάφους για την όσο το δυνατόν πιο απρόσκοπτη γερμανική επικράτηση. Αυτό για το οποίο σίγουρα φέρει ευθύνη η Ελλάδα και η Κυβέρνηση Κορυζή είναι η δημιουργία της αφορμής για τη ναζιστική επίθεση, με την πλήρη υποταγή στο βρετανικό παράγοντα και σε ένα πλάνο σπασμωδικό, αποσπασματικό και αδύνατο να επιφέρει τη νίκη[398], ακόμα και στην περίπτωση που όλα λειτουργούσαν κατ’ ευχήν και με την έγκαιρη σύμπτυξη του μετώπου και με την αποτελεσματική άμυνα της

[398] *Richter* (ό.π., σημ. 6), σ. 631.

Γιουγκοσλαβίας. Το πλάνο των Βρετανών για ένα βαλκανικό μέτωπο εφάμιλλο του Α΄ Παγκοσμίου προϋπέθετε την έγκαιρη κι ενεργό ανάμειξη της Γιουγκοσλαβίας και της Τουρκίας, η εκτέλεσή του, ωστόσο, υπήρξε παιδαριώδης και πλήρης λαθών κι αντιφάσεων. Ως προς το σημείο αυτό, βέβαια, τεράστιες είναι και οι ευθύνες του στέμματος και του Γεωργίου Β΄[399], ο οποίος δίστασε να προβεί σε τολμηρές κινήσεις εθνικής ενότητας και ταύτισε απροκάλυπτα τη μοίρα του με το βρετανικό παράγοντα. Η μόνη ‘’παρηγοριά’’ που έχει απομείνει από εκείνο το σύντομο διάστημα της εμφανούς παρακμής στη συλλογική μνήμη, πέραν των επιμέρους πολεμικών ανδραγαθημάτων, είναι η εκτίμηση πως η καθυστέρηση των Γερμανών κατά την ‘’Επιχείρηση Μαρίτα’’ είχε επιπτώσεις στη διεξαγωγή της ‘’Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα’’[400] και συνεπώς στη μοίρα την ίδια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, άποψη που, ωστόσο, με την πάροδο των δεκαετιών αποδέχονται ολοένα και λιγότεροι μελετητές, αποσυνδέοντας κατά βάση τις δύο εκστρατείες.

Μπορούσε, εντούτοις, η Ελλάδα να διέλθει εκείνη την περίοδο σε ένα καθεστώς πλήρους ουδετερότητας; Η απάντηση σαφώς και υπερβαίνει την περίοδο Κορυζή –που εξάλλου θα δημιουργούσε τη θυμηδία αν αποδεχόταν τη γερμανική διακοίνωση με τον ελληνικό στρατό να μάχεται ήδη επί μισό χρόνο τον Άξονα και τους Βρετανούς να αλωνίζουν εντός της χώρας- και εντάσσεται περισσότερο σ’ ένα πλαίσιο ισορροπίας των δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο. Τόσο η εμπειρία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με την εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας κατά το πρώτο διάστημα που ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄ κινήθηκε με το πρόταγμα της ουδετερότητας όσο και αντίστοιχες καταστάσεις στο Δεύτερο Παγκόσμιο με χώρες που είτε άμεσα κατέστησαν δορυφόροι ή προτεκτοράτα του Άξονα, είτε προς το τέλος του πολέμου κινδύνεψαν να ‘’πνιγούν’’ από τη στρατηγική των ίσων αποστάσεων όπως η Τουρκία ή ακόμα και μεταπολεμικά έχασαν τμήμα του εδάφους τους, αποδεικνύουν πως ήταν σχεδόν αδύνατο η Ελλάδα να μείνει εκτός νυμφώνος και να μην υποστεί σε πρώτο ή σε δεύτερο χρόνο κάποιου είδους εδαφικό

[399] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σ. 445.

[400] Για τη συζήτηση και τις διφορούμενες απόψεις ως προς τη σύνδεση των δύο επιχειρήσεων, βλ. συγκριτικά: *Χρονόπουλος* (ό.π., σημ. 24), *Γιαννόπουλος* (ό.π., σημ. 24), σσ. 152-54, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 454, 456-57, *Παπακωνσταντίνου (*ό.π., σημ. 10), σ. 393.

ακρωτηριασμό[401]. Αυτό δεν ακυρώνει, βέβαια, από την άλλη πλευρά και τα σημαντικά συμπεράσματα που εξέρχονται από την πλήρη υποταγή στο βρετανικό άρμα και τον αγγλικό ιμπεριαλισμό και θα ανοίξουν μεταπολεμικά ζητήματα όπως η ανοιχτή εμπλοκή των Βρετανών στην επόμενη μέρα και στο πολιτειακό ζήτημα εντός του ελλαδικού χώρου και το ακανθώδες ζήτημα της Κύπρου που αποτέλεσε εξάλλου πόθο και στόχευση και του ίδιου του Κορυζή.

Είναι, τέλος, πασιφανές πως -ακόμα κι αν ο Κορυζής δεν είχε αυτοκτονήσει- η περίοδος της Πρωθυπουργίας του που είχε μια στόχευση σε εντελώς διαφορετικές ιστορικές συνθήκες αμέσως μετά το θάνατο του Μεταξά έβαινε προς το τέλος της, με τον ίδιο να έχει, εξάλλου, ήδη υποβάλει την παραίτησή του, ζητώντας άλλη σύνθεση της Κυβέρνησης. Είναι, επομένως, απίθανο, να βρισκόταν τα επόμενα χρόνια εκείνος στη θέση του Τσουδερού επικεφαλής της εξόριστης ελληνικής Κυβέρνησης και μιας υποτιθέμενης συνέχειας του τετραυγουστιανού καθεστώτος και να διαμορφώνει εκείνος ένα νέο πλαίσιο εθνικής ενότητας, με τις παλιές ταυτότητες και διαχωρισμούς να δίνουν τη θέση τους σε ένα νέο σύστημα που πήγαινε να δημιουργηθεί και με το κομμουνιστικό στοιχείο να επανέρχεται δυναμικά κατά τα χρόνια της Κατοχής. Ο κόσμος του Κορυζή σε όλο το πλήθος των εκφάνσεών του, είτε στις επιχειρήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος, είτε στις υπουργικές του θητείες υπό το βλέμμα του Μεταξά είτε στις ομιλίες του προς την ΕΟΝ κατά την ‘’εθνική αποστολή’’ που αναλαμβάνει το 1941 είναι ένας κόσμος ξεκάθαρα μεσοπολεμικός, τον οποίο οι ραγδαίες μετατοπίσεις της Ιστορίας επανοριοθετούν πλέον πάνω σε εντελώς νέους και πρωτοφανείς άξονες…

[401] *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (ό.π., σημ. 4), τ. ΙΕ΄, σσ. 415-16.

ii) Ο Κορυζής και η περίοδος με βάση άλλες ιδεολογικές κι εθνικές αφετηρίες

Κάθε ιστορική περίοδος, πολλώ δε μάλλον οι οριακές όπως αυτή που εξετάσαμε, όπου ένα σύστημα πνέει τα λοίσθια και μια καινούρια συνθήκη ετοιμάζεται να γεννηθεί, εναπόκειται προφανώς σε βάθος χρόνου στην κρίση διαφορετικών χώρων, είτε πολιτικοκοινωνικών που θα προβάλουν πάνω στα γεγονότα την ιδεολογική τους γραμμή είτε ακόμα και διαφορετικών εθνών που θα διαβάσουν την ιστορία όπως συμφέρει στο σχήμα και την εθνική αφήγηση που επιδιώκουν να δομήσουν. Οδεύοντας προς την ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής, ας εξετάσουμε αποσπασματικά ορισμένες μόνο εκφάνσεις τέτοιων προβολών, δίχως να υποστηρίζουμε σε καμία των περιπτώσεων πως εξαντλούμε το ζήτημα[402].

Εκκινώντας από τον κομμουνιστικό χώρο, δηλώνουμε εκ νέου πως η μη δυνατότητα προσπέλασης του Τύπου του ίσως εντέλει να επηρεάζει σημαντικά ακόμα και τη δομή της παρούσας εργασίας. Στο άρθρο του κομμουνιστή Γ. Μαργαρίτη που εξετάστηκε, πάντως, η κριτική εστιάζει στην απόκλιση της ηγεσίας του κράτους του στρατεύματος από τον απλό στρατιώτη που καλούνταν να εκτελέσει τις αποφάσεις[403] και μοιραία επέφερε τον Απρίλιο την απείθεια στο στράτευμα. Η μελέτη της Ιστορίας στα σχετικά δοκίμια του ΚΚΕ θα παρουσίαζε ασφαλώς ενδιαφέρον, εξέρχεται, όμως, σημαντικά των ορίων της μελέτης μας. Η σημερινή κριτική φορέων που πρόσκεινται στο Κομμουνιστικό Κόμμα αμφισβητεί εξαρχής την κοινωνική πολιτική εν γένει του μεταξικού καθεστώτος που ο Κορυζής υπηρέτησε ως κομβικός Υπουργός σε θέματα πρόνοιας κι αποτέλεσε το βασικό του πρόταγμα, ενώ κατακρίνει ανοιχτά τη συμμετοχή τραπεζιτών στο καθεστώς που κατ' αυτούς, παρά τη φιλεργατική και φιλαγροτική του ρητορική, εντέλει ''θωράκισε την αστική τάξη''[404].

[402] Ας ιδωθεί η απλή αναφορά μας περισσότερο ως άνοιγμα κάποιων ζητημάτων που χρήζουν στο μέλλον περισσότερης μελέτης κι εξειδίκευσης.

[403] *Μαργαρίτης 2* (ό.π., σημ. 321).

[404] Βλ.: ''Ο μύθος για την κοινωνική πολιτική του Μεταξά'', 12/4/2018, στο: <<http://www.katiousa.gr/istoria/o-mythos-gia-tin-koinoniki-politiki-tou-metaksa/>> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020), ''Πώς η δικτατορία της 4ης Αυγούστου θωράκισε την αστική εξουσία'', 4/8/2019,

Δίχως ο συντάκτης της παρούσας εργασίας να αποδέχεται τη λεγόμενη ‘’θεωρία των δύο άκρων’’, οφείλει για τις ανάγκες μιας ολιστικής εικόνας να βάλει αντιπαραθετικά και την άποψη της άκρας δεξιάς και της –καταδικασμένης σε πρωτόδικο βαθμό ως εγκληματικής οργάνωσης τον Οκτώβριο του 2020- ‘’Χρυσής Αυγής’’. Κατά την πρώτη περίοδο της οργάνωσης -και πριν την απόπειρα μετατροπής της από ανοιχτά νεοναζιστική σε ελεγχόμενα εθνικιστική- το δεύτερο ‘’ΟΧΙ’’ του Κορυζή χαρακτηρίζεται ως ‘’μαύρη επέτειος (…) από μια συνέχεια συνεχιζόμενων λαθών μίας αγγλόδουλης και σιωνιστικής [σ.σ.: !] αυλής’’[405]. Σύμφωνα με την ακραία αυτή θεώρηση, η ελληνική ηγεσία συνειδητά επεδίωκε την εξάρτηση από πλευράς των Συμμάχων έναντι της γερμανικής πλευράς που φέρεται να ζητά απλώς την ελληνική ουδετερότητα, προκαλώντας ουσιαστικά η ίδια την επίθεση. Μια τέτοια αναθεωρητική οπτική σαφώς κι εντάσσεται σε ένα πλαίσιο επανεκτίμησης εν γένει της μορφής του Αδόλφου Χίτλερ και δικαιολόγησης της στρατηγικής του και δεν οφείλει να εξετάζεται παρά μόνο περιθωριακά, εν είδει και υπόμνησης για ορισμένες εκφάνσεις της δομής της ελληνικής κοινωνίας.

Εξερχόμενοι, τώρα, από το χώρο της Ελλάδας, στεκόμαστε στην επίσημη περιγραφή της περιόδου του πολέμου από το Ιταλικό Υπουργείο Άμυνας[406]. Η μόνη αναφορά που υπάρχει στην επίσημή του ιστοσελίδα για την εξάμηνη ήττα που βίωνε ο ιταλικός στρατός στο αλβανικό μέτωπο έχει να κάνει με τις ‘’σκληρές μάχες και τις εναλλαγές στα γεγονότα’’ που έλαβαν χώρα, με την εξιστόρηση να προχωρά αμέσως στην επόμενη φάση του πολέμου, μετά την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας. Μια τέτοια οπτική σαφώς κι αποκρύπτει την αλήθεια για τους εσφαλμένους σχεδιασμούς και τα στρατηγικά λάθη της ιταλικής πλευράς, ακόμα και κατά την πολυδιαφημιζόμενη εαρινή τους επίθεση. Ο πόλεμος του 1940-41 αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα κοινό ‘’κρυφό μυστικό’’ στην ιταλική λαϊκή συνείδηση που δεν λησμονεί

στο: <http://www.katiousa.gr/istoria/pos-i-diktatoria-tis-4is-avgoustou-thorakise-tin-astiki-eksousia/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

[405] ‘’Η μαύρη επέτειος’’, 5/4/2012, στο: <http://xa-watch.blogspot.com/2012/04/blog-post_05.html>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

[406] Βλ.: ‘’History > 1940 – 1943’’, στο: <http://www.esercito.difesa.it/en/History/Pagine/1940-1943.aspx>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020). Σαφέστατα και η μελέτη των σχετικών ιταλικών δοκιμίων, ιστορικών εγχειριδίων και μελετών φωτίζει πολύ διαφορετικά τη συγκεκριμένη περίοδο.

πως μόνο κατόπιν της γερμανικής παρέμβασης ο στρατός τους κατόρθωσε να εισέλθει νικητής στη χώρα.

Το γερμανικό, τώρα, Υπουργείο Άμυνας[407] προφανώς δεν αναφέρει καν τα γεγονότα της περιόδου, με τη δομή και την ιστορία του να γεννιούνται κατά τη μεταπολεμική περίοδο, σε ένα πλαίσιο άρνησης του πρόσφατου ναζιστικού παρελθόντος και μιας ιδιότυπης ‘’κάθαρσης’’ του κράτους και του λαού από τα στίγματά του. Μελέτες προσανατολισμένες, πάντως, στη γερμανική εθνική οπτική, τονίζουν πως η βαλκανική επιχείρηση προήλθε ως αποτέλεσμα των ελληνικών επιλογών κι ήταν μονόδρομος αφού η Ελλάδα δεν απομάκρυνε τα βρετανικά στρατεύματα από το έδαφός της[408], προσεγγίζοντας υπό μία έννοια και την προαναφερθείσα αφήγηση των Ελλήνων νοσταλγών του Τρίτου Ράιχ.

Την αρβανίτικη καταγωγή του Κορυζή, τέλος, την διεκδικούν και σημερινές ομάδες που επιδιώκουν μια νέα σχέση του ελληνικού με το αλβανικό έθνος, εντάσσοντας, ωστόσο, σε έναν παραδειγματικό άξονα και στοιβάζοντας ισομερώς ανόμοιας χρονικής προέλευσης ονόματα[409] κι ανάμεσά τους του πρώην Πρωθυπουργού, ο οποίος ουδέποτε αξιοποίησε σε κάτι ή αναφέρθηκε στην αρβανίτική του ρίζα. Τα πρόσωπα, ωστόσο, και οι καιροί που διαμόρφωσαν την Ιστορία πάντοτε θα βρίσκονται ενώπιον της κρίσης της κάθε εποχής και της κάθε αφήγησης, με τα όσα έπραξαν –ή ακόμα και τα όσα δεν έπραξαν- να δημιουργούν συζητήσεις, διχογνωμίες, ακόμα και να εμπνέουν έργα τέχνης.

---

[407] Η ιστορική διαδρομή του οποίου παρουσιάζεται συνοπτικά στο: ‘’History of the Federal Ministry of Defence’’, στο: <https://www.bmvg.de/en/history>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

[408] ‘*’The German Campaigns’’*, (ό.π., σημ. 21), part 1.

[409] Βλ.: ‘’ΕΛΛΗΝΕΣ – ΑΛΒΑΝΟΙ’’, στο: <http://ellines-albanoi.blogspot.com/2014/12/blog-post_71.html>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

iii)Τρεις εκφάνσεις της περιόδου στο χώρο των Τεχνών

Ολοκληρώνοντας το κυρίως θέμα της εργασίας μας, μπορούμε να εξετάσουμε το αποτύπωμα της σύντομης αυτής αλλά γεμάτης έντασης και γεγονότων περιόδου, όπως καταγράφεται σε τρία έργα τέχνης, προερχόμενα από τον κινηματογράφο, τη μουσική και την πεζογραφία αντίστοιχα. Είναι αλήθεια πως ο πόλεμος του 1940 κι εν συνεχεία η Κατοχή, η αντίσταση και η εμφύλια σύγκρουση που ακολουθούν έχουν αποτυπωθεί τις περασμένες οκτώ δεκαετίες σε πλήθος έργων τέχνης σε όλο τα φάσμα του επιστητού, αποτελώντας εν πολλοίς την τελευταία εθνική ‘’μεγάλη περιπέτεια’’, με τα γεγονότα μόνο της Κύπρου και της δικτατορίας των Συνταγματαρχών κατά τα μεταπολεμικά χρόνια να δύνανται εν μέρει να συγκριθούν ως προς την ένταση που φέρουν και την έμπνευση που παρέχουν με την περίοδο. Οι πρώτοι μήνες του 1941, ωστόσο, και η περίοδος Κορυζή, με την προέλαση στο αλβανικό μέτωπο να σταματά και τη γερμανική επίθεση που επιφέρει την ήττα έχουν εξοβελιστεί από το ιδιότυπο αυτό σχήμα, όπως αναφέραμε και στην εισαγωγή της μελέτης. Ας αναφέρουμε, οπότε, τρία χαρακτηριστικά έργα τέχνης που διαφέρουν γιατί πραγματεύονται τις ημέρες της ήττας, το καθένα τους από διαφορετική πλευρά και με εναλλακτική στόχευση.

Εκκινώντας από την ταινία *Όχι* του Ντίμη Δαδήρα[410], παραγωγή του 1969, μεσούσης της δικτατορίας των Συνταγματαρχών, από τον ελληνοαμερικανό παραγωγό Τζέημς Πάρις[411] που –με τις ευλογίες της Χούντας των Συνταγματαρχών- προήγαγε ανοιχτά τα προτάγματα του καθεστώτος περί ελληνισμού, παρατηρούμε το πώς χτίζεται ο μύθος του ατρόμητου Έλληνα πολεμιστή και διοχετεύεται μέσω των

[410] Για την καταγραφή της ταινίας στην πλατφόρμα του International Movie Database, βλ.: ‘’OXI’’, στο: <https://www.imdb.com/title/tt0219216/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

[411] Βλ.: ‘’Τζειμς Πάρις: Ο ελληνοαμερικανός παραγωγός που έβγαλε ακόμη και τανκς στους δρόμους για να προωθήσει τις ταινίες του στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. Η φάρσα στον Χατζηχρήστο.’’, στο: <https://www.mixanitouxronou.gr/tzeims-paris-o-ellinoamerikanos-paragogos-poy-evgale-akomi-kai-tanks-sto-festival-thessalonikis/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020). Ως προς την -ανοιχτά αντικομμουνιστική κι ενταγμένη στα ψυχροπολεμικά πλαίσια- οπτική των ταινιών του, βλ.: ‘’Τα αντικομμουνιστικά έπη του Τζέιμς Πάρις’’, 26/5/2018, στο: <http://www.katiousa.gr/politismos/kinimatografos/ta-antikommounistika-epi-tou-tzeims-paris/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

σύγχρονων για την εποχή διαύλων στο ευρύ κοινό. Ο πρωταγωνιστής της – ομολογουμένως εντυπωσιακής ως προς την παραγωγή- ταινίας, αφού τραυματίζεται σε παράτολμη ενέργειά του στο αλβανικό μέτωπο, αποστέλλεται εν συνεχεία στα οχυρά της γραμμής Μεταξά στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο και καλείται να αναχαιτίσει τη ναζιστική εισβολή των εκατοντάδων τεθωρακισμένων αρμάτων μάχης. Το ‘’δεύτερο ΟΧΙ’’, μάλιστα, απλώς εξιστορείται στην ταινία, δίχως να αναφέρεται καν η ύπαρξη του Κορυζή, τη στιγμή που η αντίστοιχη περίπτωση της 28ης Οκτωβρίου κατέχει και ξεχωριστή σκηνή, με ηθοποιούς να υποδύονται τον Ιωάννη Μεταξά και τον Ιταλό Πρέσβη. Τα ανδραγαθήματα του πρωταγωνιστή και του στρατού στα οχυρά -που έχουν εμποτίσει με την υπερβολή στην παρουσίασή τους τη λαϊκή κουλτούρα-, η πεποίθηση πως ο ελληνικός στρατός νικήθηκε μόνο κατόπιν της συνθηκολόγησης των ανωτέρων που η ταινία αφήνει να διαφανεί (χαρακτηριστικά, ας αναφερθεί πως οι ‘’στρατιώτες’’ θεωρούν την είδηση της συνθηκολόγησης μέχρι και την τελευταία στιγμή ως εχθρική προπαγάνδα), αλλά και η εικόνα που η ταινία δίνει παρουσιάζοντας το τέλος του πολέμου αμέσως μετά τη μάχη των οχυρών, έχουν διαμορφώσει σε μεγάλο βαθμό την κυρίαρχη πεποίθηση που εξοβελίζει τις ημέρες της ήττας και της αποδιοργάνωσης, εστιάζοντας μόνο στις παραμέτρους εκείνες που εξυψώνουν αενάως το εθνικό φρόνημα.

Προχωρώντας στο χώρο της μουσικής, στεκόμαστε σε μια ιδιαίτερη περίπτωση δίσκου που κινείται στο χώρο του έντεχνου-λαϊκού τραγουδιού, την *Αλβανία* των Γιώργου Κατσαρού και Πυθαγόρα, με ερμηνεύτρια την τραγουδίστρια Μαρινέλλα[412]. Ο συγκεκριμένος δίσκος -που ντύνει εδώ και δεκαετίες τις σχολικές εορτές της 28ης Οκτωβρίου σχεδόν ισότιμα με τα τραγούδια της Σοφίας Βέμπο[413]- κυκλοφορεί το 1973, σε μια περίοδο σχετικής φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος των Συνταγματαρχών κι, ενώ τυπικά τηρεί όλη την αφήγηση περί ένδοξων μαχών του ελληνικού στρατού, στην ουσία την υπονομεύει εκ των έσω, προβάλλοντας μηνύματα

[412] Κυκλοφορεί το 1973 από τη δισκογραφική εταιρεία *Philips*. Οι στίχοι των τραγουδιών και στο: Πυθαγόρας [Παπασταματίου], *30 χρόνια τραγούδια*, Λιβάνης, Αθήνα, 1983.

[413] Για τον εμψυχωτικό ρόλο της οποίας στον πόλεμο, βλ.: ‘’Σοφία Βέμπο: Η <<τραγουδίστρια της Νίκης>> που ταυτίστηκε με το έπος του 1940 - <<Παιδιά της Ελλάδος παιδιά>>, 28/10/2015, στο: <<https://www.huffingtonpost.gr/2015/10/28/koinonia-alvania_n_8405312.html>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

συναδέλφωσης των λαών, αναδεικνύοντας την ανθρώπινη διάσταση του πολέμου και των μαχητών του, περιπαίζοντας το εθνικό κλέος ακόμα και με τον ίδιο του τον τίτλο, αλλά κι αφήνοντας ανοιχτά να διαφανεί ένα μήνυμα δημοκρατίας και συντριβής των αλυσίδων της τυραννίας[414414]. Στο πλαίσιο αυτό, περιγράφονται ανοικτά και ισότιμα με τις ‘’δάφνες’’ της προέλασης, οι ημέρες της υποχώρησης και της αποσάθρωσης, στα τραγούδια *Η οπισθοχώρηση* και *Η κατάρρευση*, απόσπασμα του οποίου εξάλλου κοσμεί και την προμετωπίδα της παρούσας μελέτης, γεγονός πρωτοφανές για την εποχή. Οι εικόνες θλίψης, απορίας για την ξαφνική δραματική εξέλιξη των πραγμάτων, απογοήτευσης για το μάταιο του αγώνα, αλλά και φόβου για την επερχόμενη ‘’σκλαβιά’’ περιγράφουν γλαφυρά και παραστατικά τις ημέρες του Απριλίου του 1941 και δρουν σαφέστατα υπονομευτικά για την επίσημη αφήγηση, αναδεικνύοντας μια ολιστική εικόνα της εξάμηνης αναμέτρησης.

Στην πεζογραφία, τώρα, μακράν το χαρακτηριστικότερο κείμενο αναφοράς αποτελεί το πρώτο μέρος του μυθιστορήματος Ασθενείς και Οδοιπόροι[415] του Γιώργου Θεοτοκά που εκδίδεται κατά τα μεταπολεμικά χρόνια και περιγράφει την περίοδο από τη γερμανική εισβολή μέχρι και τους πρώτους σπόρους του επερχόμενου εμφυλίου το 1944. Με την κριτική να κάνει λόγο για έναν καλλιτέχνη ‘’με τη συνείδηση της ευθύνης του πνευματικού ανθρώπου’’[416], η ειλικρίνεια στις προθέσεις του διαφαίνεται ήδη από τον Πρόλογό του, όπου διαχωρίζει το ρόλο της Λογοτεχνίας από εκείνον του μελλοντικού ιστορικού που θα έχει το καθήκον να μελετήσει τα γεγονότα[417]. Οι κεντρικοί πρωταγωνιστές της μυθοπλασίας είναι μια παρέα νέων διαφορετικών ιδεολογιών, κάποιοι εκ των οποίων υπηρετούν τη θητεία τους την

---

[414] Βλ. αναλυτικότερα επ’ αυτού παλιότερό μας σχετικό άρθρο, στο: Θάνος Γιαννούδης, ‘’Η <<Αλβανία>> ως πράξη αντίστασης κατά της δικτατορίας’’, 26/10/2014, στο: <https://panosz.wordpress.com/2014/10/26/thanos_giannoudis-2/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

[415] Γιώργος Θεοτοκάς, *Ασθενείς και οδοιπόροι*, Τόμος Πρώτος, Εστία, Αθήνα, 1964 (2012[11]). Ο πρώτος τόμος αρχικά είχε κυκλοφορήσει τα χρόνια αμέσως μετά τον πόλεμο ως αυτοτελές μυθιστόρημα με τον τίτλο *Ιερά Οδός*, για να ενταχθεί εν συνεχεία μέσα στην ευρύτερη μυθοπλασία.

[416] Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1978 (2007[16]), σ. 311.

[417] *Θεοτοκάς* (ό.π., σημ. 415), σ. 7.

περίοδο της κατάρρευσης και των μαζικών αδειών που εξετάσαμε πρωτύτερα. Στο περιθώριο της κεντρικής πλοκής, εμφανίζεται και η μορφή του Αλέξανδρου Κορυζή, δίχως να κατονομάζεται ανοιχτά, αλλά με τα ιστορικά δεδομένα, το βιογραφικό του και την αυτοκτονία του να βεβαιώνουν πως πρόκειται για εκείνον. Ο ‘’Πρωθυπουργός’’ αυτός του Θεοτοκά, όπως τον αποκαλεί, παρά τις αντίξοες συνθήκες, εμφανίζεται πρόθυμος να δώσει έναν αγώνα ‘’για την τιμή’’[418] και μόνο, αναθυμούμενος διαρκώς τόσο το εκτός νυμφώνος παρελθόν του στον τραπεζικό χώρο όσο και τις μεγάλες μορφές Ελλήνων που προηγήθηκαν, δίπλα στους οποίους αισθάνεται πως οφείλει να σταθεί[419]. Η τελική του πράξη με την αφαίρεση της ίδιας του της ζωής, μετά την περιπετειώδη συνδιάσκεψη με το βασιλιά[420], σκιαγραφεί έναν χαρακτήρα ιδιαίτερα αυξημένης ευαισθησίας[421], εξίσου ‘’ασθενή και οδοιπόρο’’ στην πορεία των δύσκολων καιρών με τους απλούς στρατιώτες. Η μορφή του Κορυζή στο μυθιστόρημα κάλλιστα θα μπορούσε να αποτελέσει το αντικείμενο ενός ξεχωριστού μελλοντικού άρθρου, παρόλο που εντέλει στην τηλεοπτική μεταφορά του μυθιστορήματος αφαιρέθηκε εξολοκλήρου[422].

Σε καμία, φυσικά, περίπτωση δεν υποστηρίζουμε πως τα τρία ενδεικτικά παραδείγματα που εξετάσαμε εξαντλούν το ζήτημα και την εποχή, παρά περισσότερο, με την ιδιαίτερή τους απήχηση, συνιστούν μια βάση για να εξεταστεί στο μέλλον περισσότερο η απήχηση αυτής της μεταβατικής αλλά συνάμα τόσο ενδιαφέρουσας ιστορικής περιόδου και της θητείας ενός Πρωθυπουργού που μέχρι και σήμερα προκαλεί διχογνωμίες και σενάρια συνωμοσίας, τουλάχιστον σε όσα άτομα δεν τον έχουν ολοσχερώς λησμονήσει…

---

[418] *Θεοτοκάς* (ό.π., σημ. 415), σ. 59.

[419] *Θεοτοκάς* (ό.π., σημ. 415), σσ. 57, 69.

[420] *Θεοτοκάς* (ό.π., σημ. 415), σσ. 134-35.

[421] *Θεοτοκάς* (ό.π., σημ. 415), σ. 138.

[422] Για την καταγραφή της τηλεοπτικής σειράς στην πλατφόρμα του International Movie Database, βλ.: ‘’Astheneis kai odoiporoi’’, στο: <https://www.imdb.com/title/tt0343235/?ref_=nm_flmg_act_13>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

Επίλογος

Στις σελίδες που προηγήθηκαν έλαβε χώρα μια προσπάθεια εκτεταμένης μελέτης της –σύντομης σε μέγεθος αλλά πυκνότατης σε ‘’ιστορικό χρόνο’’- περιόδου της Πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή, στην επέτειο των 80 χρόνων από την αρχή και το τέλος της εξουσίας του, ενταγμένης, ωστόσο, μέσα στο νήμα όσων είχαν προηγηθεί κι ακολούθησαν και στα ευρύτερα διπλωματικά παιχνίδια που λάμβαναν δυναμικά χώρα, σε μια περίοδο τεκτονικών μετατοπίσεων των συσχετισμών δυνάμεων κι εν γένει των κοινωνικών συνειδήσεων. Λαμβάνοντας υπ’ όψιν το σκοπό και την έκταση της παρούσας μελέτης –με μια ελαφριά ομολογουμένως τάση μας προς την επέκταση για την οποία σαφώς και κρινόμαστε, ζητώντας, εντούτοις, κατανόηση- προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε πηγές διαφόρων χρονικών στιγμών, εγγύτερες ή περισσότερο απομακρυσμένες από τα γεγονότα και εναλλακτικών ιδεολογικών ή εθνικών αφετηριών, πάντα με γνώμονα την ένταξή τους ως ψηφίδες σε ένα κείμενο συνεχές, με αρχή, μέση και τέλος και λογικό ειρμό εξέλιξης. Η μη γνώση της γερμανικής και της ιταλικής γλώσσας από πλευράς του συντάκτη της εργασίας αποτελεί σαφέστατα ένα μειονέκτημα που ενδεχομένως ‘’έκλεισε πόρτες’’ εναλλακτικών φωνών και θεωρήσεων, διατηρώντας μας μόνο σε κείμενα που συντάχθηκαν στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα (μιας και η γνώση της γαλλικής βοήθησε απειροελάχιστα, αξιοποιούμενη εντούτοις και στην προμετωπίδα της μελέτης). Συνειδητή επιλογή μας, επίσης, ήταν η μη προσπέλαση τόσο του επαρχιακού Τύπου όσο και των *Απομνημονευμάτων* του Γεώργιου Τσολάκογλου, που θα άνοιγαν υπέρμετρα το άνυσμα της εργασίας. Απώλεια, τώρα, για την οποία δεν φέρουμε ευθύνη αλλά αξίζει να καταγραφεί αποτελεί η μη δυνατότητα ηλεκτρονικής προσπέλασης απόρρητου μέχρι πρότινος υλικού της βρετανικής Ιντέλιτζενς που σταδιακά ψηφιοποιείται και θα άνοιγε σειρά προοπτικών στην περίπτωση που ήταν διαδικτυακά προσβάσιμο[423].

[423] Πρόκειται για τα: ‘’Intelligence War Diary’’, 1939 Apr. – 1946 Jan., WO 208/4519, απλή καταγραφή στο: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C4414034>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020), ‘’Allied strategy in Greece; Yugoslav reactions’’, 1941 Mar. – Apr., WO 208/78, απλή καταγραφή στο: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C4409668>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020), ‘’Midshipman D F Swithinbank. Service: Royal Navy. Escape from Greece’’, 1940 – 1945, WO 208/3309/743, απλή καταγραφή στο: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C14083012>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020),

Προσπαθήσαμε να εξετάσουμε αναλυτικά και πολύπλευρα την περίοδο, χωρίς να σταθούμε μόνο στις –θεμιτές σε κάθε περίπτωση- ιδεολογικές μας αφετηρίες, αλλά επιλέγοντας να παρουσιάσουμε τα τεκταινόμενα με άξονα την πολιτική κατεύθυνση των δρώντων προσώπων και –κυρίως- τη νοοτροπία της εποχής τους που προφανώς διαφέρει παρασάγγας από εκείνη ενός λαού ογδόντα ετών αργότερα. Ευελπιστούμε η συγκεκριμένη μελέτη να κομίσει πραγματικά μια πιο διεισδυτική ματιά σε γεγονότα κρίσιμα που έχουν μείνει αδίκως στο περιθώριο μιας –κατά τ' άλλα- εκτεταμένης γενικότερης βιβλιογραφίας της περιόδου, για τους λόγους που θίξαμε και στην εισαγωγή. Η παρούσα εργασία σαφέστατα συνιστά μια προσπάθεια να εξεταστούν σε μεγαλύτερο βάθος οι πράξεις και οι λόγοι του Αλέξανδρου Κορυζή, τόσο με άξονα την προσωπικότητά του, τις έλξεις και αποκλίσεις του με το μεταξικό όραμα, τη Βρετανία ή με την ΕΟΝ όσο και με άξονα τις ευρύτερες εξελίξεις που προοιωνίζονταν την επικίνδυνη γενίκευση του πολέμου στην περιοχή, ακόμα και την ενδεχόμενη ελληνική ήττα που –όπως αποδείχθηκε πίσω από τα μεγάλα λόγια- ήταν απλά ζήτημα ημερών.

Σαφέστατα από τα ζητήματα που θίξαμε στην παρούσα μελέτη προκύπτει μια ολόκληρη βεντάλια ερωτημάτων, υποθέσεων και διαθέσιμων επιλογών, εκ των οποίων λίγες μόνες προλάβαμε να αναφέρουμε ακροθιγώς. Πώς θα ήταν η Ελλάδα σε θέση να αντιμετωπίσει και το νέο εισβολέα εάν οι Βρετανοί δεν την χρησιμοποιούσαν για πολιτικές σκοπιμότητες αλλά είχαν αποφασίσει να ανοίξουν πραγματικά μέτωπο στη Βαλκανική προσφέροντας σ' εκείνο πληθώρα δυνάμεων; Μπορούσε, άραγε, να ''θυσιαστεί'' η επέκταση που είχε συντελεστεί στην Αλβανία με την προοπτική μιας μακροχρόνιας άμυνας που ενδεχομένως όμως να έφερνε και την πρώτη ναζιστική ήττα; Ακόμα, πώς θα είχε διαμορφωθεί εξαρχής η κατάσταση εάν ο Γεώργιος Β΄ δεν επέμενε στην εξακολούθηση ενός νεκρού με το θάνατο του ηγέτη του καθεστώτος αλλά τολμούσε μια δημοκρατική μετάβαση και μια κυβέρνηση πραγματικής Εθνικής Ενότητας; Τέλος, πόσο διαφορετικά θα μπορούσαν να είχαν εξελιχθεί οι

''Flying Officer H G Spencer (service number 133796). Service: RAF. Evasion from Greece to Cyprus'', 1940 -1945, WO 208/3317/1644, απλή καταγραφή στο: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C14083807>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

(Δεν καταγράφονται εκ νέου στη βιβλιογραφία, μιας και δεν έχουν ακόμα ψηφιοποιηθεί ώστε να καταστεί εφικτή η διαδικτυακή τους προσπέλαση.)

μεταπολεμικές δεκαετίες για τον πολύπαθο κυπριακό ελληνισμό αν η έδρα της ελληνικής Κυβέρνησης είχε μεταφερθεί εκεί και μεταπολεμικά η Ελλάδα ζητούσε την ενσωμάτωση της Κύπρου στον εθνικό της κορμό; Είναι προφανές ότι κάθε οριακή περίοδος όπου ένα σύστημα φθίνει και κάτι καινούριο ετοιμάζεται να γεννηθεί γεννά πληθώρα εξακτινώσεων για το πόσο διαφορετικά μπορούσαν να είχαν μεταβληθεί οι συνθήκες, καθήκον, ωστόσο, του ιστορικού είναι να διαχωρίζει τα γεγονότα από τις ενδόμυχες ευχές και τις εθνικές φαντασιώσεις.

Ο 20ος αιώνας, που αποσάρθρωσε Αυτοκρατορίες, κοσμοαντιλήψεις και συνεκτικά συστήματα αιώνων, δημιούργησε και διέλυσε κράτη (στην περίπτωση της Ελλάδας διέλυσε τη Μεγάλη Ιδέα και κράτησε τη χώρα για παραπάνω από μισό αιώνα δέσμια διχασμών και μίσους), κόμισε δύο Παγκόσμιους Πολέμους, ξεκλήρισε έθνη και φυλές κι απέδειξε ακόμα και στον πιο άπιστο τη ζωοποιό και συνάμα καταστρεπτική δύναμη της τεχνολογίας, εισάγοντας και την τελευταία σπιθαμή γης του πλανήτη στην επικράτεια της νεωτερικότητας, ανήκει πια εδώ και δύο δεκαετίες στο παρελθόν. Αν η ιστοριογραφία και οι επιμέρους ιδεολογικές ταυτότητες του σήμερα αδυνατούν να διαφύγουν από τη βαρύτητά του, είναι περισσότερο από την κεκτημένη ταχύτητα που κινούνται, μιας κι ο κόσμος που γεννήθηκε μετά την 11η Σεπτεμβρίου τέμνει τον παγκόσμιο άξονα οριζόντια, δημιουργώντας του νέα ταυτοτικά χαρακτηριστικά. Εφόσον ο 21ος αιώνας πρόκειται να είναι όπως έχει λεχθεί ‘’ο συγκλονιστικότερος και τραγικότερος της ανθρώπινης Ιστορίας’’[424], τότε η μελέτη και τα διδάγματα από τέτοιες κομβικές στιγμές σαν αυτές που εξετάσαμε μόνο θετικά έχουν να συνεισφέρουν τόσο στην κατανόηση φαινομένων και μοτίβων που υπερβαίνουν τα επικαιρικά αφηγήματα όσο και στην αποδοχή των όσων έχουν λάβει χώρα στην πατρίδα μας ως μια ολότητα, με τις θετικές και τις αρνητικές της συνδηλώσεις άρρηκτα συνδεδεμένες. Κι ίσως τότε –ποιος, άραγε, το ξέρει;- να δημιουργηθούν εκ νέου οι συνθήκες για να ξανατραγουδήσει όπως θα έλεγε κι ένας αντίστοιχος Αλέξανδρος Κορυζής ‘’η ποίηση τους Έλληνας με τους υψηλοτέρους στίχους της’’…

---

[424] Παναγιώτης Κονδύλης, *Από τον 20ο στον 21ο αιώνα: Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998, σσ. 11-12.

Παράρτημα

Στο παράρτημα της μελέτης, παραθέτουμε έξι χαρακτηριστικά στιγμιότυπα από τους μήνες της Πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Κορυζή, εκτεινόμενα από τον Ιανουάριο έως και τον Απρίλιο του 1941.

α)

ΡΙζετε δμως ότι καί έν άκόμη δέν είχα τήν πλήρη αύτήν πεποίθησιν είς τήν αίτίαν Έκβασιν, ή άπάντησίς μου πρός τόν Γκράτσι δέν θά διέφερε ούτε κατά κεραίαν άπό τήν δοθείσαν. "Οταν πρόκειται περί τής τιμής καί τής έλευθερίας, ένας λαός δέν ήμπορεί νά έκλέξη...

"Ενας τέτοιος άνθρωπος είχεν άρθώσει τό άνάστημά του είς τόν ύψηλόν προμαχώνα τής Ελευθερίας τού κόσμου. Εις τήν εύρείαν αίθουσαν τού 'Αθηναϊκού ξενοδοχείου, ό υίός αύτός τού Έπτανησιακού πολιτισμού, ό άπόγονος τού 21, επρόβαλεν έξωφυλλικά μέ διαστάσεις υπερφυούς πρωτεθλητού, αίροντος είς τούς ώμους μέ ρώμην τούς τριάντα 'Ελληνικούς αιώνας καί τά εύγενέστερα ιδανικά τών λαών. Τρείς μήνες πρόεξος έπέπρωτο νά καθιερώσουν παγκοσμίως τήν μορφήν ώς μονάδα ίστορικήν τής 'Ελλάδος καί τού κόσμου.

Οι είδικοί βιογράφοι καί τόσοι άλλοι αναλυταί θά δώσουν όλας τάς λεπτομερείας τού μακρού καί πολυκυμάντου σταδίου τού Μεταξά άπό τής στιγμής όπου αί παλαιαί έπετηρίδες τόν αναφέρουν νεαρόν άνθυπολοχαγόν, άκολούμενον ήδη έπιτελή τού πρό τού 1900 'Ελληνικού στρατού, μέχρι τών θρυλικών εκστρατειών τού 12—13, ή διεύθυνσις τών όποίων τόσο χρεωστεί είς τήν σκέψιν κοι είς τήν επιστήμην του, — καί, διά μέσου τού σκυθρωπού έφιάλτου τού διχασμού, μέχρι τών τελευταίων έτών τής πολιτικής του προσπαθείας.

Είνε φανερόν ότι όλόκληρος αύτή ή μακρά εισαγωγή, ή τόσον καθ' έαυτήν ένδιαφέρουσα, είνε μόνον προπαρασκευή τής μοίρας διά τήν μεγάλην έκείνην ώραν τής 28ης 'Οκτωβρίου καί διά τούς τρείς αύτούς μήνας, οί όποίοι ανενέωσαν είς κάθε στιγμήν τό ηρωϊκόν ποίημα τού Μαρκόβιτς καί συνώμισαν τήν ένέργειαν καί τήν σημασίαν εκατόν 'Ελληνικών γενεών. Διά τήν ώραν έκείνην καί τούς μήνας αύτούς ό 'Ιωάννης Μεταξάς θά στοθή αναμέσον τών ύψηλοτέρων κορυφών τής έθνικής ίστορίας, καθώς ήρθη είς τό προσκήνιον τού πλανήτου, παρράδειγμα καί σύμβολον τών Ελευθέρων λαών. Οι ήρωες τής κλασσικής 'Ελλάδος καί οι πρόδρομοι σημιουργοί της νεωτέρας θά τόν δεχθούν αναμέσον των είς τό Πάνθεον.

'Επί τού ύψηλού προμαχώνος ό πρωταθλητής έπεσε χθές. Τό μήνυμα τού θανάτου άνεμίχθη έξαγνικά μέ τά άσίγητα νικητήρια. Έπί φορείου πολεμικού θά μεταφερθή ή μεγάλη σ'ρός είς τόν τύμβον ό δποίος θά μείνη ιερός τόπος τών γενεών. 'Ο Μεταξάς έπεσε μαχόμενος, καθώς ό Κίμων, έν μέσω νικών. 'Ελληνικοί έφεδρικοί δέν θά μείνουν άθάκρυτοι πρό τού σκληρού δράματος, τό όποιον τόσον άδοκήτως ένεγράφη είς τήν άστραφτερήν θέλτον τού Έπους. Οί 'Ελληνες θά συνεχίσουν δμως τόν άγώνα μέ τήν ίδιαν απόφασιν καί τήν ίδιαν πίστιν. Είς τό κενόν πού κα-

Η ΘΑΝΑΤΗΦΟΡΟΣ ΝΟΣΟΣ

'Η σπουδάσασα είς τόν τραγικόν θάνατον τού 'Ιωάννου Μεταξά ολιγοήμερος μετ' επιπλοκών, άπέβη τό, είχε, κατά τραγικήν σύμπτωσιν τήν πρώτην έκδήλωσίν της, κατά τήν χαραυγήν τής δημοσιεύσεως τής άποτόμως νέαν άθλιοπάθειαν τού Στρατηγικού συνεργάζομενος μέχρι βαθείας νυκτός μέ τήν Α. Μ. τόν Βασιλέα, τούς άπομακρυσμένους καί τούς στρατιωτικούς συνεργάτας του.

Παρ' όλην αύτου πλήρη δεκαήμερον ήσυχίαν, ότε τήν προπαρασκευήν τής άθλιοπάθειάς του άγνοούσαν ακόμη καί οί εκλεκτοί φίλοι του, ή άσθένειά του, κατά τραγικήν σύμπτωσιν, έλαβε νέαν δημοσιευτικήν σημείων έκδηλώσεως, αύτου δέ παρακολούθησις καί της ίδιας της άθλιοπαθείας χωρίς αι-

Κατήρτητο πράγματι καθημερινώς, καί άνευ διακοπής είς τό δωμάτιον τών 'Εξοχοτάτων καί τό Στρατηγικόν συνεργαζόμενος μέχρι βαθείας νυκτός μέ τήν Α. Μ. τόν Βασιλέα, τούς άπομακρυσμένους καί τούς στρατιωτικούς συνεργάτας του.

Παρ' όλην αύτου πλήρη δεκαήμερον ήσυχίαν, ότε τήν προπαρασκευήν τής άθλιοπάθειάς του άγνοούσαν ακόμη καί οί εκλεκτοί φίλοι του, ή άσθένειά του, κατά τραγικήν σύμπτωσιν, έλαβε νέαν δημοσιευτικήν σημείων έκδηλώσεως, αύτου δέ παρακολούθησις καί της ίδιας της άθλιοπαθείας χωρίς αι-

Λόγους τής άσθενείας του, ή δποία έμελε νά τόν άδηγήση είς τόν τάφον. Ελήφθη διά τούτο ό καθηγητής τού Πανεπιστημίου κ. Γεωργόπουλος, ό όποίος έξετάσας τόν άσθενήσαντα Πρωθυπουργόν διέγνωσε πολυπλοκον αμυγδαλίτιδα. Κατ' άκολουθίαν τής διαπιστώσεως αύτής, διεδιευκύνθη ή κατά τό δυνατόν ταχυτέρα άφαίρεσις τών αμυγδαλών, ή δποία δμως καθίστατο επικινδύνος δύσκολος, άφ' ένός λόγω τής υπερμέτρου φλεγμονώδους διογκώσεώς των, κυρίως δμως λόγω τού προηγουμένου της ήλικίας τού έπισήμου άσθενούς. Προκειμένου νά καθορισθή ή

ΒΛΕΠΕ ΣΥΝΕΧΕΙΑΝ ΕΙΣ ΤΗΝ 3ην ΣΕΛΙΔΑ

'Ο σκοπός δμως καί έντών όγών, τών όποίων ήρχισεν μέ τό ιέτυπον ύφηλά καί μέ ισχυράν τό συνείσθημα της ιερότητος του, θά συνεχισθή καί θά άχθή μέ την βοήθειαν τού Θεού είς νικηφόρον πέρας.

Πρέπει νά άναπληρώσωμεν την σκληράν άπώλειαν διά πολλαπλασιασμού τών ένεργειών, διά πλήρους χαλυβδώσεως τών θελήσεων, δι' άποφασιστικότητος, τόλμης καί πίστεως.

"Εχομεν μαζί μας τό δίκαιον καί θά νικήσωμεν.

"Αν δέ ο θείων δέν είχε την εύτυχίαν νά ίδη ολοκληρούμενον τον σχεδιασμόν, ή ψυχή του όμως θά άγαλλιάση όταν άπό έκεί ψηλά δπου εύρίσκεται τώρα, θά ίδη τά όπλα μας στεφανωμένα άπό λαμπρήν καί άφθαρτον δάφνη.

Θά ενώσωμεν άντάξιοι τών μεγάλων μας καί ίστορικών παραδόσεων καί έλπι δμοί άπό τού τρόπου μέχρι τού τελευταίου, θά άγωνισθώμεν ώς είς άνθρωπος μέ άκράδαντον την πεποίθησιν της νίκης.

"Ελληνες μαχηταί, ό Θεός πκέπει τον άγώνα μας, ή Νίκη είνε ιδική σας.

Τή 28η Ίσκουαρίου 1941 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

'Αλέξανδρος Κοριζής, ό Πρωθυπουργός τής 'Ελλάδος

Της συνεργάτιδός μας κ. Λ. ΝΑΚΟΥ

'Ο 'Αλέξανδρος Κοριζής, ό κριτή την άναγόρευσιν της 'Ελ-νέος Πρόεδρος της Κυβερνήσεως είνε ξεχωριστή προσωπικότης πού κατώ άπό μία φαινομενική αύστηρότητα κρύβει θησαυρούς τρυφερότητος καί καλλονής. Είνε ό άνδρωπος τής θελήσεως καί τής προσωπικής δέλας πού, μόνον μέ την δέλην του, καί την μεγάλη του έργατικότητα κατώρθωσε νά φτάση ώς τά σύνορα δέξιώματα.

Είνε άνδρα πρόσωπον χαραγμένο έντελώς άπό μια δυσκολία, την τέση αύτήν τών 'Ελλήνων φαντάζουν πού τόσα καθώσων έχει άπάνω στά βαθνά της 'Αλβανίας.

Σήμερα στά χέρια τού έξαιρετικά πόπο παιδιά πε ή 'Ελλάς σπηρέα πολλές έλπίδες. Βεβαιόνει, δτι ή μέχρι τούδε εργασία του έχει προκαλέσει εδι-

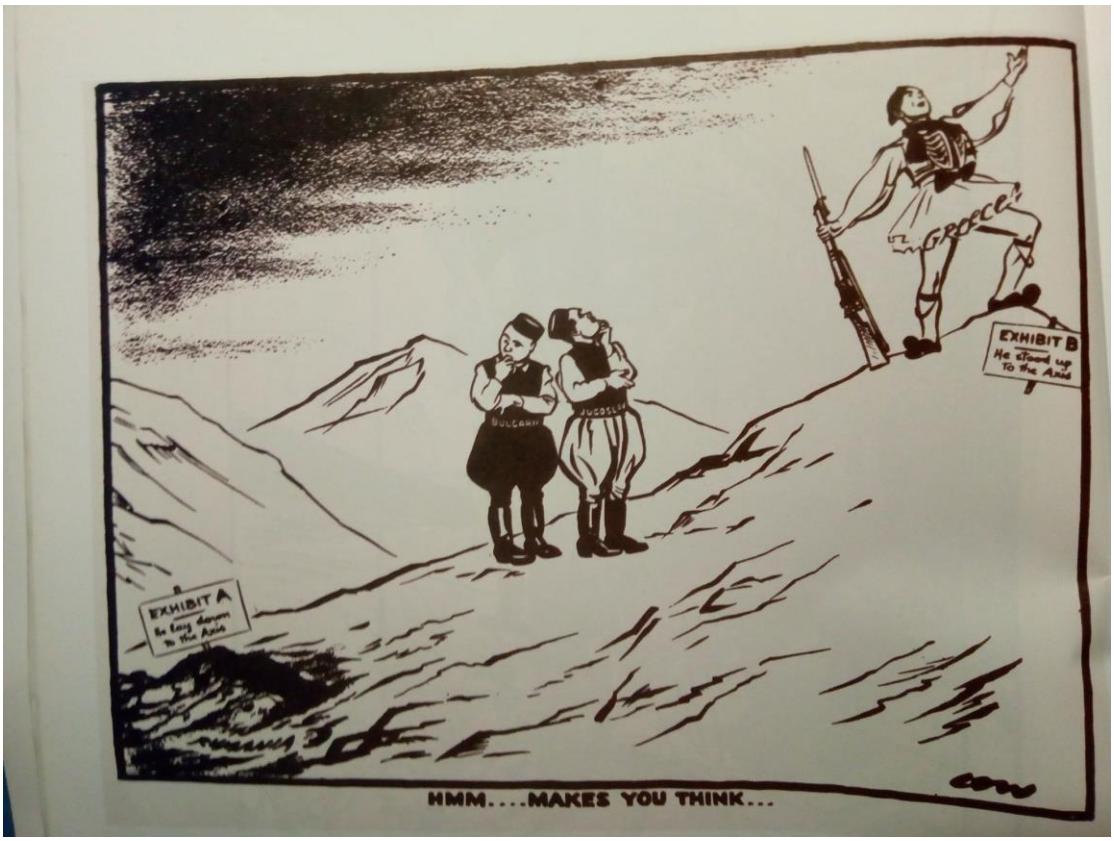
'Ο Δημιουργός τής 'Αγορτινής Συναισητικής Όργανώσεως, είνε αύτός πού έδημιούργησε την 'Αγροτικήν Τράπεζαν. Είνε ό απολλαπτιόν έργον του ή σημερινή τερατώδη άργάνωσις τής Συναισητιστικής Πίστεως. Δσκούμεθα άπό τού ίδρύματος τής 'Αγροτικής Τραπέζης τό όποίον σπήρξε ό διάδοχος της 'Εθνικής, όπου έτέ σεμφε έτών ό'Αλέξανδρος Κοριζής υπηρέτησε μέ δεξιοτεχνήν άπόδοσιν. Είς αύτόν όφείλεται καί ή άργάνωσις τών οίκονομικών υπηρεσιών τής Ν. 'Αγίας καί τού Υπουργείου τής 'Εθνικής Τραπέζης είς την Σύμπη.

Δύο φορές έκλήθη άπό τον 'Ελ. Βενιζέλον νά άναλάβη δυπουργήσον καί είδικώς τό άπαρχήν της 'Εθνικής Οίκονομίας. Την δια παράκλησι δεσύνεσε πρός αύτόν καί ή κυβέρνησις τού Λαϊκού Κόμματος. 'Ηρνήθη δμως τάς τιμάς καί άπέφυγε ό 'Αλέξανδρος Κοριζής την άναμίξη του είς την πολιτικήν διά νά παραμείνη είς την 'Εθνικήν Τράπεζαν, πού τόσο ήγάπησε καί τής δποίας κατέστησε μέ την δίζα του δλους τούς βαθμούς μέχρι τής διευθύνσεώς της.

Τά παρακάτω σχέδια άφορούν οίκονομικά. Ζητήματα της χώρας μέσον της προσωπικής σφραγίδος τού 'Αλεξάνδρου Κορ[illegible]

-><u>Ο Αλέξανδρος Κορυζής αναλαμβάνει Πρωθυπουργός διαδεχόμενος τον Ιωάννη Μεταξά την ημέρα του θανάτου του τελευταίου. Σύσσωμος ο Τύπος σπεύδει να τον συγχαρεί και να του πλέξει το εγκώμιο. (*Ακρόπολις* 31/1/1941, Αρ. Φ.: 4313)</u>

β)

->Η Βουλγαρία και η Γιουγκοσλαβία για μήνες συνομιλούν με τον Άξονα, αδυνατώντας να πάρουν θέση. Η συγκεκριμένη αγγλική γελοιογραφία τις καλεί να μιμηθούν την ελληνική στάση και να μην επιλέξουν το δρόμο της υποταγής. (Δημοσιεύτηκε στη βρετανική εφημερίδα *Evening Standard*, εδώ από το*: 28 Οκτωβρίου 1940 έως 8 Μαΐου 1945. Κορόιδο Μουσολίνι: Ανθολόγιο Αντιφασιστικής Γελοιογραφίας*, Ελευθεροτυπία, Αθήνα, χ.χ. [2009], σ. 20)

γ)

'Ενθουσιώδης πανηγυρισμός
τῆς 'Εθνικῆς 'Εορτῆς
Στέψις τῶν ἀνδριάντων τῶν 'Αγωνιστῶν

ΟΡΚΙΖΕΤΑΙ
ἡ Νεολαία τῆς 'Ελλάδος
εἰς τὴν 'Ιδέαν τῆς 'Ελευθερίας
'Υπέροχος λόγος τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ

Δύο βάρκες
τρέπουν εἰς φυγήν
ΙΤΑΛΙΚΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ

->Στην ομιλία του προς την ΕΟΝ στην επέτειο της 25ης Μαρτίου του 1941, ο Αλέξανδρος Κορυζής αφήνει να διαφανούν στοιχεία της προσωπικής του φωνής και της ευρυμάθειάς του, συνιστώντας την πιο προσωπική στιγμή της πρωθυπουργίας του. (*Νέα Ελλάς*, 25/3/1941, Αρ. Φ.: 534)

δ)

ΟΙ ΝΕΟΙ ΑΝΑΝΔΡΟΙ ΔΟΛΟΦΟΝΟΙ
ΘΑ ΥΠΟΣΤΟΥΝ ΤΗΝ ΑΥΤΗΝ ΤΥΧΗΝ

ΑΠΡΟΚΛΗΤΩΣ ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΕΠΕΤΕΘΗΣΑΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΜΑΣ
Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΜΑΣ ΑΜΥΝΕΤΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
ΗΡΧΙΣΑΝ ΕΧΘΡΟΠΡΑΞΙΑΙ ΕΝ ΝΟΤΙΟΣΛΑΒΙΑ
ΥΠΕΓΡΑΦΗ ΡΩΣΣΟ-ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΣΥΝΘΗΚΗ

Τὸ πρῶτον ΟΧΙ

Τὸ δεύτερον ΟΧΙ

->Το ‘’δεύτερον ΟΧΙ’’ του Κορυζή στη Γερμανία προβάλλεται ισότιμα με το πρώτο του Ιωάννη Μεταξά, τη στιγμή που ξεκινά η ναζιστική επίθεση. (*Βραδυνή*, 6/4/1941, Αρ. Φ. : 6528).

ε)

->Η ραγδαία κατάρρευση του γιουγκοσλαβικού μετώπου έχει ως αποτέλεσμα την σχεδόν άμεση κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Ναζί, γεγονός που προκαλεί σειρά κλυδωνισμών κι απελευθερώνει φυγόκεντρες δυνάμεις. Στην εικόνα, τα γερμανικά άρματα παρελαύνουν την 9η Απριλίου του 1941 στη Λεωφόρο Νίκης της συμπρωτεύουσας. (Νίκος Γιαννόπουλος, *Η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα: Το ξεχασμένο ''ΟΧΙ''*, εκδ. Historical Quest, Αθήνα, 2015 ([2]2019), σσ. 198-99).

στ)

Η ΠΡΩΙΑ

ΣΑΒΒΑΤΟΝ
19
ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941
Σελήνη 23 ήμερῶν
Ἀνατ. ἡλίου 5.47, Δύσις 7.02
Ἡ ταφὴ τοῦ Κυρίου

ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΟΣ ΑΙΦΝΙΔΙΩΣ ΤΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΑΛ. ΚΟΡΙΖΗ ΣΧΗΜΑΤΙΖΕΤΑΙ ΝΕΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ
ΤΗΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΝ ΘΑ ΑΣΚΗ ΕΦΕΞΗΣ Η Α.Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ, ΤΗΝ ΔΕ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΙΑΝ Ο κ. Κ. ΚΟΤΖΙΑΣ
ΑΠΕΚΡΟΥΣΘΗΣΑΝ ΕΠΙΤΥΧΩΣ ΟΛΑΙ ΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ ΕΦ' ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ ΚΑΛΕΙΤΑΙ ΝΑ ΠΑΤΑΣΣΗ ΑΜΕΙΛΙΚΤΩΣ ΤΟΥΣ ΗΤΤΟΠΑΘΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΙΑΣ

Χθὲς τὴν 4ην ἀπογευματινὴν ὥραν ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Ἀλέξανδρος Κορυζῆς. Οὗτος, ἐντὸς τριμήνου, δεύτερος Ἕλλην πρωθυπουργὸς πίπτει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἀναλώσας ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἐνθὺς ὡς ἐγνώσθη τὸ θλιβερὸν ἄγγελμα διαφόρους προσωπικότητας, τῶν ὁποίων ἤκουσεν τὰς γνώμας. Ἡ νέα ἐβδομὰς κυβερνήσεως θὰ καταρτισθῇ καὶ θὰ ἀναγγελθῇ τάχιστα.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἀλεξ. Κορυζῆ καὶ ἀφοῦ μέχρι τῶν πρώτων πρωϊνῶν ὡρῶν ἤκουσε τὰς γνώμας διαφόρων προσωπικοτήτων, ἀνέθεσεν εἰς τὸν κ. Κ. Κοτζιάν, ὑπουργὸν διοικητὴν Πρωτευούσης, τὴν ἐντὸς τῆς πρωΐας σήμερον ὑποβολὴν καταλόγου ὑπουργῶν τῆς νέας κυβερνήσεως. Ὁ κ. Κοτζιάς θὰ ἔχῃ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς κυβερνήσεως. Δοθέντος ὅτι λόγῳ τῶν ἐκτὸς αὐστηρᾶ ἐλήφθησαν κατὰ τῶν διαδοσιῶν καὶ κυρώσεις ἐπεβλήθησαν καὶ θὰ ἐπιβληθοῦν. Ἐν τούτοις, οὐδεὶς εἶνε καθήκον ὅλων τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν νὰ συντρέξωσι τὴν προσπάθειαν ταύτην, ὄχι μόνον μὴ δίδοντες πίστιν εἰς τὰς διαδόσεις ταύτας, ἀλλὰ καταγγέλλοντες ἀμέσως πάντα διαδίδοντα. Τοῦτο εἶνε τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ζητεῖ Η ΠΑΤΡΙΣ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν. Κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας χρειάζεται ἀπόλυτος συγκράτησις τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ψυχῶν, περιφρόνησις πρὸς τοὺς λιποψύχους καὶ πίστις. Ἂς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος μὲ ἀγῶνας σκληροὺς ἀπεκτήθη καὶ μὲ ἀγῶνας σκληροὺς θὰ διατηρῆται πάντοτε.

Ὑπὸ τοῦ Ἀνωτέρου Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Ἀθηνῶν, Ὑποστρατήγου Χρ. Καβράκου, ἐξεδόθη ἡ κάτωθι ἀνακοίνωσις:

«Ἀναλαβών, κατόπιν διαταγῆς τοῦ κ. ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀνωτέρου Στρατιω-

Ὁ ἀποθανὼν πρωθυπουργὸς Ἀλ. Κορυζῆς

->Η αιτία του θανάτου του Αλέξανδρου Κορυζή αποκρύπτεται από τον Τύπο και το Στέμμα που ήδη προετοιμάζουν την επόμενη ημέρα, αφήνοντας τη μορφή του εκλιπόντος Πρωθυπουργού σε δεύτερη μοίρα. (Πρωία, 19/4/1941, Αρ. Φ.: 16-109)

Βιβλιογραφία

α) Πρωτογενείς πηγές

Εφημερίδες *Ακρόπολις, Ασύρματος, Βραδυνή, Έθνος, Εστία, Μακεδονία* (Θεσσαλονίκη)*, Η Νίκη* (περίοδος Ιανουαρίου – Απριλίου 1941 πλην του Έθνους που είναι προσβάσιμο έως και τις 31/3), διαθέσιμες μέσω της ειδικής πλατφόρμας της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, στο: <https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/09/2020).

Εφημερίδες *Ελληνικόν Μέλλον, Καθημερινή, Νέα Ελλάς*, αποσπασματικά μέσω της έκδοσης του *Πολεμικού Τύπου*, σε έντυπη έκδοση αλλά και διαθέσιμη μέσω της ειδικής πλατφόρμας της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, στο: <https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/09/2020).

Μεταξάς, Ιωάννης: Φαίδων Βρανάς (επιμ).*, Ιωάννης Μεταξάς, Το προσωπικό του Ημερολόγιο, τ. Δ΄: 1933-1941. Η Τετάρτη Αυγούστου – Ο Πόλεμος, 1940-1941*, Ίκαρος, Αθήνα 1960, διαδικτυακά προσβάσιμο στο: <<https://drive.google.com/drive/folders/1k4PbXJ3d3Zzqf43CButfEYp7TN2Q43tK>> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 15/11/2020).

Σεφέρης, Γιώργος, *Μέρες Δ΄: Γενάρης 1941 – 31 Δεκέμβρη 1944,* Ίκαρος, Αθήνα, 1993, [4]2007.

Σεφέρης, Γιώργος, *Πολιτικό Ημερολόγιο Α΄: 1935-1944*, Ίκαρος, Αθήνα, 1992.

Τσουδερός, Εμμανουήλ Ι., *Ιστορικό Αρχείο: 1941-1944*, Φυτράκης, Αθήνα, 1990, τ. Α΄.

β) Δευτερογενείς πηγές

i) Αυτοτελή βιβλία, μελέτες, συλλογικοί τόμοι

The German Campaigns in the Balkans, εκδ. Da – Pam (αμερικανικού στρατού), 1953, επανέκδοση: εκδ. Fascimile, 1984, διαδικτυακά προσβάσιμο στο: <<https://history.army.mil/books/wwii/balkan/intro.htm>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 15/11/2020).

Berlin, Isaiah, Henry Hardy (επιμ.), *Οι ρίζες του Ρομαντισμού,* μτφρ.: Γιάννης Παπαδημητρίου, εκδ. Scipta, Αθήνα, 2000.

Richter,Heinz A., *Η Ιταλο-Γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος*, Γκοβόστης, Αθήνα, 1998.

Richter , Heinz A. , *Η μάχη της Κρήτης*, Γκοβόστης, Αθήνα, 2011.

Travers, Martin, Τάκης Καγιαλής (επιμ.), *Εισαγωγή στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: Από το Ρομαντισμό ως το Μεταμοντέρνο,* μτφρ.: Ιωάννα Ναούμ – Μαρία Παπαηλιάδη, Βιβλιοάραμα, Αθήνα, 2005.

Webber, Frank G., *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος: Η τουρκική πολιτική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, μτφρ.: Εύη Νάντσου, εκδ. Θετίλη, Αθήνα. 1993.

28 Οκτωβρίου 1940 έως 8 Μαΐου 1945. Κορόιδο Μουσολίνι: Ανθολόγιο Αντιφασιστικής Γελοιογραφίας, Ελευθεροτυπία, Αθήνα, χ.χ. [2009].

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΕ΄: Νεότερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941, εκδ. Αθηνών, Αθήνα, 1978.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΣΤ΄: Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000.

Βερέμης, Θάνος Μ., *1940-1941: Ο πόλεμος των Ελλήνων*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2019.

Γιαννόπουλος, Νίκος, *Η Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα: Το ξεχασμένο <<ΟΧΙ>>,* εκδ. Historical Quest, Αθήνα, ^{2}2019.

Δαφνής, Γρηγόριος, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων: 1923-1940*, εκδ. Το Βήμα, Αθήνα, 2020 (επανέκδοση με υπότιτλο: *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο επίκεντρο της Ιστορίας*).

Κάλβος, Ανδρέας, Filippomaria Pontani (επιμ.), *Ωδαί,* Πρόλογος: Κ. Θ. Δημαράς, Ίκαρος, Αθήνα, 2000.

Κατσίγερας, Μιχάλης, *Οι πρώτες Σελίδες: Ελλάδα, 20ος αιώνας,* Ποταμός, [Αθήνα], 1999.

Κολιόπουλος, Γιάννης, *Παλινόρθωση – Δικτατορία – Πόλεμος: 1935 – 1941. Ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα,* Εστία, Αθήνα, 1985.

Κονδύλης, Παναγιώτης, *Από τον 20ο στον 21ο αιώνα: Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998.

Κωστής, Κώστας Π., *<<Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας>> : Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτους, 18ος-21ος αιώνας*, Πατάκης, Αθήνα, 2015 (1η έκδοση Πόλις: 2013).

Θεοτοκάς, Γιώργος, *Ασθενείς και οδοιπόροι*, Τόμος Πρώτος, Εστία, Αθήνα, 1964 (2012[11]).

Μαυρογορδάτος, Γεώργιος Θ., *1915: Ο Εθνικός Διχασμός*, Πατάκης, Αθήνα, 2015.

Μαυρογορδάτος, Γεώργιος Θ., *Μετά το 1922: Η παράταση του Διχασμού*, Πατάκης, Αθήνα, 2017.

Παπακωνσταντίνου, Θεοφύλακτος, *Η μάχη της Ελλάδος: 1940-1941*, εκδ. Kabanas – Hella, Αθήνα, 1971.

[Παπασταματίου], Πυθαγόρας, *30 χρόνια τραγούδια*, Λιβάνης, Αθήνα, 1983.

Πλεύρης, Κωνσταντίνος Α., *Ε.Ο.Ν.: Η Νεολαία του Ι. Μεταξά*, Ήλεκτρον, Αθήνα, 2000.

Πολίτης, Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1978 (2007[16]).

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: 1830-198*1, Εστία, Αθήνα, 2014 ([2]2017).

Συρίγος, Άγγελος Μ., *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2014, [3]2018.

Χασιώτης, Λουκιανός Ι., *<<Γεια σας, Εγγλεζάκια!>>: Βρετανοί στρατιώτες στην Ελλάδα (1941-1945)*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2019.

Χονδροματίδης, Ιάκωβος Π., *Η συνωμοσία της Αγγλίας κατά της Ελλάδος: 1935-1944*, εκδ. Θούλη, Αθήνα, 2012.

ii) Άρθρα σε βιβλία και περιοδικά

Darcos, Havier, La morale politique de Germaine de Staël, 14/11/2016, στο: << https://academiesciencesmoralesetpolitiques.fr/2016/11/14/la-morale-politique-de-germaine-de-stael/>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

Higham, Robin, ‘’Duty, Honor and Grand Strategy: Churchill, Wavell and Greece, 1941’’, *Balkan Studies*, 8 (1967), τ.1, σ. 158, *Richter* (ό.π., σημ. 6), σσ. 145-84.

Horner, David, ‘’Britain and the Campaigns in Greece and Crete in 1941’’, *2013 International Forum on War History*, National Institute for Defense Studies, Τόκιο, σσ. 35-45.

Santarelli, Lidia, ‘’Η σύγκρουση των πολιτισμών. Γιατί πρέπει να μισούμε τον εχθρό: ο πόλεμος του ‘40 στον ιταλικό Τύπο’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 6.

‘’Η Οδύσσεια των Βρετανών’’, [χ.σ], *Πολεμικός Τύπος*, τ. 10.

Αναστασιάδης, Γιώργος, ‘’Η κατολίσθηση προς τη δικτατορία’’, *Ιστορικά, τ. 42: Ο Μεταξάς και η ‘’αυτοκτονία’’ της δημοκρατίας*, Ελευθεροτυπία, 3/8/2000, σσ. 6-9.

Βλάχος, Άγγελος Φ., ‘’Η εμπειρία του Νέου Κράτους: Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά σημαίνει το τέλος μιας ολόκληρης εποχής’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 4.

Βλάχος, Άγγελος, ‘’Η <<πίσω αυλή του Ράιχ>> απορρίπτει τον Άξονα: Η αποσταθεροποίηση των Βαλκανίων είναι καθοριστική για τη γερμανική προέλαση’’ , *Πολεμικός Τύπος*, τ. 7.

Δρακόπουλος, Ευάγγελος Ν., ‘’Πόλεμος, 1940-1941’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941*, εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σσ. 161-87.

Καλλής, Αριστοτέλης, ‘’Αβέβαιο το μέλλον της γερμανικής κοινότητας: Περιμένοντας την εισβολή’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 7.

Καλλής, Αριστοτέλης, ‘’Συμβιβασμό αντί για πόλεμο προτιμά ο Χίτλερ. Διπλωματικό παρασκήνιο: Έντονες οι προσπάθειες γερμανικής διαμεσολάβησης‘’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 3.

Καρακατσούλη, Άννα, ‘’Η πειθαρχημένη ελευθερία του Τύπου: Η λογοκρισία της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου’’, *Πολεμικός Τύπος,* τ. 1.

Κλάψης, Αντώνης, ‘’Το Δωδεκανησιακό ζήτημα και η τουρκική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου’’, *Η Δέλτος*, 2 (Ιανουάριος – Ιούνιος 2018), τ. 2, σσ. 97-114.

Κολιόπουλος, Ιωάννης Σ., ‘’Εχθρός προ των πυλών: Η μάχη των οχυρών και η υπογραφή της συνθηκολόγησης στη Μακεδονία’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8.

Κολιόπουλος, Ιωάννης Σ., ‘’Ουδέν νεώτερον…: Το ιταλικό καθεστώς επιβάλλει στον ιταλικό Τύπο να σωπάσει για τις εξελίξεις στο Αλβανικό μέτωπο’’, *Πολεμικός Τύπος* , τ. 6.

Λάζου, Βασιλική, ‘’Οι τρεις συνθηκολογήσεις του Τσολάκογλου’’, *HotDoc History, τ. 24: ΟΧΙ: Ποιοι το πίστεψαν – ποιοι το υπέσκαψαν,* 29/10/2017, σσ. 41-46.

Μαϊδάτσης, Ηλίας, ‘’Η λογοτεχνία την περίοδο (1940-1941) του Ελληνοϊταλικού Πολέμου, *Στρατιωτική Ιστορία, τ. 278: Ελληνοϊταλικός Πόλεμος: 1940-1941*, Οκτώβριος 2020, σσ. 88-89.

Μαργαρίτης, Γιώργος, ‘’Αποχώρηση από το αλβανικό μέτωπο: Αναταραχή στην Αθήνα’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8

Μαργαρίτης, Γιώργος, ‘’Ενισχύονται οι ιταλικές δυνάμεις: Οι παγωμένες αλβανικές βουνοπλαγιές επιφυλάσσουν σειρά δυσάρεστων εκπλήξεων στα ελληνικά στρατεύματα’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 4.

Μαυρέλης, Παναγιώτης, ‘’Η μπελ επόκ της πέμπτης φάλαγγας: Βουλπιώτης, Χριστοφοράκος, Λογοθετόπουλος και η γερμανόφιλη <<παροικία>>’’, *Hot Doc History, τ. 14: Ιωάννης Βουλπιώτης, Το μακρύ χέρι του Ράιχ*, 28/5/2017, σσ. 5-15.

Μπαζός, Γιάννης, ‘’Generalli εναντίον Στρατηγών: Το δυναμικό των δύο εμπόλεμων και η ποιότητα των ηγητόρων τους’’, *HotDoc History, τ. 24: ΟΧΙ: Ποιοι το πίστεψαν – ποιοι το υπέσκαψαν,* 29/10/2017, σσ. 14-28.

Μπαζός, Γιάννης, ‘’Προικισμένος τυχοδιώκτης: Ναζιστής προπολεμικά, γκεσταπίτης στην Κατοχή, θεμελιωτής της διαπλοκής μεταπολεμικά’’, *Hot Doc History, τ. 14: Ιωάννης Βουλπιώτης, Το μακρύ χέρι του Ράιχ*, 28/5/2017, σσ. 31-40.

Οικονομίδης, Φοίβος, ‘’Η ΕΟΝ, ο Μεταξάς και η Γερμανία’’, *Ιστορικά, τ. 42: Ο Μεταξάς και η ‘’αυτοκτονία’’ της δημοκρατίας*, Ελευθεροτυπία, 3/8/2000, σσ. 34-35.

Οικονομίδης, Φοίβος, ‘’Ο φιλοβρετανισμός της 4ης Αυγούστου’’, *Ιστορικά , τ. 42: Ο Μεταξάς και η ‘’αυτοκτονία’’ της δημοκρατίας*, Ελευθεροτυπία, 3/8/2000, σσ. 42-45.

Οικονομίδης, Φοίβος, ‘’Το <<Σύμφωνο>> Μεταξά – Ζαχαριάδη’’, *Ιστορικά, τ. 42: Ο Μεταξάς και η ‘’αυτοκτονία’’ της δημοκρατίας*, Ελευθεροτυπία, 3/8/2000, σσ. 26-33.

Παπαδοπούλου, Ουρανία, ‘’Ο δρόμος για το σπίτι: <<Αφού νικήσαμε, γιατί γυρίζουμε πίσω;>>’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 8.

Παπαθανασίου, Ιωάννα, ‘’Αριστερά και δικτατορία’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941,* εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σσ. 127-45.

Παπαθεοδώρου, Γιάννης, ‘’Οι Ήττα-λοι και η τσαρουχοβροχή: Η προσωποποίηση του εχθρού στη λαϊκή φαντασία’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 3.

Παπαστράτης, Προκόπης, ‘’Ακυβέρνητη Πολιτεία: Χρονικό της αναχώρησης της κυβέρνησης και του βασιλιά’’, *Πολεμικός Τύπος,* τ. 9.

Παπαστράτης, Προκόπης, ‘’Βρετανικές πιέσεις για αποστολή βοήθειας: Φτάνει στην Αθήνα ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών’’, *Πολεμικός Τύπος*, τ. 6.

Πλουμίδης, Σπυρίδων Γ., ‘’Εξωτερική και αμυντική πολιτική, 1936-1940’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941,* εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σσ. 147-59.

Πλουμίδης, Πλουμίδης, ‘’Το καθεστώς Μεταξά, 1936-1940’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941*, εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σσ. 49-82.

Σφήκας, Θανάσης Δ., ‘’Η αρχή του τέλους για τους Ιταλούς: Οι ιταλικές δυνάμεις αδυνατούν να ανταπεξέλθουν χωρίς τη γερμανική βοήθεια στις ανάγκες του πολέμου’’, *Πολεμικός Τύπος,* τ. 5.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, ‘’Εισαγωγή’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941*, εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σσ. 9-11.

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, ‘’Η πτώση του δημοκρατικού πολιτεύματος’’, στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά: 1936 – 1941*, εκδ. Τα Νέα, Αθήνα, 2010, σσ. 17-34.

Χρονόπουλος, Γιάννης, ‘’Επέδρασε στην ήττα στη Ρωσία; Πόσο κόστισε στον Χίτλερ η <<παράκαμψη>> στην Ελλάδα’’, *HotDoc History, τ. 76: ΟΧΙ. Το διπλωματικό παρασκήνιο*, 27/10/2019, σσ. 30-42.

Χρονόπουλος, Σταύρος, ‘’Τσολιάδες και κοκορόφτεροι: Σκηνές μάχης κι εκλάμψεις ανθρωπιάς’’, *HotDoc History, τ. 24: ΟΧΙ: Ποιοι το πίστεψαν – ποιοι το υπέσκαψαν,* 29/10/2017, σσ. 28-40.

Ψαρομήλιγκος, Αρτέμης, ‘’Δράση της <<5ης φάλαγγας>>: Γερμανόφιλοι και ιταλόφιλοι στα μετόπισθεν’’, *HotDoc History, τ. 24: ΟΧΙ: Ποιοι το πίστεψαν – ποιοι το υπέσκαψαν,* 29/10/2017, σσ. 4-13.

iii) Σύνδεσμοι στο διαδίκτυο

‘’10-20/4/1941: Τα δραματικά γεγονότα μέχρι την υπογραφή του συμφώνου συνθηκολόγησης’’, Απόσπασμα από το Ντοκιμαντέρ *Ο Ελληνογερμανικός Πόλεμος* σκηνοθεσίας Τάσου Μπιρσίμ, στο: <<https://www.youtube.com/watch?v=F60r4tXMW_w&ab_channel=%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%9F-%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%9F%CE%AA%CE%A3%C

E%A4%CE%9F%CE%A1%CE%95%CE%99%CE%9D>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

‘’1941, March 07: British Forces arrive in Greece’’, στο: <<https://www.history.com/this-day-in-history/british-forces-arrive-in-greece>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/11/2020).

‘’Astheneis kai odoiporoi’’, στο: <https://www.imdb.com/title/tt0343235/?ref_=nm_flmg_act_13>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’History > 1940 – 1943’’, στο: <http://www.esercito.difesa.it/en/History/Pagine/1940-1943.aspx>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’History of the Federal Ministry of Defence’’, στο: <https://www.bmvg.de/en/history>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Γ. Καρμαδούκης- Ο Αλέξανδρος Κοριζής και το δεύτερο ΟΧΙ’’, *Εκπομπή Όπερ Έδει Ποιήσαι*, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=JkA0-XBiNh8&ab_channel=%CE%93%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%8D%CE%BA%CE%B7%CF%82> (ημ. τελευτ. ανάκτ.; 19/11/2020).

‘’Γεώργιος Β΄, βασιλιάς της Ελλάδας’’, 1/4/2017, στο: <https://www.timesnews.gr/%CE%B3%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B2%CE%84-%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CE%AC%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

‘’Γραμμή Μεταξά – Το Ρούπελ’’, στο: <http://www.ioannismetaxas.gr/Varius/GrammiMetaxa.html> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

‘’Δολοφονήθηκαν οι Μεταξάς- Κορυζής;’’, 17/6/2011, στο: <http://ermionh.blogspot.com/2011/06/0_17.html>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

‘’ΕΛΛΗΝΕΣ – ΑΛΒΑΝΟΙ’’, στο: <http://ellines-albanoi.blogspot.com/2014/12/blog-post_71.html>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Ελληνογερμανικός Πόλεμος: 1941-44’’, *Υπουργείο Εθνικής Αμύνης,* Παραγωγή: 1993-94, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=wJg5vBURZmE&ab_channel=ChaniaCreteByNikos>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 19/11/2020).

‘’Εμείς οι Έλληνες, 8: Η γερμανική εισβολή (1941), *ΣΚΑΙ*, τώρα στο: <https://www.youtube.com/watch?v=Ix67O9MJ9eA&ab_channel=12POSEIDON12> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

‘’Η γλώσσα ως κριτήριο διαμόρφωσης του λογοτεχνικού κανόνα’’, στο: << https://selidodeiktes.greek-language.gr/lemmas/1505/1467>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

‘’Η μαύρη επέτειος’’, 5/4/2012, στο: <http://xa-watch.blogspot.com/2012/04/blog-post_05.html>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Η Μηχανή του Χρόνου – Η Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα – Η μάχη των οχυρών’’, 4/4/2015, *NEPIT*, τώρα στο: <https://www.youtube.com/watch?v=SV6YehbqWqs&ab_channel=neritnetwork>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

‘’Ο αιφνίδιος θάνατος Του Πρωθυπουργού Αλέξανδρου Γ. Κορυζή’’, στο: <http://methanatv.gr/%CE%BF-%CE%B1%CE%B9%CF%86%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B8%CE%AC%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CF%81%CF%89%CE%B8%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%8D/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

‘’Ο Έλληνας πρωθυπουργός που αυτοκτόνησε 12 μέρες αφού είπε το δεύτερο «ΟΧΙ» στους Γερμανούς. Γιατί πολλοί πιστεύουν ότι τον δολοφόνησαν οι Βρετανοί, τι έλεγαν οι φήμες της εποχής.’’ , στο: << https://www.mixanitouxronou.gr/o-ellinas-

prothypoyrgos-poy-aytoktonise-12-meres-afoy-eipe-to-deytero-ochi-stoys-germanoys-giati-polloi-pisteyoyn-oti-ton-dolofonisan-oi-vretanoi-ti-elegan-oi-fimes-tis-epochis/>> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

‘’Ο Έλληνας Πρωθυπουργός που δεν άντεξε τη γερμανική εισβολή και αυτοκτόνησε’’, 18/4/2020, στο: <https://www.cretalive.gr/istoria/o-ellinas-prothypoyrgos-poy-den-antexe-ti-germaniki-eisboli-kai-aytoktonise> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

‘’Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά. Γιατί κάποιοι υποστηρίζουν ότι τον δολοφόνησαν Άγγλοι πράκτορες;’’, στο: << https://www.mixanitouxronou.gr/o-thanatos-tou-ioanni-metaxa-giati-kapii-ipostirizoun-oti-ton-dolofonisan-angli-praktores/>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 15/11/2020).

‘’Ο μύθος για την κοινωνική πολιτική του Μεταξά’’, 12/4/2018, στο: <<http://www.katiousa.gr/istoria/o-mythos-gia-tin-koinoniki-politiki-tou-metaksa/>> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Οικογένεια Κορυζή’’, στο: <http://www.koutouzis.gr/korizi.htm>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

‘’ΟΧΙ’’, στο: <https://www.imdb.com/title/tt0219216/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Οχυρωματική γραμμή ΜΕΤΑΞΑ: 1936-41’’, στο: <<http://metaxasline.org/%CE%BF%CF%87%CF%85%CF%81%CE%BB%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AE/>> , (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

‘’Πώς η δικτατορία της 4ης Αυγούστου θωράκισε την αστική εξουσία’’, 4/8/2019, στο: <http://www.katiousa.gr/istoria/pos-i-diktatoria-tis-4is-avgoustou-thorakise-tin-astiki-eksousia/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Σοφία Βέμπο: Η <<τραγουδίστρια της Νίκης>> που ταυτίστηκε με το έπος του 1940 - <<Παιδιά της Ελλάδος παιδιά>>, 28/10/2015, στο: <<https://www.huffingtonpost.gr/2015/10/28/koinonia-alvania_n_8405312.html>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Τα αντικομμουνιστικά έπη του Τζέιμς Πάρις’’, 26/5/2018, στο: <http://www.katiousa.gr/politismos/kinimatografos/ta-antikommounistika-epi-tou-tzeims-paris/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Τα βαλκανικά σύνορα και το όραμα του Ρήγα για την Ανατολική Πολιτεία’’, 26/2/2009, στο: << http://historyreport.gr/index.php/%CE%A3%CF%84%CE%B1-%CE%BD%CE%B5%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1/%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE-%CE%98%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/1116-%CE%A4%CE%B1-%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%BF%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CF%8C%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%A1%CE%AE%CE%B3%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1>> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

‘’Τζειμς Πάρις: Ο ελληνοαμερικανός παραγωγός που έβγαλε ακόμη και τανκς στους δρόμους για να προωθήσει τις ταινίες του στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. Η φάρσα στον Χατζηχρήστο.’’, στο: <https://www.mixanitouxronou.gr/tzeims-paris-o-ellinoamerikanos-paragogos-poy-evgale-akomi-kai-tanks-sto-festival-thessalonikis/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

‘’Το πολίτευμα του <<Μέλλοντος Συντάγματος>>’’, στο: <http://ioannismetaxas.gr/Politevma.html> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

Γιαννούδης, Θάνος, ‘’Η <<Αλβανία>> ως πράξη αντίστασης κατά της δικτατορίας’’, 26/10/2014, στο: <https://panosz.wordpress.com/2014/10/26/thanos_giannoudis-2/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 25/11/2020).

Κανατσίδης, Μπάμπης, ‘’Γιατί αυτοκτόνησε ο Α. Κορυζής; Τι λένε τα σενάρια’’, 18/4/2013, στο: <https://www.onalert.gr/enoples-dynameis/giati-aytoktonise-o-koryzis-ti-lene-ta-senaria/100972/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

Κουζινόπουλος, Σπύρος, ‘’Οι βομβαρδισμοί κατά της Θεσσαλονίκης στη διάρκεια του πολέμου’’, 29/01/2020, στο: <<http://farosthermaikou.blogspot.com/2019/01/blog-post_80.html>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 16/11/2020).

Μαυρογορδάτος, Γεώργιος Θ., ‘’100 χρόνια <<Κ>>: Οίκαδε…οι Πομερανοί’’, *Η Καθημερινή*, 19/2/2019, στο: <https://www.kathimerini.gr/society/1010745/100-chronia-k-oikade-oi-pomeranoi/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/11/2020).

Μίγδου, Ευγενία, ‘’Η αυτοκτονία του πρωθυπουργού Α. Κορυζή: Μια ανέκδοτη πτυχή της ιστορίας’’, *Athens Voice*, 26/10/2013, στο: <https://www.athensvoice.gr/52433_i-aytoktonia-toy-prothypoyrgoy-koryzi>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 23/11/2020).

Σωτηρόπουλος, Δημήτρης Δ., ‘’Τα ορλωφικά δεν ήταν εθνική επανάσταση’’, *Η Καθημερινή*, 2/9/2007, στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/296696/ta-orlofika-den-itan-ethniki-epanastasi/> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

Τριγάζης, Πάνος, ‘’Πριν 190 χρόνια: Ο θάνατος του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι’’, *Η Αυγή,* 18/4/2014, στο: <https://www.avgi.gr/tehnes/93484_o-thanatos-toy-lordoy-byrona-sto-mesologgi?amp>>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

Φουρνάρος, Σωτήριος – Κούκος, Ανδρέας: ‘’ Κοραής και Καποδίστριας: Σύγκρουση δύο Κόσμων;’’, 24/9/2015, στο: <https://www.blod.gr/lectures/korais-kai-kapodistrias-sygkrousi-dyo-kosmon/>, (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 21/11/2020).

Χατζάρας, Σπύρος, ‘’Η δολοφονία Κορυζή και οι προδότες’’, 18/4/2020, στο: <<http://deltio11.blogspot.com/2020/04/blog-post_197.html >> (ημ. τελευτ. ανάκτ.: 18/11/2020).